

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

**VERGİ AHLAKI BELİRLEYECİLERİNİN
ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI**

Muhammed AYBER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNİN ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Muhammed AYBER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Muhammed AYBER tarafından hazırlanan “Vergi Ahlakı Belirleyicilerinin Ülkeler Arası Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 25.05.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Tarkan ÇAVUŞOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKÇU ÖNAL

Dr. Öğr. Üyesi Haydar Lütfü EJDER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren - ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Muhammed AYBER

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlar işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşu ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde ır edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğretim Üyesi, Debi KONUKÇU ÖNAL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Muhammed AYBER

TEŞEKKÜR

Bir yıl boyunca Hacettepe Üniversitesi gibi çok kıymetli bir okulda ciddi emek ve özveriyle tamamlamaya çalıştığım yüksek lisansımın tezimi hazırlamanın heyecanını ve gururunu yaşıyorum.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam kıymetli zamanını ayırıp sabırla, samimiyetle ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni sunan, her sorun yaşadığımda kendisine rahatça danışabildiğim, güler yüzünü benden esirgemeyen ve danışman statüsünü hakkıyla yerine getiren kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Debi KONUKÇU ÖNAL'a teşekkürü bir borç biliyor ve en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümü yüksek lisans eğitimim süreci boyunca ders aldığım ve alamadığım çok kıymetli hocalarıma, bana kattıklarından ve desteklerinden ötürü sonsuz teşekkür ediyorum.

Teşekkürlerin az kalacağı, bugünlere gelebilmemdeki hakkını kelimeler ile ifade edemeyeceğim, en büyük şansım aileme ve bu süreç boyunca yanımda varlığını hissettiğim ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum.

Son olarak iş hayatımda uzun yıllardır beraber çalıştığım, yüksek lisans eğitimim ve tez sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen, zor ve kısıtlı zamanlarda bana imkân tanıyan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İnsan Kaynakları Daire Başkanlığı Personel Müdürü saygıdeğer abim Remzi ALPI'ya teşekkür ediyorum.

ÖZET

AYBER, Muhammed. *Vergi Ahlakı Belirleyicilerinin Ülkeler Arası Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Vergiler, insan ve devletlerin varoluşundan itibaren tarihin her alanında önemli bir politik araç olmuştur. Çünkü vergiler, ülkeler için kritik bir finansal kaynaktır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda devletler, görev ve sorumluluklar edinerek değişen toplumsal yapılara ve süreçlere uyum göstermek zorunda kalmıştır. Bu mecburiyet, devletlerin görev ve sorumluluklarını finanse edecek vergi gelirleri için yeni programların politika haline getirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu politikaların en önemli hedefleri arasında ise vergi uyumunun ve vergi ahlakının artırılması bulunmaktadır.

Verginin alınmaya başladığı tarihten itibaren; bireyler çeşitli sebepler ile vergi ödemekten kaçınmış, ülkeler ise mali sorumlulukların eksiksiz yerine getirilmesi amacıyla vergi uyumunun artırılmasını hedeflemiştir. Vergi uyumunun artırılması için kullanılan yöntemlerin başında ise genellikle caydırma politikaları yer almaktadır. Oysa katı cezaların ve denetimlerin mükellefleri uyuma zorlayacağı fikri hatalıdır. Çünkü günümüzde birçok ülkenin katı olmayan caydırma yöntemlerine rağmen yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür.

Toplum tarafından vergi ödemesinin devletin temeli olduğu bilinmesine rağmen, kimsenin vergi ödemeyi istemediği varsayılmaktadır. Çünkü mükellefler genellikle bireysel faydalarını toplumsal faydanın üzerinde tutmakta ve bireysel faydanın toplumsal faydanın bileşeni olduğunu ise ihmal etmektedir. Oysa gelir elde eden vatandaşların toplum ile devlete karşı mali ve sosyal sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların yönetilmesi ise devletlerin asli görevidir. Sosyal sermaye bileşeninde oluşturulacak bir vergi sistemi, vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçerek vergi uyum ve ahlakının yükseltilmesinde en nihayetinde vergi gelirlerinin artırılmasında başarı sağlayabilecektir.

Literatürde; içsel bir motivasyon olarak tanımlanan vergi ahlakı, sistem içinde mükellef ve devlet ilişkilerini belirleyen davranışsal bir semptomdur. Ayrıca vergi ahlakı, sübjektif bir kavram olup, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Göreceli bir perspektife sahip olan bu kavram, paydasında birçok faktörden etkilenmektedir. Kültürel normlar, sosyolojik ve ekonomik faktörler, demografik yapılar vergi ahlakını belirleyen temel başlıklardır. Bu çerçevede vergi ahlakının ekonomi ve vergi psikoloji dikkate alınarak değerlendirilmesi, etkilendiği faktörlerin istatistiksel veriler ile somut bir şekilde yorumlanması, literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak ülkeler bazında geniş ve karşılaştırılabilir bir değerlendirme sunacaktır.

Anahtar Sözcükler

Vergi Uyumu, Mükellef davranışları, Vergi Gelirleri, Sosyal Sermaye Stoku, Kayıt Dışı Ekonomi, Vergi Kaçakçılığı.

ABSTRACT

AYBER, Muhammed. *Comparison Of Tax Morality Determinants Between Countries*. Degree Thesis, Ankara, 2022.

Taxes have been an important political tool in all areas of history since the existence of people and states. Because taxes are a critical financial resource for countries. In the current century, states have had to adapt to changing social structures and processes by acquiring duties and responsibilities. This obligation has brought along the policy making of new programs for tax revenues that will finance the duties and responsibilities of states. Among the most important goals of these policies is to increase tax compliance and tax morale.

From the date of tax collection; individuals avoided paying taxes for various reasons, while countries aimed to increase tax compliance in order to fully fulfill their financial responsibilities. At the beginning of the methods used to increase tax compliance, deterrence policies are generally included. However, the idea that strict penalties and controls will force taxpayers to comply is wrong. Because today, it has been seen that many countries have high tax morale despite non-strict deterrence methods.

It is assumed that no one wants to pay taxes, even though it is known by society that paying taxes is the foundation of the state. Because taxpayers generally keep their individual benefits above the social benefit and neglect that the individual benefit is the component of the social benefit. However, citizens who earn income have financial and social responsibilities towards society and the state. Managing these responsibilities is the primary duty of states. A tax system to be created in the social capital component will be successful in increasing tax compliance and morality finally increasing tax revenues by preventing tax losses and evasion.

In the literature; Tax morale, which is defined as an intrinsic motivation, is a behavioral symptom that determines the taxpayer and government relations within the system. In addition, tax morale is a subjective concept and differs from society to society, culture to culture. This concept, which has a relative perspective, is affected by many factors in its denominator. Cultural norms, sociological and economic factors, demographic structures are the main topics that determine tax morale. In this context, the evaluation of tax morale by taking into account the economy and tax psychology, the concrete interpretation of the factors that are affected by statistical data will provide a broad and comparable evaluation on the basis of countries, unlike the studies in the literature.

Keywords

Tax Compliance, Taxpayer Behavior, Tax Revenues, Social Capital Stock, Informal Economy, Tax Evasion.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM VERGİ AHLAKINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	5
1.1.VERGİ VE AMAÇLARI	5
1.1.1.Verginin Mali Amaçları	7
1.1.2.Mali Olmayan Amaç	9
1.1.3.Sosyal Amaç.....	9
1.1.4.Diğer Amaçlar	10
1.1.5.Verginin Amaçları ve Vergi Ahlakı İlişkisi	10
1.2.VERGİLEME İLKELERİ VE VERGİ AHLAKI.....	12
1.2.1.Adam Smith'in Vergileme İlkeleri.....	13
1.2.1.1.Adalet İlkesi.....	14
1.2.1.2. Belirlilik İlkesi	14
1.2.1.3. Uygunluk İlkesi	14
1.2.1.4. İktisadilik İlkesi	14
1.2.2.Adolph Wagner'in Vergileme İlkeleri	15
1.2.2.1.Mali İlkeler	15
1.2.2.2. İktisadi İlkeler	16

1.2.2.3. Ahlaki İlkeler	16
1.3.2.4. Teknik ve İdari ilkeler	18
1.2.3. Vergileme İlkeleri ve Vergi Ahlakı İlişkisi.....	19
1.3. VERGİ PSİKOLOJİSİ.....	20
1.3.1. Vergi Psikolojisinin Amaçları.....	22
1.3.1.1. Vergi Politikalarının Verimliliği Artırmak	22
1.3.1.2. Vergi Uyumunu Artırmak.....	23
1.3.1.3. Toplumsal İlişkilerin Düzenlenmesi Amacı	24
1.3.2. Algı ve Tutum Kavramı	24
1.3.3. Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler	26
1.4. AHLAK KAVRAMI VE AHLAKININ KURAMSAL YAPISI.....	26
1.4.1. Ahlak Kavramı	26
1.4.2. Ahlak ve Hukuk İlişkisi	27
1.4.3. Ahlak ve İktisat İlişkisi	28
1.5. TARİHSEL SÜREÇTE VERGİ AHLAKI	29
2. BÖLÜM VERGİ AHLAKI VE BELİRLEYİCİLERİ	35
2.1. VERGİ AHLAKI	35
2.1.1. Vergi Ahlakı İle İlgili Ölçme Değerlendirme Yöntemleri	38
2.1.2. Vergi Ahlakına İlişkin Yapılan Çalışmalar.....	39
2.1.3. Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörleri Etkileyen Kavramlar.....	45
2.1.3.1. Vergi Bilinci	45
2.1.3.2. Vergi Uyumuna	46
2.1.3.3. Vergi Yükü	49
2.1.3.4. Vergi Kapasitesi.....	50
2.1.3.5. Vergi Kültürü.....	51
2.1.3.6. Vergi Direnci	52
2.1.3.7. Vergi Uyuşmazlığı.....	52
2.1.3.8. Toplumun ve Mükellefin Vergi Ahlakı	54
2.1.3.9. Vergileme Ahlakı.....	55
2.1.3.10. Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma	57

2.2.VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ	58
2.2.1.Vergi Ahlakını Belirleyen Ekonomik Faktörler.....	59
2.2.1.1.Objektif Vergi Yükü	59
2.2.1.2. Vergi Adaleti	60
2.2.1.3.Gelir Düzeyi.....	61
2.2.1.4. Kayıt Dışı Ekonomi	62
2.2.1.5.Mükellefin Kamu Harcamalarına Bakışı	64
2.2.1.6. Vergi Yapısı	65
2.2.1.7. Vergi Denetimi, Vergi Cezaları Ve Vergi Afları.....	66
2.2.2.Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	68
2.2.2.1.Demografik Faktörler	69
2.2.2.1.1.Yaş	69
2.2.2.1.2.Cinsiyet.....	71
2.2.2.1.3.Eğitim Durumu.....	72
2.2.2.1.4.Medeni Durumu.....	74
2.2.2.1.5.Mesleki Durum.....	75
2.2.2.2.Diğer Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	76
2.2.2.2.1.Dine Bağlılık.....	76
2.2.2.2.2.Devlete Güven ve Milli Gurur.....	78
2.2.2.2.3.İktidarın Kabulü.....	81
2.2.2.2.4.Gelenekler ve Normlar.....	82
3.BÖLÜM VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNİN	
ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI	84
3.1.GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN VERGİ AHLAKI	87
3.2.MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN, AVRUPA BİRLİĞİ	
ÜYESİ ÜLKELERİN, BİRLİĞE ADAY ÜLKELERİN VERGİ AHLAKI..	90
3.3.AVRUPA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ	
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI.....	93
3.4.AMERİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI.....	102
3.5.AMERİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ	
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI.....	104

3.6. AFRİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI.....	112
3.7.AFRİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI.....	114
3.8.ASYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI.....	122
3.9.ASYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI.....	126
3.10.OKYANUSYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI.....	135
3.11.OKYANUSYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI.....	138
3.12.TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAKI VE BELİRLEYİCİLERİ	145
3.13.ÜLKELERİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	150
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA	158
EK 1 ORJİNALLİK RAPORU.....	177
EK 2 ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU.....	179

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Laffer Eğrisi.....	51
Şekil 2 Kaygan Zemin Modeli.....	80
Şekil 3 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı	92
Şekil 4 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı	104
Şekil 5 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı.....	114
Şekil 6 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı	125
Şekil 7 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı	137

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1 Dünya'da Vergi Ahlakı Değerleri	86
Tablo 2 Eski Sovyetler Geçiş Ülkeleri ve Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Değerleri	88
Tablo 3 Avrupa'da Vergi Ahlakını Belirleyicilerinin Genel Karşılaştırması	96
Tablo 4 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	101
Tablo 5 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	101
Tablo 6 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	102
Tablo 7 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması	107
Tablo 8 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	112
Tablo 9 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması	118
Tablo 10 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	121
Tablo 11 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması	129
Tablo 12 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	134
Tablo 13 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	134
Tablo 14 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması	141
Tablo 15 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması	144
Tablo 16 Türkiye'de Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler	148

GİRİŞ

Küresel anlamda uluslararası iletişimin kolaylaşması, sınırların daha kolay aşılır hale gelmesi, küresel aktivitelerin çeşitlenmesi, teknolojik yenilikler ve artan rekabet ortamı toplumsal değerlerin kabuk değiştirmesine neden olmuştur. Ayrıca genişleyen kitlelere rağmen yalnızlaşan bireylerin değer yargılarına da yeni tanımlamalar getirmiştir. Bu süreçte, sosyal psikoloji çerçevesinde bireylerin davranışları analiz edilmeye çalışılmış ve yakın tarihte yeni kavramlar literatüre kazandırılmıştır. Bu kavramlardan birisi de sosyal sermaye stokudur. Bu kavram sosyolog ve iktisatçıların somutlaştırmaya çalıştığı bir olgudur. Sosyal sermayeye ilişkin ilk modern tanımın ise Sermayenin Biçimleri başlığı altında Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca bu kavrama katkı olarak, James Samuel Coleman tarafından güçlü aileler ve toplulukların, gelecek nesillerin beşeri sermayesinde önemli rol oynadığı belirtilmiştir. Putnam ise sosyal sermaye kavramının, toplumsal hayatın ilişki ağları, normları ve güven tesisi olarak üç ayrı kategoriye işaret ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Douglas Nort'un Gayri Resmi Kısıtlamalar başlığı ile kültürün insan davranışlarına getirdiği kısıtlamalar ile ekonomik mübadeledeki sorunları çözdüğü belirtilmiştir. Bunlara karşın; bu kavrama eleştirel olarak Solow tarafından; sosyal sermaye stoku büyüklüğünün, eski yatırım akımlarının birikimi olduğu ve adı geçen kavramın tanımı ile örtüşmediği ifade edilmiş ve bu sebeple sosyal sermaye yerine davranış kalıpları teriminin kullanılması önerilmiştir (Konukçu Önal, 2021).

1916 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri'nde basılan bir yayında ele alınan bu kavram, Siyaset bilimci Robert Putnam'ın Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community isimli yayını ile akademik camiada büyük bir ilgi toplamıştır. Günümüzde ise sosyal sermaye kavramı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü tarafından, "gruplar arası ya da grup içi işbirliklerine olanak tanıyan ortak normları, değerleri ve anlayışları içeren ilişki ağları" olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu eserde vurgulandığı üzere, sosyal sermayenin önemli bir parçası güven duygusudur ve sosyal sermaye stokunun toplumlarda azalması, demokrasiden ekonomiye, ekonomiden sosyal hayata kadar her alanda etkisini göstermektedir. Bu bağlamda vergisel süreçler, vergi

uyumu ve vergi ahlakı gibi pek çok kavramın sosyal sermaye stoku ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

Sosyal sermaye stoku ve vergi ahlakı arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde; sosyal sermaye stoku azalan ülkelerde vergiye ilişkin suçların yüksek, vergi gelirlerinin ise düşük olduğu görülmüştür. İki kavram arasındaki ilişki; Torgler (2003) tarafından eski Sovyet Birliği ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri adına, Frey ve Torgler (2005) tarafından otuz Batı ve Doğu Avrupa ülkesi adına, Martinez-Vazquez ve Torgler (2009) tarafından ise Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye adına incelenmiştir. Bulunan sonuçlara göre güven olgusunun vergi ahlakı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde ekonomi psikolojisi çerçevesinde ortaya çıkan Kaygan Zemin Modeli de vergi uyumsuzluğunu açıklamak amacı ile güven ve güç arasındaki ayrıma dikkat çekmiş ve değişen toplumsal değerler çerçevesinde bireylerin vergiye ilişkin mali sorumluluklarını yerine getirme sürecini incelemiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, vatandaşların vergi otoritesine karşı güven duygusunun yükselmesi ile gönüllü vergi uyumunun arttığı, vergi otoritesine karşı güç algısının yükselmesi ile de zorlayıcı bir vergi uyumunun gerçekleştiği görülmüştür (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008). Anlaşılacağı üzere değişen toplumsal yapılar ve kuramlar neticesinde güven, adalet ve şeffaflık gibi kavramların önemi giderek artmış olup bu olguların izlerini bir ülkenin tüm bileşenlerinde görebilmek mümkün hale gelmiştir.

Toplumların tarihten günümüze kabuk değiştirerek gelmesi, devlet ve bireylere yeni sorumluluklar da yüklemiştir. Sorumluluklar ise ülkeleri sosyolojik, ekonomik ve kültürel gelişim sürecine sürükleyerek yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte devletler, lokomotif görevi görmekte ve toplumların ihtiyaçlarının karşılanması hususunda aksiyon planları hazırlamaktadır. Planlamalarda ise toplumsal ihtiyaçların karşılanması adına vergi gelirleri en önemli finansal kalem olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi gelirlerinin temini ve kullanılması devletleri zorlayan bir fonksiyondur. Çünkü vergisel sistemde muhatap olunan taraf devletin kendi vatandaşlarıdır. Vatandaşlar, vergilerin topluma sunulan hizmetlerin finansmanı olduğunun farkında olmasına rağmen,

harcanabilir gelirleri ve servetlerinde azalmaya sebep olan vergilere mesafeli yaklaşmaktadır.

Bireysel faydalarını toplumsal faydadan ayrı düşünen ve daha ön planda tutan vatandaşlar, vergi ödemekten kaçınma eğilimindedir. Bu durum, toplumsal düzenin yozlaşması, vergi suçlarının artması, vergi gelirlerinin azalması hatta ülkelerin vergi sistemlerinin bozulmasına neden olabilmektedir. Oysaki bireysel fayda, toplumsal faydanın bir parçası olup sosyal sermaye stokunun da temel belirleyicilerindendir. Toplumsal menfaatlerin göz ardı edildiği bir sistemde, vergi uyumu hedeflerinin geleneksel zorlayıcı ve caydırıcı yöntemler ile sağlanmaya çalışılması ise sınırlı bir başarı getirmektedir. Çünkü günümüzde esnek caydırma yöntemleri uygulayan ülkelerin yüksek vergi ahlakı seviyesi, vergi uyumu ve vergi ahlakının daha farklı bir bakış açısı ile ele alınması gerektiğinin önemini ortaya koymuştur.

Vergi sistemi bozulan ve mali sorumlulukları artan ülkeler, 90'lı yıllardan itibaren vergi uyumu konusunda hız kazanan çalışmalar ile vergi suçlarını azaltmaya yönelik uygulanan geleneksel cezalandırma yöntemleri yerine, vatandaşların gönüllü bir şekilde vergi uyumuna katılmaları hususunda çareler aramaya başlamıştır. Günümüzde mükelleflerin gönüllü bir şekilde kendi iradeleri ve rızaları ile vergilerini ödemeleri amacıyla politikalar üretilse de, halen çağdaş toplumlarda dahi vergi suçları zora dayanan geleneksel yöntemler ile azaltılmaya çalışılmaktadır. Ceza ve caydırıcı tedbirler ile vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeye mecbur bırakılan mükelleflere rağmen vergi suçlarının artıp vergi gelirlerinin azalması, vergi suçlarının önüne geçebilmek adına vergi sisteminin, sosyal ve psikolojik olarak incelenmesinin kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Bu durum, vergi ahlakı gibi verginin psikolojik boyutlarının da detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir.

Mükelleflerin vergi uygulamalarına göstermiş oldukları tepkiler ve reflekslerin incelenmesi sonucunda vergi ahlakını, vergi ödemeleri sürecinde mükelleflerin sorumluluklarını eksiksiz ve zamanında yerine getirmesi olarak tanımlayabilmek mümkündür. Aynı zamanda vergi ahlakı, gönüllü vergi uyumunun artırılabilmesi adına kilit noktalardan birisidir. Çünkü vergi ahlakının yükseltilmesi, vergi suçlarını azaltıp

vergi gelirlerini artıracak, vergi gelirlerinin artması ise ülkelerin gelişmişlik düzeyine yansıtacaktır. Gelişen ekonomiler ile birlikte, refah seviyesi yükselecek, vatandaşların satın alma gücü artacak, ekonomik istikrar sağlanabilecek, sistem içerisinde çarpan etkisi ile birlikte daha mutlu toplumlar oluşturabilmek adına bir adım atılacaktır.

Vergi ödeme isteğinin oluşması, muhafaza edilmesi, geliştirilmesi vergi ahlakı ile iç içe olan kavramlardır. Bu sürecin yönetilebilmesi, vergi sisteminin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi adına oldukça önemlidir. Çünkü vergi sistemi, zincirleme olarak ülkenin tüm fonksiyonel paydalarını etkilemektedir. Bu açıdan baktığımız zaman vergi ahlakının, ekonomi ve iktisat ile yakından ilişkili olduğu da göz önüne alınırsa, ülkelerin politika hedeflerinin isabet oranı ile kuvvetli bağlarını görebilmek mümkündür.

Literatürde vergi ahlakına yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Ancak vergi ahlakı belirleyicilerinin ülkeler arası karşılaştırmasına dair istatistiksel veriler kullanılarak yapılan çalışmalar çok sınırlıdır. Tüm bu gerekçeler ile vergi ahlakını belirleyen faktörlerin Dünya Değerler Anketi'nin 7. Dalga verileri ile istatistiksel olarak incelenmesi, inceleme neticesinde bulunan sonuçların ülkeler arasında karşılaştırılması, literatürde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak ülkeler arasında vergi ahlakı belirleyicilerinin karşılaştırılmasına ilişkin somut, güncel, net ve geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vergi ahlakına ilişkin temel kavramlar; verginin amaçlarının vergi ahlakına yönelik işlevleri, vergileme ilkeleri ile vergi ahlakı arasındaki yorumsal bütünlük, vergi psikolojisi ve ahlak kavramının vergi ahlakı açısından sınırları çerçevesinde açıklanmıştır. İkinci bölümde vergi ahlakını belirleyen faktörler; vergi ahlakını ölçme değerlendirme yöntemleri, vergi ahlakını belirleyen faktörleri etkileyen unsurlar çatısı altında incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise vergi ahlakını belirleyen faktörlerin ülkeler arası karşılaştırması; ekonomik süreçler, ekonomik birliktelikler, siyasi gelişmeler, gelişmişlik ve yoksulluk düzeyleri, dini olgular ile işgücü piyasası ve refah düzeyi gibi ortak özellikler paydasında analiz edilmiştir.

1.BÖLÜM

VERGİ AHLAKINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

1.1.VERGİ VE AMAÇLARI

Mali literatürde vergi, günün koşullarına ve yorumlayan kişinin bakış açısına göre farklılık gösteren bir kavramdır. Vergi aynı zamanda mutlak bir kavram olmayıp tarihsel süreçler, sosyolojik durumlar ile yer ve zamana göre tanımı değişebilen bir terimdir. Günümüz modern devletlerinde ise vergiler, yasalar ile hukuki boyut kazanmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. Maddesinde vergi kavramına açıklık getirilmiştir. Bu maddeye göre herkesin kamu giderlerine müşterek olarak katılarak mali güçleri nazarında vergi ödemekle mükellef oldukları belirtilmiştir. Ayrıca verginin ancak yasa ile koyulup, değiştirilip ve kaldırılabilceğini vurgulanmıştır. Vergilerin yürürlüğe koyulup ortadan kaldırılabilmesi yukarıda belirtildiği üzere kanunlara bağlıdır. Bunun haricinde, kıyas veya kısas tarzı yöntemler ile vergi tahsili yapmak mümkün değildir. Ayrıca vergi koyan makamlar, gelir ve kaynak dağılımını gözeterek bir vergi tahsil sistemi kurmalıdır. Aksi halde toplumsal anlamda dengesizlikler ve uyuşmazlıklar kaçınılmaz olacaktır (Aksoy, 1998).

Uygulamada ve tanımlamada farklılık arz etmekle beraber verginin tüm kaynaklarda birbirine benzeyen ortak bir tanımını bulabilmek mümkündür. Genel anlamda verginin tanımı; kamusal gereklilikler ve gereksinimler çerçevesinde devletin özel ve kamu kesiminden karşılıksız, kesin bir şekilde zora dayanarak tahsil ettiği parasal aktarım mekanizması olarak yapılabilmektedir (Nihal, 2021). Vergilere ilişkin öznel tanımlamalar da mevcuttur. Albert Einstein bu hususta gelir vergisinin dünyanın açıklanması en zor şey olduğundan bahsetmiştir. John Stossel ise vergilerin de ölümler gibi kaçınılmaz olduğunu ancak ölümlerin vergiler gibi her sene gelmediklerini söylemiştir. Bu açıklamalar, verginin psikolojik yönünün ne denli zor bir kavram olduğunu bizlere göstermektedir.

Verginin birçok tanımının yapılabilmesi söz konusu olsa da birden çok tanımı açıklamak yerine verginin özelliklerinden bir tanım çıkarmak daha isabetli olacaktır. Bu hususta Prof. Dr. Nadaroğlu'nun, Gaston Jeze'den verginin özelliklerine ilişkin alıntılarına bakacak olursak (Nadaroğlu, 1998);

- 1)Verginin para ile ödenmesi esastır.
- 2)Vergi'nin harçlardan farklı olarak bir karşılığı yoktur.
- 3)Vergi cebir altında alınmaktadır.
- 4)Vergide keyfi davranışlar yoktur.
- 5)Verginin maksadı, kamu harcamalarının karşılanmasıdır.
- 6)Vatandaşların vergiyi ödeme sebepleri, siyasal bir görev ve sorumluluktur.

Bu maddeler, verginin tek bir tanımı olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak küresel anlamda genel kabul gören, vergiye ilişkin özellikler yukarıdaki gibi tanımlanmaktadır.

Verginin, ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen etkili bir iktisat politikası aracı olması vergi gelirlerinin önemini her geçen gün artırmıştır. Bu önem, devletlerin amaçları ile de doğru orantılıdır. Günümüzde baktığımız zaman piyasa ve karma ekonomik sistemlerin uygulandığı devletlerde, vergi gelirlerinin %70 - %90 arasında olduğu söylemek yanlış olamayacaktır (Şenyüz, 1995).

Vergilerin siyasal, sosyal birçok amacı da vardır. Abba Lerner'in "*Vergilemenin amacı gelir sağlamak değil, yükümlünün elinde daha az para bırakmaktır*" ifadesi verginin tek bir mali amacının olmadığını da bizlere göstermektedir. Fritz Neumark'ın "*Her vergi bir iktisadi kıymet transferini gerektirir*" ifadesi ise vergiye ilişkin harcanabilir gelir açısından farklı bir bakış açısını bizlere sunmaktadır (Nadaroğlu,1998)

Geçmişten günümüze, vergilemenin amaçları çeşitlenerek gelmiştir. Bu durum, verginin teorik tanımının değişmesi ile birlikte toplumlardan ve kültürlerden de etkilenmiştir. Çağımızda bilgiye erişimin daha kolay hale gelmesi, mükelleflerin vergisel işlemler bazındaki tutum ve davranışlarını da etkilemiştir. Demokratik hakların ve özgürlüklerin öneminin her geçen gün arttığı günümüzde, hiçbir amaca hizmet etmeyen girişimlerin, toplum tarafından kabul görmesi mümkün değildir. Bu durum, vergi ve mükellef ilişkisi için de söz konusudur. Bir amaca hizmet etmeyen verginin tahsili hususunda tepkisel reaksiyonların oluşması kaçınılmazdır. Sonucunda ise gönüllü vergi uyumunun ortaya çıkması mümkün olmayacaktır.

İnsanlık tarihindeki ekonomik süreçlerin simgeleştiği Klasik ve Keynesgen döneme baktığımızda da verginin amacına ilişkin izler bulabilmemiz mümkündür. Klasik iktisatçılar, tarafsız bir devlet anlayışını savunmuşlar ve devletin ekonomiye müdahale etmemesini istemişlerdir. Nihayetinde, vergilerin de tarafsız ve yalnızca kamu giderlerini karşılamak sureti ile toplanması gerektiğini belirtmişlerdir. Tarihler 1929 Ekonomik Buhranını gösterdiğinde ise, vergilerin kamu giderlerinin finansmanının yanı sıra fiyat istikrarı ve tam istihdamın da sağlanması hususunda değerlendirilmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu amaçlar günümüze kadar, kaynak dağılımı, kalkınma ve büyümede araç olma, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi gibi çeşitlenerek gelmiştir (Erdem,1996).

1.1.1.Verginin Mali Amaçları

Sosyal devletlerin yerine getirmek zorunda olduğu birçok görev vardır. Bu görevlerin yerine getirilmesindeki en önemli araç ise hiç şüphe yok ki vergilerdir. Toplumlara sunulması gerekli olan ancak fiyatlandırılmayan mal ve hizmetlerin devlet eliyle sunulmasındaki finansman aracı olma özelliği, verginin mali amacını oluşturmaktadır. Kamusal malların özelliklerinden olan bölünememe özelliği ise söz konusu mallar adına vergilerin finans kaynağı olması özelliğini güçlendirmektedir (Kırbaş, 1991). Toplumların kalıp değiştirdiği günümüzde, ihtiyaçların da tanımlamaları değişmiştir. Çeşitlenen girişimler ve teşebbüsler, verginin mali amacına daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Bu bağlamda vergisel suçların önüne geçilmesi, vergi tabanlarının

genişletilmesi, vergiye ilişkin vergi ahlakı ve uyumu gibi sübjektif kavramların vergisel işlemlere giydirilmesi ve vergi bilincinin tahsisi gibi birçok konu önem kazanmıştır (Devrim, 1998).

Verginin mali amacını kısaca, devletlerin sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaç duyduğu finans kaynağına sahip olması şeklinde yorumlayabilmek mümkündür. Bu ihtiyaçlar en temel düzeyden başlayarak, çağın gereklerine göre şekillenmektedir. Dış ve i güvenliğin sağlanması amacı ile kolluk kuvvetlerinin görevlerini icra etmeleri, sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, barışın tahsisi hususunda adalet kurumlarına sahip olunması toplumların zaruri ihtiyaçlarına örnek olarak gösterilebilmektedir (Pehlivan, 2007).

Verginin mali amacı kamu harcamaları ile de i içe bir kavramdır. Hızlı nüfus artışı ve devlet sınırlarının daha kolay aşılabilir hale gelmesi, kamu görevleri ve nihayetinde harcamalarını mütemadiyen artırmıştır. Nüfus artışı ile birlikte ortaya çıkan çevresel sorunlar, ulaşım sorunları, konut sorunları, demografik ve sosyal sorunlar ise yatırımların artmasını sağlamıştır. Yatırım artışları sonuç olarak sürekli ve büyük miktarda kaynak ihtiyaını doğurmuştur. Kaynak ihtiyaı ise vergilemede yüksek hasılat ve istikrarı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yüksek hasılat ve isabet sağlanamaması halinde vergi gelirleri haricinde çeşitli finans kalemlerine başvurmak zorunda kalınabilecektir. İ ve dış borçlanma, emisyon primi, teşebbüs gelirleri bunlardan birkaç tanesidir. Ancak bu kaynaklar rasyonel bir amaç için kullanılmadığı takdirde, enflasyon başta olmak üzere birden fazla soruna neden olabilmektedir. Bu sebeple vergilerin birincil kamu kaynağı olma özelliği, vergileri rekabet halinde olduğu diğer kamu gelirlerine göre uygulama avantajları açısından daha pragmatik kılmaktadır (Kırbaş, 1991).

Bahsettiğimiz üzere, mali amaçlar söz konusu olduğunda vergilerin rasyonel bir hedefe odaklanması çok önemlidir. Rasyonel anlamda vergilendirmenin, bazı şartları yerine getirmesi şarttır. Bunların başında vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılması gelmektedir. Gelir seviyesi yüksek mükelleflerin yüksek oranda vergilendirilmesi, düşük olanların ise daha düşük oranda vergilendirilmesi dikey adaletin gereği, vergi ödeme gücü aynı olanların aynı oranda vergilendirilmesi ise yatay adaletin gereğidir. Başka bir husus

olarak tarh ve tahsil giderlerinin asgari düzeyde tutulması, vergilemenin piyasada rekabet açısından tarafsız olması da son derece önemlidir (Biyar, 2004).

1.1.2.Mali Olmayan Amaç

Vergiler genel olarak mali amaçlarla toplansa da, ekonomileri tarafsız bir şekilde etkilemesi mümkün değildir. Bu aşamada vergilerin sosyal ve iktisadi amaçlarından da bahsetmek gerekmektedir. Devletlerin makroekonomik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla vergiyi kullanması verginin mali olmayan amacını ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile verginin bir iktisat politikası aracı olmasına dikkat çekmektedir.

Ödemeler dengesinin düzeltilmesi, tasarrufların teşvik edilmesi, tam kapasite amacı, spekülasyonun önlenmesi de mali olmayan amaçlar arasında sıralanabilmektedir (Nihat, Özhan, & Erhan, 2011). Aynı zamanda iktisadi amaçları; fiyat istikrarı, işsizliğin önlenmesi, tam istihdama ulaşılma gayesi şeklinde yorumlayabilmek mümkündür. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanabilmesi gene bu fonksiyonun birer gereğidir (Demircan, 2003). Verginin mali olmayan amaçlarının gerçekleştirilebilmesi adına gerekli olan iktisadi araçlar arasında ise bölgesel kalkınmayı destekleyici indirimler ve muafiyetler, cari açıkla mücadele maksadıyla yapılan vergisel teşvikler, aşınma payı oranlarının ayarlanması gibi daha sıralayabileceğimiz pek çok yöntem bulunmaktadır (Eker, 1996).

1.1.3.Sosyal Amaç

Devletlerin toplumsal adaleti ve huzuru sağlamak amacı ile vergiyi araç olarak kullanması verginin sosyal amacını ifade etmektedir. Toplumsal huzur adına sosyal kalkınma ve refah fonksiyonunun açıklanmasında, malların ve hizmetlerin serbest piyasa ekonomisi içindeki mübadelesinin önemi giderek artmıştır. Günümüzdeki kamusal malların mübadelesindeki en önemli faktör sosyal fayda ve sosyal maliyet anlayışı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, verginin sosyal amacı, gelir dağılımında adaletin sağlanması hususunda bir araç olmasını gerektirmektedir. Geliri yüksek olanlardan elde

edilen verginin, transfer harcaması kanalı ile yoksul olanlara aktarılması fonksiyonel olarak bu amacın gereğidir (Pehlivan, 2007).

Sosyal yardımların vergiye tabii olmaması, işletmelerin gerçekleştirdiği sosyal yardımların gider kabul edilebilmesi, çocukları kapsayan vergi indirimleri, yaşlılara, gazilere ve şehit yakınlarına sağlanan vergi avantajları, verginin sosyal amaçlı kullanılmasının gereğidir. Ayrıca negatif gelir vergisi, sosyal amacın gerçekleştirmesinde kullanılan önemli bir araç konumundadır (Öncel, 1982).

1.1.4.Diğer Amaçlar

Günümüzde küresel hassasiyetlerin artması ile birlikte, küresel kamu mallarının korunması ve küresel kamu mallarının finansmanı üzerine de düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, karbon vergileri, bazı çevre vergileri yürürlüğe konulmuştur. Zira olumsuz dışsallıkların çözümü hususunda da günümüzde daha fazla vergisel amaçlar göz önüne alınmaktadır (Tekin & Vural, 2006). Küreselleşme ile birlikte devletlerin siyasi ve diplomatik amaçları adına vergileri araç olarak kullanabilmesi de mümkündür. Avrupa Birliği vergi politikasına uyum sağlamak adına ülkelerin vergi uyumlaştırma çabaları vergilerin siyasi ve diplomatik fonksiyonuna örnek olarak verilebilmektedir.

1.1.5.Verginin Amaçları ve Vergi Ahlakı İlişkisi

Verginin mali, mali olmayan, sosyal ve diğer amaçları incelendiğinde özetle; vergi gelirlerinin artırılmasının, vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilebilmesinin, yüksek vergi hasılatı ile iktisadi, toplumsal ve nihayetinde küresel kalkınmanın hedeflendiği görülmektedir. Yüksek vergi gelirleri, sağlıklı işleyen bir vergi sisteminin sonucudur. Bu bağlamda sağlıklı bir vergi sisteminde, vergi kayıp ve kaçaklarının oldukça düşük olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Vergi kayıplarının düşük olabilmesi ise yüksek bir vergi ahlakını gerektirmektedir.

Yüksek bir vergi ahlakı içsel bir motivasyon ile toplum hayatının doğal akışında oluşması gereken bir değerdir. Ancak hayatın doğal akışında, vergi otoritesi ve mükellefler arasındaki sosyal anlaşmanın gereği olarak devlete ve mükelleflere de bazı sorumluluklar düşmektedir. Ülkelerin sosyal ve iktisadi politikaları belirlenirken toplumsal ihtiyaçların göz önüne alınması, vergi sisteminde güven, adalet ve eşitlik gibi sosyal sermaye stoku değerlerinin dikkate alınarak stratejiler geliştirilmesi, toplumsal ve küresel barış ve huzurun sağlanması adına dengesizlikler yaratılmaması ve var olan dengesizliklerin giderilmeye çalışılması, evrensel ahlaki değerlere saygı duyulması, vergi farkındalığının ve sonucunda bilincinin sağlanması, vergi kültürünün inşa edilebilmesi, toplumun vergi ahlakını yükseltebilecek otoriteye dair sorumluluklardandır. Mali sorumlulukların yerine getirilmesinde titiz olunması, bireysel faydadan ziyade toplumsal faydanın ön planda tutulması, bireysel refah teorileri yerine toplumsal refah teorilerine göre hareket edilmesi ise vergi ahlakını yükseltebilecek mükelleflere dair sorumluluklardandır.

Verginin amaçlarının vergi ahlakını yükseltmeye hizmet ettiği aşikardır. Bu hizmetin sonucu olarak; yüksek bir vergi ahlakı vergi kayıplarını önleyecek ve vergi hasılatını artıracaktır. Yüksek vergi hasılatı ile planlanan yatırımlar gerçekleştirilebilecek, toplumların refah seviyesi yükseltilebilecektir. Nihayetinde küresel anlamda yükselen refah seviyelerinin çarpan etkisi ile evrensel anlamda insanlığın menfaatine olumlu sonuçlar alınabilecektir. Bu zincirleme ilişkinin kilit noktası ise vergi gelirlerinin tam, zamanında ve eksiksiz toplanmasıdır.

Vergi ahlakı kavramı tam bu noktada, vergi amaçlarının gerçekleştirilebilmesinde gizli özne konumunda ortaya çıkmaktadır. Vergi ahlakının yükseltilebilmesi, yukarıda bahsedilen senaryonun gerçekleştirilebilmesi adına en önemli başarı basamağıdır. Bu bağlamda, ülkelerin mali, mali olmayan ve küresel anlamdaki vergi amaçları, günümüzde vergi ahlakı perspektifinde daha fazla dikkate alınmaktadır. Çünkü vergi ahlakının yüksek olduğu toplumlardaki vergi suçlarının düşüklüğüne ilişkin istatistikler ülkelerin ilgisini çekmektedir. Ülkeler, her geçen gün modern bir düşünce tarzına sürüklenmekte ve literatüre vergi psikolojisi başlığı altında giren yeni kavramlara daha fazla odaklanmaktadır.

1.2.VERGİLEME İLKELERİ VE VERGİ AHLAKI

Vergileme ilkeleri üzerine fazlasıyla çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda vergileme ilkeleri, vergisel işlemlerin mevzuata uygun bir şekilde yürütülebilmesi ve uygulamada başarı sağlanması amacıyla tasarlanan ölçütler olarak ifade edilmiştir. Vergileme ilkelerini, toplumların iktisadi ve sosyal amaçlarının gerçekleştirilebilmesi adına vergilerin taşınması gereken özellikler olarak tanımlayabilmek de mümkündür (Edizdoğan, 2021). Ayrıca vergilerin kapsamı ve yapılarının belirlenmesi adına uyulması gereken normlar da vergileme ilkelerine yönelik yapılan başka bir tanımdır (Turhan, 1998). Uzun yılların deneyimi sonucu ortaya çıkan ve mali düşünce sistemi içerisinde kendisine oldukça yer edinen vergileme ilkelerine ilişkin yapılan çalışmalarda ek olarak; bağımsızlık unsuru, egemenlik anlayışı, toplum ve birey ilişkileri açısından vergi ödeme vazifesi ve gücüne de oldukça fazla yer verildiği görülmüştür (Musgrave, 1959).

Vergileme ilkelerine dair yapılan çalışmaların ilki ise Adam Smith ve Adolph Wagner tarafından gerçekleştirilmiştir. Fritz Neumark ile Heinz Haller ise Smith ve Wagner'in çalışmalarını bilimsel açıdan ele almıştır. İlerleyen süreçte vergileme ilkeleri farklı bilim dalları tarafından incelenmiş ve bilim insanları tarafından modern çağın gereklerine göre revize edilmiştir (Turhan, 1998). Modern çağın gerekleri tüm toplumlarda olduğu gibi ülkemiz açısından da vergileme ilkelerine paralel birçok yasaya ilham kaynağı olmuştur. Örnek verecek olursak, Anayasa'mızda mevcut olan mali güç ve adalet ilkesi, Adam Smith'in vergileme ilkelerine benzerken, genellik ve eşitlik ilkesi ise Adolph Wagner'in vergileme ilkelerine benzemektedir. Anayasa'mızın 73. Maddesinde yer alan vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı prensibi, Fritz Neumark'ın yeterlilik ve esneklik prensiplerine dayanmaktadır. Gerloff'un genellik ve nisbilik prensibinin de izlerini Anayasa'mızda görebilmemiz mümkündür (Bayraklı, Saruç, & Sağbaş, 2004).

Vergileme ilkelerini A.Smith ve Adolph Wagner'in prensipleri doğrultusunda ele alacak olursak; A.Smith'in vergileme ilkeleri Adalet, Belirlilik, İktisadilik ve Uygunluk olarak karşımıza çıkarken Adolph Wagner'in vergileme ilkeleri ise Mali, Ahlaki, İktisadi, Teknik ve İdari ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Smith ve Wagner'in vergileme ilkelerine bakıldığında, adalet, eşitlik ve ahlakilik kavramlarının göze çarptığı

görülmektedir. Bu kavramların hepsi de sosyal sermaye stoku ile ilgilidir. Günümüzde sosyal sermaye kavramının, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından, “gruplar arası ya da grup içi işbirliklerine olanak tanıyan ortak normları, değerleri ve anlayışları içeren ilişki ağları” olarak tanımlanması ise toplumda inşa edilecek olan güven ve adalet duygusunun, vergi gelirlerinin arttırılıp, vergi suçlarının önüne geçebilmek adına vergi ahlakı ve vergi sistemi açısından önemini ortaya koymaktadır (Keeley, 2007).

Smith ve Wagner tarafından geliştirilen vergileme ilkelerinin, adeta vergi ahlakına ilişkin yapacak olduğumuz analizlerin özeti olduğunu söyleyebilmek de mümkündür. Vergi ahlakı, beşeri bir duygu olmakla birlikte sosyal sermayenin önemli bir parçası olduğundan, reform çabaları ile inşa edilen vergileme ilkelerinin dikkate alınması, toplumsal barışın tesis edilerek genel ahlakın yükseltilebilmesi adına uyulması gereken bir prensiptir.

1.2.1. Adam Smith’in Vergileme İlkeleri

Klasik iktisatçılar tarafından iktisadi hayatın görünmez bir el ile yönlendirildiği ve piyasada doğal bir düzenin var olduğu kabul edilmektedir. Bu sebepten ötürü piyasaya dışarıdan yapılacak bir müdahalenin iktisadi dengeyi bozacağı düşünülmüştür. Klasik iktisatçılar verginin yalnızca savunma, adalet ve hukuki düzenin korunması amacı ile alınması gerektiğini savunmuşlardır. Klasiklerde, vergilemenin hiçbir suretle iktisadi hayatı etkilemek ve yön vermek amacı ile araç olarak kullanılmaması gerektiği görüşü hâkimdir (Tekir, 1990).

Merkantalist ve Fizyokrat iktisatçılar, vergileme ilkelerine ilişkin çalışmalar yapmış olsalar da bilimsel açıdan vergileme ilkelerinin incelenmesi ilk kez Adam Smith tarafından yapılmıştır. Adam Smith tarafından 1776 yılında yayımlanan Milletlerin Zenginliği kitabında yer verilen vergileme ilkeleri mali literatürde kabul görmüş ve güncelliğini koruyarak günümüze kadar gelmiştir (Edizdoğan, 2021).

1.2.1.1.Adalet İlkesi

Devletler tarafından yapılan kamu harcamaları ve masrafları için gerekli olan finansmanın, vatandaşlarının ödeme güçleri doğrultusunda ve uygun değer oranında ayarlanması adalet ilkesine dayanmaktadır. Yani adalet ilkesine göre her vatandaş, ödeme gücü oranında vergi ödemelidir (Smith, 2011). Adalet ilkesi gereğince, devlet harcamaları büyük bir mülkün genel giderlerine benzetilmektedir. Bu bağlamda; mülke sahip olan ortakların, mülkten sağladıkları fayda oranında masraflara katılması gerektiğini savunulmaktadır. (Aksoy, 1998).

1.2.1.2. Belirlilik İlkesi

Belirlilik ilkesi, toplumu oluşturan her bireyin, mecbur suretle ödemek zorunda olduğu verginin kesin olmasını ve keyfiyete dayanmamasını ifade etmektedir. Aynı zamanda verginin ödenme zamanı, tutarı gibi unsurların net ve açık olmasını da açıklamaktadır. Belirlilik ilkesine göre ödenecek verginin kesin olmaması, toplumun doğası gereği yolsuzluğa sürüklenebilmesine de neden olabilmektedir. (Smith, 2011).

1.2.1.3. Uygunluk İlkesi

Uygunluk ilkesi, toplanacak olan verginin en uygun zamanda ve en uygun koşulda tahsis edilmesini ifade etmektedir. Ayrıca bu ilke, literatürde kolaylık ilkesi olarak da bilinmektedir. Aynı zamanda verginin en uygun zamanda mükelleften tahsil edilmesinin yanında verginin taksitlendirilerek mükelleften alınmasını öngörmektedir. (Tuncer, 1969).

1.2.1.4. İktisadilik İlkesi

İktisadilik ilkesi literatürde iki şekilde ele alınmıştır. İlk yaklaşım verginin sebep olduğu tarh ve tahsil maliyetlerinin imkânlar ölçütünde minimum düzeyde tutulması gerektiğini savunmaktadır. İkinci yaklaşım ise birinci yaklaşımın dar olduğu kanaati ile iktisadilik

ilkesini; birinci yaklaşımın prensipleri ile beraber verginin iktisadi çalışmalara minimum ölçüde zarar vermesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda bu ilke tasarruf ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Temel anlamda; mükelleflerin ödediği vergi miktarı ile devlet hazinesine giren tutar farkının imkânlar dâhilinde en düşük düzeyde tutulması gerektiğini de vurgulanmaktadır. Özetle iktisadilik ilkesi; verginin kesinleşme aşaması ile toplanma süresindeki masrafların olabildiğince az olması, mükellefin vergi ödeme zamanı ile verginin toplanma zamanı arasındaki sürenin uzun olmaması, toplanan vergilerin bir an önce devlet hazinesine intikalini ifade etmektedir (Edizdoğan, 2021).

1.2.2.Adolph Wagner'in Vergileme İlkeleri

19. yüzyılın ortalarında sermaye ve emek arasındaki tartışmaları liberalizm ve sosyalizm arasındaki tartışmalar takip etmiştir. Bu tartışmalar ile beraber kamu harcamalarının finansmanı adına vatandaşların ödeme güçlerine göre vergilere katılmasına ilişkin organik kolektivist görüşler, rasyonalist ferdîyetçi devlet görüşünün yerini almaya başlamıştır. Vergilemede yararlanma esasına dayanan karşılıklılık görüşü ise yerini, iktidar teorisine bırakmıştır. Bu bağlamda Adam Smith'in vergileme ilkelerinin de revizyonu gerekmiştir (Turhan, 1998).

Adam Smith'in ifade ettiği vergileme ilkelerinden kısmen yararlanan Alman maliyeci Wagner, sosyal reform düşüncesinden hareket ile söz konusu vergileme ilkelerini tamamlamaya çalışmıştır. Sistematik bir çaba ile Adam Smith'in ilkelerini derleyen Wagner, vergileme ilkelerini dört grupta toplamıştır.

1.2.2.1.Mali İlkeler

Mali ilkeler, Wagner'e göre adalet ilkesinden dahi önde gelen bir ilkedir. Bu ilke yeterlilik ve esneklik ilkelerinin birleşimidir. Yeterlilik ilkesi, devletlerin harcamaları finanse edemediği takdirde vergiye başvurmasını esas almaktadır. Yani devletlerin vergi dışı gelirlerinin yeterli olmadığı durumlarda yeterlilik ilkesi devreye girmektedir. Esneklik ilkesi ise, devletin ihtiyaçlarının değişmesi ve farklılaşması ile verginin değişimlere

uygun bir şekilde revize edilebilmesini ifade etmektedir. İktisadi duruma göre, vergi gelirlerinin artırılıp azaltılması bu ilkenin gereğidir (Aksoy, 1998).

1.2.2.2. İktisadi İlkeler

Wagner'e göre vergiye ilişkin üç asıl kaynak mevcuttur. Bunlar sırası ile gelir, üretim aracı olan servet ve tüketime ayrılan servettir. Bu ilkenin gereği olarak, vergi hususunda bir karar verileceği zaman ferdi kararlar yerine genel toplumsal kararlar dikkate alınarak hareket edilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, üretim ve bölüşüm şartlarının mükelleflerin davranışları üzerindeki etkileri de vergi kaynağına başvurulması aşamasında dikkat edilmesi gereken başka bir unsur olarak dikkat çekmektedir (Aksoy, 1998).

1.2.2.3. Ahlaki İlkeler

Ahlaki ilkelerin temeli verginin adil bir şekilde dağılımına odaklanmaktadır. Bu odak noktası genellik ve eşitlik prensiplerini içinde barındırmaktadır. Genellik ilkesi, kanunların gereği olarak vergi ödeme gücü olan ve vergiye sebep olan bir davranışta bulunan tüm mükelleflerden ayırım yapılmaksızın vergi alınmasını gerektirmektedir. Eşitlik ilkesi ise, vergi ödeme koşulları itibariyle eşit veya benzer durumdaki kişilerin, tabii oldukları vergi hususunda aynı işlemin esas alınmasını gerektirmektedir (Turhan, 1998). Bu bağlamda vergide adaleti sağlamaya yönelik alınan karar ve politikaları yönlendiren iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki fayda ikincisi ise ödeme gücü ilkesidir.

1.2.2.3.1.Fayda İlkesi

Vergilemede fayda ilkesi, mükelleflerin kamu hizmetlerinden yararlandığı oranda vergiye katılması gerektiğini savunmaktadır. Bu ilkeye göre, devletin sağladığı mal ve hizmetlerden az fayda sağlayanların az vergi, çok fayda sağlayanların ise çok vergi ödemesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında hiç fayda sağlamayanların hiç vergi

ödememesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak kamusal malların özelliklerinden olan ortak tüketim ve dışlanamama ilkeleri bu tür mallar için fayda ilkesinin uygulanmasına imkân vermemektedir (Şener, 2001).

Fayda ilkesi kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması adına başarılı bir politika olsa da gelir dağılımında adaletin sağlanması hedefi ile uyuşmamaktadır. Çünkü vergileme işleminde gelir veya servet matrah olarak dikkate alınmamaktadır. Matrah ise marjinal fayda olarak karşımıza çıkmaktadır (Edizdoğan, 2021).

1.2.2.3.2.Ödeme Gücü İlkesi

Bu ilkenin amacı özetle kaynak dağılımında adaletin sağlanması ve nihayetinde gelir dağılımında adaletin tesis edilmesidir. Gelir dağılımında adalet ise ancak vergilemenin ödeme gücünü esas alması ile mümkündür. Ödeme gücünün göstergeleri gelir, servet ve tüketim harcamalarıdır. Bu bağlamda literatürde gelir, bireyin veya bir ailenin bir yıl boyunca milli hasıladan aldığı pay şeklinde tanımlanmaktadır. Gelir vergi ödeme gücünün en iyi göstergesidir. Ancak indirim, istisna, muafiyet ve en az geçim indirimi gibi nedenler ile gelirin tamamının vergilendirilebilmesi mümkün değildir. Servet ise gelirin birikmiş şeklidir. Gelir getirmesi halinde servetin ödeme gücünü gene gelir temsil etmektedir. Çünkü servet, sahibine bir güvence sağlamalıdır. Ayrıca servet, sahibine sağladığı güvenlik hissi ve potansiyel gelir getirme özelliği nedeni ile vergi ödeme gücünün de bağımsız bir unsurudur (Nadaroğlu, 1998).

Ödeme gücünün belirleyicileri gelir, servet ve tüketim harcamaları kapsamlı olarak vergi matrahına dâhil edilmezse, vergileme işleminde adaletin sağlanabilmesi mümkün değildir. Bu kapsamda ödeme gücüne ulaşabilmek adına bazı teknikler bulunmaktadır. Bunlar; en az geçim indirimi, artan oranlılık ve ayırma ilkesidir.

En az geçim indirimi, bireyin kendisi ile ailesinin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi adına gerekli olan gelirin vergi dışında tutulmasını ifade etmektedir. Bu aşamada bireyin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi adına gerekli olan ihtiyaçların içeriği hakkında

da görüş ayrılıkları mevcuttur. Teoride kimilerine göre bireyin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi adına gerekli olan ihtiyaçlar fizyolojik ihtiyaçlardan ibarettir. Kimilerine göre ise, fizyolojik ihtiyaçların yanında kültürel ihtiyaçlar da bireyin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi adına oldukça önemlidir (Akdoğan, 2009).

Artan oranlılık, farklı koşullarda bulunan bireylerin ödeyecekleri verginin, sahip olunan vergi ödeme gücüne göre ayarlamasını esas almaktadır. Vergi oranları vergi matrahlarına göre sabit veya değişken olabilmektedir. Vergi oranlarının sabit olduğu durumlarda tek oranlı bir tarife, değişken olduğu durumda ise artan veya azalan oranlı tarife uygulanmaktadır. Günümüzde gelir vergisinde, sosyal adaletin tesis edilmesi amacı ile artan oranlı tarife uygulanmaktadır. Çünkü artan oranlı tarifelerin gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azalttığı, uygulanan vergi politikaları neticesinde genel olarak tescillenmiştir (Edizdoğan, 2021).

Ayırma ilkesi, gelirin yalnızca miktarı açısından değil, aynı zamanda kaynak açısından da farklı ödeme gücüne sahip olduğu düşüncesini savunmaktadır. Örnek vermek gerekirse emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre daha zor elde edilmesi nedeni ile emek geliri olan mükelleflere pozitif bir ayırım yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bireyin sermaye geliri olması durumunda hissetmiş olduğu güven duygusunun, emek geliri olan kişinin gelir elde etme yeteneğinin sınırlı olması nedeniyle hissedilememesi de emek geliri olan mükelleflerin sermaye geliri olan mükelleflere göre daha kolaylık sağlayıcı şekilde vergilendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Şener, 2001).

1.3.2.4. Teknik ve İdari ilkeler

Bu ilke vergi idaresi ve verginin tekniği ile yakından ilgilidir ve üç bileşenden meydana gelmektedir. Bunlar belirlilik, uygunluk ve iktisadiliktir. Belirlilik ilkesi A.Smith'in ilkesine benzer şekilde açık ve net olmayı ifade etmektedir. Vergiye muhatap mükellefin, verginin tutarını, vergi ödeme zamanını ve vergiyi ödeyeceği yeri net bir şekilde bilmesi belirlilik ilkesi gereğidir. Uygunluk ilkesi, mükellef için en uygun zamanda ve mekânda verginin ödenmesini ifade etmektedir. İktisadilik diğer adı ile ucuzluk ilkesi ise vergi

idaresince yapılan tarh ve tahsil işlem maliyetlerinin mümkün olduğunca düşük tutulması ilkesine dayanmaktadır (Aksoy, 1998).

1.2.3.Vergileme İlkeleri ve Vergi Ahlakı İlişkisi

Adam Smith ve Adolph Wagner'in vergileme ilkelerinin incelenmesi neticesinde; sosyal sermaye değerleri olan adalet, eşitlik ve güven unsurlarının kaynakçasının görülebilmesi mümkündür. Toplumların vergi kapasitesinin aşılardan, optimum oranda vergi yükü sınırında, günün koşullarına göre revize edilebilen esnek bir yapıya sahip vergilerin, toplumsal dengesizlikleri giderebilmek amacıyla, yatay ve dikey adaleti sağlamak adına topluma şeffaf ve sade bir şekilde anlatılarak uygulamaya koyulması, vergi ahlakını yükseltebilecek bir işlem fonksiyonudur.

Vergileme ilkelerinin toplumsal barışın ve huzurun sağlanması adına birer adım olduğunu söylemek de isabetli olacaktır. Çünkü mükellefler, diğer mükelleflerin vergi uyumu hususundaki tutumlarından da etkilenmektedir. Bireyler ödedikleri vergiler karşısında denk bir kamu hizmeti sağlayamadıkları takdirde bile, eğer vergileme sürecinde bir adalet olduğuna inanırlarsa, vergi uyumunu sürdürmeye devam edecektir. Aynı zamanda vergi ahlakının genel ahlaktan beslenen bir kavram olduğu göz önüne alınırsa, bir toplumda vergi suçlarının hafif bir suç olduğu algısı yerine vicdan azabı duyulması gereken bir sorumsuzluk olduğunun, vergi vermenin bir erdem olduğunun ve paylaşımın toplumda pozitif etkiler ortaya çıkaracağı algısının topluma kazandırılması vergi ahlakının yükseltilebilmesi adına oldukça kıymetli bir yaklaşımdır.

Vergileme ilkeleri bir bir incelendiğinde, vergi uyumunu sağlamak ve vergi ahlakının yükseltilmesi adına yapılan yorumlamalar neticesinde geleneksel zorlayıcı yöntemlere ilişkin, denetim, ceza ve yaptırımların izlerine rastlanmaması, mükelleflerin algısı, tutumu ve vergilere yaklaşımına istinaden vergi ahlakının ekonomi ve vergi psikolojisi altında incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü vergi ahlakı beşeri bir değer olup insana özgü bir kavramdır. İnsan davranışları ise çok boyutlu incelenmesi gereken ilişki ve etkileşim ağlarından oluşmaktadır. Çalışmamız kapsamında insanın, vergiye ilişkin

algı ve tutumlarını açıklamaya yönelik en geniş kapsamlı çalışma alanının ise vergi psikolojisi olduğu değerlendirilmiştir.

1.3.VERGİ PSİKOLOJİSİ

Psikoloji bilimi insanı iki şekilde ele almaktadır. Bunlardan biri toplumdaki soyut ve bağımsız olarak bireyin ele alınmasını gerektirirken, diğeri bireyin toplumdan ayrılmayacağı ve toplum ile beraber değerlendirilmek zorunda olduğunu belirtmektedir (Kağıtçıbaşı, 1977). İkinci bakış açısı bağlamında, vergi mükelleflerinin mali işlemlere karşı yaklaşımlarının ele alındığı çalışmalarda sosyal ve psikolojik bir bakış açısının da muhakkak gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu bakış açısı, maliye biliminin temellerini genişletmek maksadı ile mali psikolojiyi ortaya çıkarmıştır. Mali psikoloji, mali araçların mükellef davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu etki karşısında mükelleflerin mali olaylara karşı tutum ve davranışlarını inceleyen bir disiplindir (User, 1992)

Bu disiplinin inceleme alanı, pragmatik bir yaklaşıma odaklanmaktadır. Mükellef davranışlarının tam olarak anlaşılabilmesi adına, sistematik bir çalışmanın uzun yıllar boyunca incelenmesi ve biriktirilmesini de esas almaktadır (Schmölders, 1968). Mali psikolojinin başlıca çalışma sahaları; halkın vergi zihniyeti, devlet borçlarının psikolojik temeli, kamuoyunun para değeri hakkındaki fikirleridir. Ayrıca vergileme, bütçeleme politikaları, harcama tutumları, borçlanma gibi konular da bu kapsam içinde değerlendirilen olgulardır (User, 1992).

Literatürde mali psikoloji modellerine alternatif çalışmalar da yapılmıştır. Nedenli Eylem Teorisi bunlardan birisidir. Bu teorem, bireylerin tutum ve davranışlarını anlayabilmek adına bilinçli davranışlarını inceleme altına almakta ve mükelleflerin niyeti ve gerçek tutumları arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır (Ajzen & Fishbein, 1980).

Vergi psikolojisi ise mali psikoloji ile karıştırılan bir kavram olsa da daha farklı bir terimdir. Mali psikoloji tüm mali araçların bireyler üzerindeki etkisini incelerken, vergi psikolojisi yalnızca vergilerin bireyler üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu açıdan

bakıldığında iktisat psikolojisinin dalı olan mali psikoloji, vergi psikolojini de kapsayan daha geniş bir kavramdır. Vergi psikolojisi kendi başına bir bilim dalı değildir. Bireylerin, vergileri algılaması ve algıları ile birlikte oluşturmuş oldukları tepkileri ölçen bir çalışma alanıdır. Ayrıca vergi psikolojisi, tarihi çok eski olmayan bir inceleme alanıdır. Çağımızda, bireyi esas alan ve odak noktasına koyan yönetim anlayışlarında, vergi psikolojisi ve vergi psikolojisi ile yakından ilgili olan vergi ahlakı gibi konular önem kazanmaya başlamıştır.

Vergi psikolojisi alanında çalışma yapmış en önemli isimlerin başında Günter Schmölders yer almaktadır. George Kantona ise geleneksel bir bakış açısının mükellef davranışlarını açıklamaya yeterli olmadığına vurgu yapmıştır (Kantona, 1975). Ayrıca Graetz ve Wilde vergi psikolojisini vergiye uyumun yalnızca devlet zoruyla mümkün olamayacağı bakış açısı ile açıklamaya çalışmıştır (Dubin, Graetz, & Wilde, 1990).

Vergi psikolojisini iki açıdan incelemek gerekmektedir. Birincisi daha dar kapsamlı olan ekonomik bakış açısıdır. Allingham ve Sandmo'nun Beklenen Fayda Modeli'ni temel alan bu görüş, bireylerin her zaman kazançlarını maksimize etmeye çalışmaları üzerine odaklanmıştır. Aynı zamanda bu yaklaşım Rasyonel Tercih Teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımda, mükelleflerin karlarını maksimize etmek amacı ile ahlaksızca davranabilecekleri ve vergi gelirlerinin tahmini yöntemler ile ölçülebileceği savunulmuştur (Sandmo & Allingham, 1972).

İkinci bakış açısı ise vergi psikolojisini daha geniş kapsamda ele almaktadır. Vergi mükelleflerinin, sorumlu oldukları vergilerin gelirlerinde yaratacağı marjinal değişim göz önüne alınmaksızın vergiye karşı bir tavır sergileyeceği, tepkisiz kalabileceği ya da vergiyi olumlu bir şekilde karşılayabileceği savunulmuştur (Reynaud, 1955). Bu görüşte bir başka bakış açısı ise insanların sadece kar maksimizasyonu güdüsü ile yaşamaları halinde verginin kimse tarafından gönüllü bir şekilde ödenmeyeceği üzerine odaklanmıştır (Pyle, 1991).

Mükellef tarafından vergilere karşı gösterilen tepkiler, vergilemenin mali ve ekonomi boyutunun yanında davranışsal boyutunun da incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle

vergi ile alakalı gerçekleşmesi arzu edilen amaçlara ulaşmak için vergi psikolojisi dikkate alınarak bir vergi politikası belirlemek gerekmektedir. Ayrıca vergilemenin mali ve ekonomik boyutunun incelenmesinin, psikolojik boyutunun incelenmesinden daha kolay olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Çünkü psikolojik incelemede, değişken olarak rakamlardan ziyade birey devreye girmektedir. İnsan davranışları ise çeşitlidir ve yere zamana göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda vergilere karşı oluşabilecek tutum ve davranışların sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi, vergi mükelleflerinin vergilere karşı göstermiş oldukları reaksiyonların psikolojik boyutunun incelenmesini de zorunlu kılmaktadır.

Vergi psikolojisi alanında yapılan yeni çalışmalar incelendiğinde ise vergi ödemelerinin esas hareket noktasının içsel motivasyon olduğu anlaşılmaktadır. Bu içsel motivasyon, literatürde vergi ahlakı olarak tanımlanmaktadır. Vergi psikolojisi vergi ahlakının tespiti ve arttırılması noktasında oldukça gerekli bir inceleme alanıdır (Frey & Feld, 2002).

1.3.1.Vergi Psikolojisinin Amaçları

Vergi psikolojisi alanında yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Artan çalışmalar ile birlikte vergi psikolojisinin amaçları da çeşitlenerek şekillenmektedir. Ancak genel anlamda vergi psikolojisinin amaçlarını aşağıdaki gibi üç başlıkta sıralayabilmek mümkündür.

1.3.1.1.Vergi Politikalarının Verimliliği Artırmak

Vergiler devletlerin kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla başvurduğu en önemli gelir kaynaklarından birisi olmakla beraber ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, mali istikrarın kurulabilmesi, gelir ve kaynak dağılımında adaletin sağlanabilmesi için kullandıkları en önemli politika araçlarından birisidir.

Vergi politikalarının etkili bir şekilde kullanılması bu amaçların başarılı olabileme ihtimalini arttırmaktadır. Vergilerden beklenen fiskal ve ekstra fiskal amaçların

gerçekleştirilebilmesi gene vergi politikaların etkinliğine bağlıdır. Bu sebeple mükelleflerin de memnun olup destekleyeceği vergi politikalarının tesis edilmesi gerekmektedir. Vergi politikalarının olabildiğince sade ve şeffaf hazırlanması vergi politikalarının mükelleflerce algılanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca vergileme hususunda oluşabilecek olumsuz tepkilerin ortadan kaldırılabilmesi adına eskiyen ve topluma uygun olmayan vergilerin yerine daha modern ve mükelleflere uygun vergilerin tespit edilerek uygulamaya alınması vergi politikası açısından yapılabilecek güncellemelerden yalnızca bir tanesidir (Cansız, 2006).

1.3.1.2.Vergi Uyumunu Artırmak

Devletin egemenlik hakkına dayanarak tahsil ettiği ve zorunlu bir parasal yükümlülük olan vergilerin etkin bir şekilde tahsil edilebilmesi, mükellef ile iş birliği içinde olunmasına bağlıdır. Bu iş birliğinin sağlıklı bir şekilde tesis edilebilmesi mükelleflerin vergiye olan bakışını etkileyen durumların incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Vergi ahlakı ile yakından ilişkili olan vergi uyumu, vergi kapasitesinin artırılması ve uygun değer oranında vergi hasılatının sağlanması adına üstünde çalışılması gereken bir kavramdır. Son yıllarda ülkeler, verginin psikolojik yönünü inceleme altına almış ve yorumlanması zor olan vergi ahlakı ve vergi uyumu gibi kavramlar üzerine çalışmalar yürütmüştür. Ancak her toplumun etnik, sosyolojik, coğrafi ve birçok neden ile birbirinden ayrılması vergi uyumu hususunda standart bir yöntemin uygulanmasına imkân vermemektedir.

Her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır. Bu kültür, iktisadi ve mali çalışmalarda da kendine has bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Vergi psikolojisi çatısı altında vergi uyumu kavramı incelendiğinde ise karşımıza ülkelerin vergi politikaları hususundaki harmonisi çıkacaktır. Özellikle ekonomik iş birliği halindeki kuruluşlarda bu çabalara daha sık rastlanmaktadır. Bu bağlamda; Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin, vergi uyumu çerçevesinde uymak zorunda oldukları çeşitli kurallar dikkat çekmektedir. Bu kurallar, üye ülkeler arasındaki vergisel problemlerin ortadan kaldırılması ve üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun daha kolay işleyebilmesi adına oluşturulmuştur. Buna rağmen, Avrupa Birliği gibi büyük bir ekonomik entegrasyonda dahi ülkelerin vergi

uyumu hususunda tam bir birliktelik yakaladığını söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü vergi uyumu insana dair bir kavramdır. Toplumdaki bireylerin çoğu zaman kendi faydalarını toplumsal faydanın üzerinde görmesi gibi her ülkenin kendi menfaatleri ve milli değerleri mevcuttur. Bu sebepten ötürü ekonomik işbirliği örgütlerinde ortak bir vergi uyumu politikasının yürütülebilmesi zor bir fonksiyondur.

1.3.1.3.Toplumsal İlişkilerin Düzenlenmesi Amacı

Vergiler, devletlerin kullandığı en etkin ve aktif maliye politikası araçlarından birisidir. Bu sebeple toplumsal yapı ile uyumlu vergi politikalarının tercih edilmesi, devlete karşı olan siyasi güvenin sağlanması ve ülke huzuru açısından son derece önemlidir. Gelir ve kaynak dağılımında adaletin tesis edilerek toplumsal barışın sağlanabilmesi için devletin vatandaşlara yüklediği vergisel sorumlulukların yerinde ve kararında olması gerekmektedir. Devletin uyguladığı vergi sorumluluklarının toplum içinde bazı sınıf veya gruplar tarafından daha fazla hissedilmesi, bir kesimin kendisine adaletsizlik yapıldığını düşünmesine sebebiyet verecek, ağır ve adaletsiz vergi yükü karşısında vergi tazyiki ile psikolojik olarak zorlanan mükellefin, devlete cephe alması söz konusu olabilecektir. Toplumsal barışın sağlanarak etkin ve etkili bir vergi politikasının başarılı olabilmesi ancak vergi psikolojisi dikkate alınarak hazırlanan vergi politikası ve araçları sayesinde mümkün olabilecektir (Şenyüz, 1995).

1.3.2.Algı ve Tutum Kavramı

Algılama, bir olayın veya fiziksel bir varlığın dürtüler yolu ile kavranması anlamına gelmektedir (Baysal ve Tekarslan, 1998). Algılama süreci karmaşık bir yapıya sahiptir. Algılama sürecinde insan beyni, beklentileri, tecrübeleri, dışsal ve içsel dürtüleri bir paydada düşünerek bir tutum sergilemektedir (Cüceloğlu, 1999). Vergi ödemeleri de beklentiler, tecrübeler ve içsel dürtüler ile verilen bir karar olduğundan algı fonksiyonunun, tek bir faktör olarak vergi süreçlerini etkileme düzeyi oldukça yüksektir.

Mükelleflerin vergilere göstermiş oldukları tutum ve davranışların temelinde vergilerin algılanış biçimi yatmaktadır. Bu durumu vergisel bir problem olan vergi kaçakçılığı ile açıklamak mümkündür. Vergi kaçakçılığı bir suçtur ve vergi mükelleflerini bu suça iten tutumlarının temelinde vergiye karşı oluşturmuş oldukları negatif bakış açısı yani algısı yatmaktadır. Bu algılar, mükelleflerin tecrübeleri, toplumsal yaşantıları, içinde bulunduğu kültürleri, devletin yapısı, vergi psikoloji alanında kendine yer bulmuş olan vergi bilinci, vergi ahlakı gibi birçok kavramdan etkilenmekte ve ortaya çıkmaktadır. Mükellefin içinde bulunduğu mali durum, eksik bilgi düzeyi, vergi otoritesine karşı güven duygusunun eksikliği, vergilerin topluma şeffaf ve sade bir şekilde tanıtılmaması, kamu otoritelerinin hesap verilebilirlik açısından yaşadığı karmaşa gibi sayılabilecek birçok sebep, vergi algısını etkileyen pratikteki durumlardır.

Tutum kavramını ise genel anlamı ile bireye atfedilmiş ve bireyin bir şey hakkındaki düşünce ve duygularının düzenli olarak oluşturan eğilimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1977). Bu eğilimler bireyleri tek tek konu edinebileceği gibi toplumları, fikirleri ve toplumların birleşimini de ifade edebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, tutumların uzun süreli davranışsal kalıplar olduğudur. Kısa süreli davranışlar tutum olarak kabul edilmemektedir. Bir eğilimin tutum sayılabilmesi, onun uzun vadeli içselleştirilmiş düşünceler ile oluşmasını gerekli kılmaktadır. Uzun vadeli bu eğilimler, bir olaya veya objeye karşı lehte veya aleyhte oluşabilmektedir. (Crutchfield & Krech, 1980).

Tutumlar, zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Yani, başta lehte algılanan bir durum sonradan aleyhte algılanan bir durum haline dönüşebilmektedir. Bunu vergisel süreçler açısından ele alacak olursak, mükelleflere yüklenen yeni bir verginin oranında zaman içinde bir artırım yapılması halinde, başlangıçta mevcut olan sempati veya tarafsız durum, zamanla yerini iticilik hatta nefrete bile bırakabilmektedir (Aktan, Dileyici, ve Saraç, 2006).

1.3.3.Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler

Vergilere karşı tepkiler aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aktif tepkiler, vergi kaçakçılığı ve vergi grevidir. Pasif tepkiler ise tüketim ve tasarrufun azaltılması, yatırımdan vazgeçilmesi, vergiden kaçınılması, verginin yansıtılması, vergi cennetlerine göç edilmesi gibi karşımıza çıkmaktadır (Erdem, 1996). Vergilerin, mükelleflerin gelirlerinde marjinal bir azalmaya neden olması negatif dışsallık ölçütünde bu iki durumdan birinin ortaya çıkmasını neredeyse kaçınılmaz kılmaktadır. Vergi ahlakı ise günümüzce bu iki tepkinin de reaksiyonlarını azaltıp ortadan kaldırabilmek amacı ile vergi psikolojisi çerçevesinde politikaların temelinde problem çözücü bir fonksiyon olarak kullanılmaktadır. Yukarıda bahsedilen iki durumdan birinin ortaya çıkması durumunda mükellef, verginin sebep olduğu gelir kaybını telafi etmek için ya daha fazla çalışmayı tercih edecektir ya da vergilendirilmenin psikolojisi ile çalışma isteğini kaybedecektir. Mükellefin birinci ihtimali tercih etmesi durumunda gelir etkisi, ikinci ihtimali tercih etmesi durumunda ise ikame etkisi ortaya çıkacaktır (Akdoğan, 2009).

1.4.AHLAK KAVRAMI VE AHLAKININ KURAMSAL YAPISI

Ahlak kavramı ve ahlakın kuramsal yapısı incelenirken ilk başta ahlak kavramının terminolojisine bakmak, ardından ise ahlaki belirleyen ve etkileyen faktörleri incelemek gerekmektedir.

1.4.1.Ahlak Kavramı

Ahlak kelimesinin kökeni Arapçadan gelmektedir. Ahlak, Arapçada gelenek ve görenek, yıllarca içselleştirilmiş alışkanlık olarak karşımıza çıkan hulk kelimesinin çoğuludur. Batı literatüründe ise ahlak, Latince mos kelimesinden türetilmiştir. Morale olarak bilinen bu kavram, töre veya karakter anlamlarında kullanılmaktadır (Gündüz, 2010).

Ahlâkı, bireylerin bir toplum içindeki ilişkileri belirleyen gelenekselleşmiş davranış kalıpları, davranış ilkeleri, davranışsal değerler olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bu

değerler toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir (Akarsu, 1998). Ahlak kavramı aynı zamanda felsefe alanının da bir alt disiplindir. Bu disiplini psikoloji ve etik kavramları ile karıştırmamak gerekmektedir. Psikoloji insanın olduğu gibi gösterilmesi felsefesine dayanırken, ahlak insanın nasıl olması gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Aynı zamanda etik kavramı, belli ahlaki değerlerin sistematığıdır. Ancak günümüzdeki ahlak, genelleme yapılarak etik manasında da kullanılabilir (Pieper, 1999).

Ahlâkı, teorik ve pratik olarak ikiye ayırabilmemiz de mümkündür. Ahlak ilminin hedefi bireyin erdeme ve fazilete kavuşturulmasını esas almaktadır. Ahlak doğası gereği, kural koyan bir yapıya sahiptir. Ahlakın pratik yanı incelendiğinde ise bireyin kendisine, ailesine ve topluma karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirme seviyesinin temel alındığı görülmektedir. Bireylerin kendi sorumluluklarını belirlemesinin yanında, bu sorumluluklara uygun davranışlar sergilemesi hususunda da ahlak kavramı önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan baktığımızda ahlaki toplumdan soyutlanmış bireysel bir tanım olarak değerlendirebilmemiz mümkün değildir (Kılıçoğlu, 1998). Vergi ahlaki kavramı ise ahlakın pratik kısmında incelenmesi gereken bir kavramdır (Bertrand, 2001).

1.4.2. Ahlak ve Hukuk İlişkisi

Ahlâk ve hukuk arasındaki var olan ilişki tartışmalıdır. Bazı düşünürlere göre ahlak hukuku oluşturmaktadır. Kimi düşünürlere göre ise hukukun mevcut olduğu bir yerde ahlaktan söz edebilmek mümkün değildir. Bazı düşünürlere göre ise ahlakın kendisi hukuku emretmektedir. Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere ahlak ve hukuk kavramı arasında asgari bir ilişki mevcut olmakla birlikte bunun boyutlarını ölçebilmek pek mümkün değildir. Ancak, hangi hukuk sistemine bakılırsa bakılsın, ahlak kurallarının hukuk sistemlerine derç edildiğini görebilmek oldukça mümkündür ve bu doğrultuda hukuk sistemlerinin çoğunu ahlaki değerlerin oluşturduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır (Hart, 2000).

1.4.3.Ahlak ve İktisat İlişkisi

Ahlak kavramının iktisat ile ilişkisi hukuk ile olduğu kadar kuvvetli değildir. Bunun sebebi, iktisatın mevcut durum ile ahlakın ise ideal olan ile ilgilenmesidir. Ancak iktisat ve ahlak ilişkisi de hukuk ve ahlak ilişkisi kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. Bu ikili arasındaki ilişkinin Aristo'ya kadar uzandığı bilinmektedir (Sen, 1990). Modern iktisadın kurucusu olarak sayılan Adam Smith'in de ahlak üzerine çalışmaları mevcuttur. Smith, iktisat biliminin temel taşı olan Ulusların Zenginliği isimli eserini yazmadan önce, Ahlaki Duyguların Teorisi adlı eserini insanlığa kazandırmıştır. Adam Smith bu çalışmasında, iktisadın ahlaki değerlerden soyutlanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir (Vanberg, 2002).

İktisat bilimi içindeki ahlak terimi, sosyal ahlaktan türetilmiştir. Bu bağlamda ideal bir hayatın ilkesi olarak ülkelerin üretkenliğini ve verimliliğini, toplumsal talepler ile değerlendirmek ülkelerin politikalarının başarılı olabilmesi adına önemli bir kıstastır. Ekonomik büyümelerin, ahlaki değerlerden sapması sonucu ortaya çıkan negatif dışsallıkların önüne geçebilmek adına, barış odaklı ve adil düşüncelere daha çok önem verilmesi gerektiği görüşü ise literatürde hâkim görüş konumundadır (Pieper, 1999). İnsanoğlunu toplumdan ayrı düşünebilmek mümkün olmadığından toplumsal huzurun, bireysel mutlulukların toplamı olduğu gerçeğinin unutulmaması gerekmektedir. Ancak bir toplumun gelişmişlik düzeyini toplumsal mutluluk olarak nitelendirmek de yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda bireysel mutluluğu mutlak gelir ile ifade etmek yerine göreceli gelir ile ifade etmek daha doğru olacaktır (Frey & Stutzer, 2002).

Ancak günümüzde çoğu zaman bireysel faydasını toplumsal faydanın üzerinde gören bireylerin toplumsal ahlaki değerlerden uzaklaşması tarihten günümüze hız kazanmıştır. İktisadın, ahlaki değerlerden uzaklaşması da bu seyre eşlik etmiştir. Bu hususta ciddi eleştiriler de ortaya atılmıştır. Bunların en önemlilerinden biri Hayek tarafından ifade edilmiştir. "Bilgi bilinci ve birikimi bir ahlâk ortaya çıkarır, ahlâk bir hukuk ortaya koyar, hukuk bir siyaset geliştirir, iktisat ise bu siyaset tarafından belirlenir" cümlesi ile Hayek iktisat ve ahlakın arasındaki ilişkinin giderek açılmasına yönelik olarak eleştirisini açık bir şekilde ifade etmiştir (Hayek, 1999).

İçinde bulunduğumuz asır ile birlikte, ahlak terimini iktisadi doktrin içinde toplum ile birlikte düşünme trendi ise giderek artmaktadır. Bireysel kar maksimizasyonu ve bireysel refah teoremlerinin yerini sosyal refah teoremlerine bırakması amacı ile ülkeler politika ve programlar geliştirmektedir. Artan salgın hastalıklar, çevresel problemler, liberalleşen ekonomiler ile birlikte bu eğilim giderek daha da hız kazanmıştır. Bu hususta ulusal çabalar, uluslararası kuruluşların teşvik ve çabaları ile sübvansede edilir ise küresel anlamda başarının daha kolay geleceği düşünülmektedir (Azqueta & Delacamara, 2006).

1.5.TARİHSEL SÜREÇTE VERGİ AHLAKI

Vergilerin tarihi, insanoğlunun tarihi kadar eski sayılmaktadır. İlkel çağlardan günümüze kadar vergiler insanların her zaman hayatının bir parçası olmuştur. Özel mülkiyetin var olmadığı tarihlerden toplumların evrensel sınırları aştığı günümüze kadar; vergiler insanların yaşamlarını etkileyen önemli bir mali kalem niteliğini korumuş ve toplumun ortak ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla vatandaşlarca otoriteye zorunlu veya gönüllü olmak üzere aynı ve nakdi ödemeler yapılmıştır. Tarihsel anlamda bakıldığında verginin vatandaşlarca ödenme şeklinin üç safhası mevcuttur. İlk safhada vergiler bedenen çalışılarak ödenmiştir. Bu safha para ekonomisinin olmadığı zamana dayanmaktadır. İkinci safhada ise vergilerin aynı olarak ödendiği bilinmektedir. Aynı vergileme, vergilerin mal cinsinden ödenmesini gerektirmektedir. Takas ekonomisinin doğal bir sonucu olan aynı vergileme, para ekonomisi ile birlikte yerini nakdi ödemeye bırakmıştır. Son olarak vergilerin tarihsel sürecinin üçüncü safhasında ise vergilerin ödenme biçimi nakdi ödeme olmuştur. Bu süreçte piyasa ekonomisi mevcuttur. Vergiler para ile ödenmekte olup toplumda vergi eşitliğinin korunması amaçlanmıştır.

Devletler açısından bakıldığında ise vergiler, tarihte hep var olan kamu gelirleridir. İlk çağlarda dahi vergilerin, düzenli olmamakla beraber daha çok savaş, afet gibi durumlarda alındığı bilinmektedir. Tarihsel süreçte verginin ödenme biçiminin değişime uğraması da yönetim anlayışlarının değişmesi ve toplumsal yaşam formlarının şekillenmesi ile doğru orantılı hareket etmiştir. Ödeme biçimlerinin yanında vergilerin algılanış biçimleri de sosyal ve siyasi rota ile farklılaşmıştır. Örneğin, krallıklar döneminde vergiler hediye olarak algılanırken, daha demokratik dönemlerde vergiler kamu hizmetlerine katılım payı

olarak algılanmaya başlanmıştır. Ayrıca, geçmişte çoğunlukla vergilerin dine dayandırılması zamanla yerini ekonomik ve mali sebeplere bırakmıştır.

Mükellefler ve devletlerin tarih boyunca vergiler gündeminde olmuştur. Vergilerin ödenme biçimleri, vergi algıları, vergi otoritelerinin mükelleflere yaklaşımının süreçteki kabuk değişimi, zaman dilimleri içinde farklı vergi ahlakı algılarının ve seviyelerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihte yer alan uygarlıklar incelendiğinde, vergi ahlakını belirleyen faktörlerin çeşitlenmesinin son derece doğal olduğu anlaşılacaktır.

Dünyanın en eski uygarlığı olan Sümerler, Dicle ve Fırat nehirleri arasında yaşamış ve bu dönemde tapınakların tanrının evi olduğu düşünülmüştür. İnsanların ise tanrının evinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaratıldığına inanılmıştır. Bu sebeple Sümerler döneminde insanlar tanrıya karşı sorumluluklarını yerine getirmek amacı ile vergi ödemelerini mal ve ayın şeklinde yerine getirmiştir. Ayrıca savaş dönemlerinde halka ağır vergiler yüklendiği, bu durumun ise halk tarafından şikâyetle karşılandığına dair bilgilere de ulaşılmıştır (Adams, 2001). Sümerler dönemine ait bulunan tabletlerden anlaşılacağı üzere, vergiler insanlar üzerinde büyük bir yük de oluşturmuştur. Vergi yükünün en fazla hissedildiği kesim olarak ise çiftçiler dikkat çekmektedir. Çünkü Sümerler döneminde çiftçiler, tanrının hizmetçileri olarak görülmüş ve en ağır vergi yükü ile muhatap olan kesim olmuştur (McNeill, 1994). Sümerlerde genel olarak vergilerin din temelinde toplandığı görülmüştür. Bu sebeple vergi ahlakının temel belirleyicilerinden birinin dini olgular olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca sınıf ayrımları nedeniyle ortaya çıkan gelir ve kaynak dağılımında yaşanan bozulmalara zaman zaman ağır vergi yükü eşlik etmiştir. Bu durumun, Sümerler döneminde vergi ahlakını olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Mısır ve Babil yönetimlerinde, giderler mutlak rejimin mülk gelirlerinden karşılanmıştır. Ancak artan savaşlar ve doğa olayları nedeniyle zaman zaman halktan yardım toplanması da gerekebilmiştir. En başta gönüllülük ve fedakârlık adı altında toplanan bu vergiler daha sonraları zorunlu hale gelmiştir. Mısır ve Babil dönemlerinde de vergilerin mal ve emek şeklinde ödendiği, bulunan kabartma taşları ve vergi belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu uygarlıklarda vergi ödemeleri mal ve emeğin yanında altın ve gümüş olarak da

gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Mısır döneminde piramitlerin inşası devlet giderlerini arttırmıştır. Tanrı-kral olarak görünen ve her şey etrafında toplanan Firavun tarafından vergilerin fonksiyonu devlet idaresinde arttırılmıştır. Ayrıca tarım gelirlerinin %20'sinden vergiler toplanmış, satın alınan yemek yağlarından da vergi toplanmaya başlanmıştır. Bu dönemde artan kamu maliyetleri adına vergi denetimlerinin oldukça sıklaştırıldığı da bilinmektedir (Kayan 2000). Mısır ve Babil dönemlerinde de Sümerler dönemine benzer şekilde din temelinde vergilerin toplandığı görülmüştür. Vergi ahlakını belirleyen temel faktörlerden birinin Sümerlerde olduğu gibi dini olgular olduğunu söyleyebilmek mümkündür. İlk başlarda toplumsal barışın ve huzurun sağlanması adına toplanan vergilerin zamanla yerini zorunlu ödemelere bırakması, günümüzdeki geleneksel zorlayıcı yöntemleri çağrıştırmaktadır. Bu durum da Sümerlerde olduğu gibi vergi ahlakınının zaman içerisinde düştüğü kanaatini uyandırmaktadır.

Eski Yunan'da vergiler Mısır ve Babil yönetimlerindeki gibi düzenli olarak değil, toplumsal ihtiyaçlar oranında toplanmıştır. Ayrıca, eski medeniyetlerde çağın şartlarına göre daha sistematik bir vergi düzeninin olduğundan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Vergi ödemenin vatandaşlık görevi sayılması da gene Yunan medeniyetinde karşımıza çıkan bir durumdur. Bu durum vergilerin gönüllülük esası ile toplanmasını da kolaylaştırmıştır. Eski Yunan'da Sümer, Babil ve Mısır uygarlarının aksine kamu hizmetlerine katılım oranında toplanan vergilerin sistemli bir şekilde tahsil edilmesini ve vergi ödemesinin vatandaşlık bilinci olarak toplumda kabul görülmesini, vergi farkındalığının oluştuğu ve vergi bilincinin yüksek olduğu şeklinde yorumlayabilmek mümkündür. Tüm bu değerlendirmeler neticesinde Eski Yunan'da toplumsal vergi ahlakınının yüksek seviyede olduğu düşünülmektedir.

Roma döneminde vergilerin emek olarak alınması yaygın bir yöntem değildir. Vergiler genellikle para ve ayın olarak toplanmıştır. Vergiler dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılmış ve dolaysız vergilerin çoğu nakdi olarak toplanmıştır. Aynı vergiler tüm arazilerden ve mahsul kaldırımından alınmıştır. M.Ö. 27 yılında Kaiser August ile kurulan Roma İmparatorluğu döneminde iltizam yöntemine geçilmiş ve vergiler maaş ile görev yapan devlet memurları aracılığı ile toplanmaya başlanmıştır. Bu dönemde biri Kaiser'in diğeri ise devletin olmak üzere iki hazine mevcuttur. Zaman içinde devlet

hazinesi Kaiser'in hazinesine devredilmiş ve Roma maliyesi Kaiser'in himayesine bırakılmıştır. Kaiser, vergide adaletin sağlanması amacı ile devlet maliyesini merkezileştirmiş, vergi sistemini yeniden düzenlemiştir. Yaşanan doğu enflasyonu karşısında Kaiser'in sistemi yetersiz kalmış ve Roma maliyesi çökmeye başlamıştır (Turhan, 1998). Roma döneminde eski uygarlıklara nazaran vergi sisteminin daha sistematik hale getirildiği görülmüştür. Ayrıca vergi adaletine yönelik yapılan düzenlemeler, vergi ahlakının yükseltilebilmesi adına çaba gösterildiğine dair bir fikir oluşturmaktadır. Düzenli bir vergi sisteminin, sosyal sermaye faktörü olan adalet olguları ile birleştirilerek uygulamaya alındığına dair bulgular, Roma döneminde de vergi ahlakının yüksek olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Ortaçağ ise skolastik düşünce üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde kilisenin toplum üzerinde önemli yaptırımı olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu çağda din adamları vergi vermemiştir. Kilise mensupları ise vergilerden muaf tutulmuştur. Ticaret ve sanat uğraşanlar ile şehirlilerden vergi toplanmıştır. Vergiye ilişkin ilk istisna ve muafiyetleri de Ortaçağ'da görebilmemiz mümkündür (Canbay, 2009). Ortaçağ'da da dini olgular esas alınmak suretiyle vergilendirme işleminin tesis edildiği görülmektedir. Ayrıca ortaya çıkan sınıf ayrımları neticesinde, gelir ve kaynak dağılımının bozulduğu kanaati mevcuttur. Bu sebeplerden ötürü Ortaçağ'da vergi ahlakının düşük olduğu varsısı kabul edilmektedir.

İslam devletlerinde ise vergiler temelde dini esaslara dayanmaktadır. Dini temelde alınan vergiler şer'i vergiler iken, örfi vergiler ilk ve orta çağda olduğu gibi düzenli aralıklarla toplanmayan ancak zaman içinde düzenli hale gelmiş vergilerdir (Edizdoğan, 2021). 600 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin vergi sisteminin oluşturulmasında da şeri vergiler etkili olmuştur. Osmanlı döneminde vergiler tekâlif olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Osmanlı'da vergi, milletin canını ve malını korumak amacıyla yapılan harcamalar olarak nitelendirilmiştir. Tekâlif olarak adlandırılan bu sistemde de vergiler şeri ve örfi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Şeri vergilerin başında zekât gelirleri bulunmaktadır. Başlıca diğer şeri vergiler arasında öşür, haraç ve cizye yer almaktadır. Örfi vergilerin başında ise Ağnam vergisi bulunmaktadır. Ağnam vergisi küçükbaş hayvandan alınan vergilerdir ve Osmanlı mali güçlük yaşadığı dönemlerde Ağnam vergisinde genellikle artırım yapmıştır.

Bu vergi, Cumhuriyet tarihimizde de varlığını korumuş ve 1962 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Aktan, Dileyici, ve Saraç, 2006). İslam ve Osmanlı Devleti'nde de dini olguların vergi ahlakını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Ayrıca toplumsal ihtiyaçlar dâhilinde toplanan vergilerin zamanla tekâlif yöntemi ile toplanmaya devam edilmesi, vergilendirme sürecinde bir sistem oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir. Zaman zaman olağanüstü durumlarda artırım yapılan vergilerin ise vergi tazyiki yarattığı ve vergi yükünü artırdığı kanaati oluşmuştur.

Sümerler, Babil ve Mısır uygarlıkları, Eski Yunan medeniyeti, Roma Dönemi, Ortaçağ, İslam Dünyası ve Osmanlı Devleti'nin, vergiye ilişkin tarihsel süreçleri vergi ahlakı bakımından incelendiğinde verginin; çoğu uygarlıkta dini temelle ilişkili olarak toplandığı görülmüştür. Ayrıca yukarıda adı geçen dönemlerin çoğunda, başlangıçta gönüllülük esasına dayanarak, yalnızca olağanüstü dönemlerde veya kamu hizmetinin karşılığı olarak alınan vergilerin zamanla düzenli hale geldiği tespit edilmiştir. Bu durum, vergi otoritelerinin ve kurumlarının, mali sorumluluklar adına toplumdaki bireylere başlangıçta zorlayıcı bir tutum sergilemediğini ancak zaman içerisinde vergilerin zora dayanarak toplandığını göstermektedir. Buna rağmen günümüzde yakın tarihten itibaren üzerinde durulmaya başlanan ekonomi psikolojisinde; geleneksel yöntemler ile vergi suç ve cezalarının önüne geçmeye çalışmak yerine vatandaşların gönüllülük esası ile vergilerini ödemelerine ilişkin yapılan girişimlerin izlerini de vergi tarihinde görebilmek de mümkündür.

Geçmişte yer alan toplumlardaki bireylerin, bazı uygarlıklarda vergi otoriteleri ve kurumları ile sağlamış oldukları güven ilişkisine dayanarak mali sorumluluklarını yerine getirdikleri de değerlendirilmiştir. Çünkü bazı uygarlıklarda vergiler zaman zaman gönüllülük esası ile toplanmış ya da yalnızca olağanüstü dönemlerde zaruri ihtiyaçları karşılayabilmek amacı ile yürürlüğe koyulmuştur. Bireyler, vergi ödemeleri düzenli hale gelmeden önce, ağır vergi yükü altında istikrarlı bir şekilde ezilmek zorunda bırakılmamış, sosyal sermaye stoku yüksek olduğu düşünülen ilişkiler ağı ile vergisel sistem yürütülmeye çalışılmıştır.

Günümüzde olduğu gibi vergisel sistemi rahatlatıcı ve toplumdaki huzur ve barışı düzenli hale getirici uygulamaları tarihte görebilmek de mümkündür. Zaman zaman belli kesimler ve bireyler vergilerden muaf tutulmuş ya da istisnalardan yararlandırılmıştır. Bu durum, bireylerin vergi yükleri ile adaletsiz bir şekilde mücadele etmesini de engellemiştir. Ancak bu durumun da vergi tabanını daralttığı değerlendirilmiştir. Adalet ve güven duyguları, insan ilişkileri adına son derece önemli beşeri değerlerdir. Günümüzde olduğu gibi tarihte de vergisel düzenlemelerde adalet sağlanmaya çalışılmış ve toplumda güven tesis edilmeye gayret edilmiştir. Vergi ahlakı, sınıf ayrımlarının ortaya çıktığı, adalet sisteminin bozulduğu, bireylerin eşitlik ve güven duygusunu yitirdiği bir toplumda azalmaya başlayacaktır. Nitekim yapılan araştırmalarda, sosyal sermaye stoku azalan ülkelerde vergi ahlakının düştüğü, sosyal sermaye stokunun arttığı ülkelerde ise vergi ahlakının yükseldiği görülmüştür. Tüm bu analizler neticesinde, vergi ahlakının adalet ve güven duyguları ile iç içe olduğu aşikardır. Bir toplumda vergi gelirlerinin arttırılıp vergi suçlarının azaltılması, ekonomi psikolojisi ile ülkelerin daha detaylı incelemesi gereken bir husustur.

2.BÖLÜM

VERGİ AHLAKI VE BELİRLEYİCİLERİ

2.1.VERGİ AHLAKI

Tarih boyunca vergi hasılatının ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çabalar, çoğu zaman yasal düzenlemeler ile yürürlüğe koyulmuştur. Yasal düzenlemeler ile genellikle geleneksel yöntemler tercih edilmiş, cebir ve zorlayıcı uygulamalarla mükelleflerin vergi uyumu artırılmaya çalışılmıştır. Ancak son yıllarda bu uygulamaların yanında mükelleflerin algılarını ve tutumlarını vergiye karşı olumlu yönde etkileyebilmek için politikalar da geliştirilmiştir. Değişen Dünya düzeni ve değerleri çerçevesinde zorlayıcı yöntemler yerini, mükelleflerin gönüllü vergi ödemeleri için desteklenen programlara bırakmıştır. Yapılan araştırmalarda vergi tarihi perspektifinden ülkelerin vergi uyumu incelendiğinde, geleneksel yöntemlerin kısmi olarak başarı sağladığı ve mükelleflerin vergilerini cebir ve yaptırımlar korkusu ile ödemek zorunda kaldığı görülmüştür. Ancak cebir ve zorlayıcı yöntemlere karşı oluşan tepki ve ters yönde aksiyonların da vergi uyumunu ve ahlakını azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan incelemelerde vergilerini gönüllü bir şekilde ödeyen mükelleflerin de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu mükelleflerin ceza korkusu ile değil de içsel bir isteklendirme ile vergilerini ödemelerinin temelini ise vergi ahlakı oluşturmaktadır.

Vergi ahlakı genel ahlak kavramından daha farklı bir tanıma sahiptir. Genel ahlak düzeyi yüksek bir bireyin dahi vergi ahlak düzeyi düşük olabilmektedir. Tam tersi olarak genel ahlak düzeyi düşük olan bir bireyin ise vergi ahlakı düzeyinin yüksek olabilmesi mümkündür. Vergi ahlakı düzeyi düşük bir birey, vergisel işlemlerde hileleri maruz görebilmekte hatta hileleri bireysel ve toplumsal yargılamalar neticesinde kendine göre haklı bulabilmektedir. Vergi ahlakı düzeyi yüksek bir birey ise üzerine düşen vergi borcunu bir sadakat göstergesi olarak görüp vergisel yükümlülüklerini zamanında ve tam bir şekilde yerine getirme çabası içine girmektedir. Ödemiş olduğu vergi ile vatandaşlık bilinci pekişmekte ve bundan haz duymaktadır. Bahsedilen iki farklı tutum içinde olan bireylerin birleşimi ise toplumu meydana getirmektedir. Bireylerin ahlak düzeyinin

toplamı toplumun ahlak seviyesini oluşturduğundan, vergisel anlamda suçların düşük olduğu bir toplum yapısı, yüksek vergi ahlakını gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenyüz, 1995).

Vergi ahlâkı, hakkında birden fazla tanım yapılmıştır. Mükelleflerin devlet ile arasındaki ilişkilerin normlar halinde düzenlenmesi (Song & Yarbrough, 1978), vergiye esas sorumlulukların, eksiksiz ve tam zamanında yerine getirilmesi (Schmölders, 1968), vergi ödemek konusundaki istek ve bu isteğin icra edilmesi ile birlikte oluşturulabilecek toplum bilinci (Benno, 2004), gelir elde eden mükelleflerin vergilerini uygun ölçülerde ve zamanında ödemeleri hususundaki inançları (Seyidoğlu, 1992), vergiye uyum sağlamayanların hissedeceği suçluluk ve utanç duygusu ile mali sorumluluklarını eksiksiz, tam ve zamanında yerine getirenlerin yaşadığı ulusal gurur ile bireysel tatmin duygusu (Luttmer & Singhal, 2014), literatürde vergi ahlakına yönelik yapılan tanımlamalardan birkaç tanesidir.

Vergi ahlakı yukarıda yapılan tanımlamaların haricinde aynı zamanda bir tür ahlaki pişmanlıktır. Bu pişmanlığa sebebiyet veren vergi kaçakçılığı veya dolandırıcılığı ise vergi ahlakı düzeyini etkileyen nedenlerdendir. Bir toplumda vergi ahlakı seviyesi ne kadar yüksek olursa, gönüllü vergi uyumunda sağlanan başarı o derece yüksek olacaktır. Ayrıca vergi ahlakı, mükelleflerin vergi kaçırımları ile değil, neden vergi kaçırmadıkları üzerine odaklanmaktadır. Bu hususta vergi ahlakını toplumsal bilinci oluşturmak adına bir basamak olarak görmek de mümkündür. Tüm bu sebeplerden dolayı vergi ahlakının düşük olduğu toplumlarda vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma eylemlerinin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir (Torgler, 2005).

İçsel isteklendirme, mükellefe bir baskı olmaksızın verginin gönüllü bir şekilde ödenmesi üzerine odaklanmıştır ve vergi psikolojisi ile oldukça ilişkili olarak vergi politikalarında devletin vergiye dair alacağı kararların başarıya ulaşabilmesi adına itici bir güçtür (Aktan, Dileyici, ve Saraç, 2006). Gönüllü vergi ödemesi ise sahip olunan değerler ile şekillenmektedir. İnsanın sosyal ve beşeri bir varlık olması ve her toplumun kendisine ait bir kültürünün olması ise sahip olunan değerlerin tanımlanması hususunda değişiklik göstermektedir. Ancak evrensel insani değerler de mevcuttur. Her toplumda kabul edilen

ve ayıplanan davranışların yerel olmayıp insanların bütünü tarafından kabul ve tasdik edilmesi gibi vergiye ve vergileme işlemine dair sahip olunması gereken davranışların özetlenerek vergi ahlakı olarak tanımlanması yanlış bir yaklaşım olmayacaktır (Turhan, 1998).

Vergi ahlakı sübjektif bir kavram olup ekonomi ve vergi psikolojisi altında birçok kavramla yakın ilişki içerisinde. Günümüzde vergi ahlakı ve vergi uyumu en çok karıştırılabilen kavramlardır. İki kavramı da etkileyen nedenler sosyal ve psikolojik faktörler olduğundan karıştırılabilmesi de gayet normaldir. Vergi ahlakı, mükelleflerin vergi ödeme aşamasında aldığı bir karar değildir. Geçmiş tecrübeler, algılar ve uzun süreli edinilmiş tutumlar vergi ahlakının bütünü oluşturur. Vergi uyumu ise mükellefin vergi ödemesinden önce almış olduğu son karardır. Buradan vergi ahlakının vergi uyumunu etkileyen ve belirleyen bir faktör olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Vergilerin ödenmesine uyum gösteren mükellefin, vergi ahlakına da sahip olduğunu söylemek ise isabetli olacaktır (Saygin, 2013).

Vergi ahlakı kavramının, bazı çalışmalarda vergi etiği olarak tanımlandığı da görülmüştür. Vergi etiği kavramı, bireylerin mükellef olarak vergi otoritesi ile olan ilişkilerini yönlendiren davranışsal normlar olarak tanımlanmaktadır. Vergi ahlakının vergi kültürü ile karıştırılabilme ihtimali de vardır. Vergi kültürü ise bireylerin vicdanen vergi verme zorunluluğunu hissetmesidir. Vicdanen vergi verme zorunluluğu hissinin içsel bir motivasyona dönüşmesi, vergi kültürü ile vergi ahlakı arasındaki yakın ilişkiye ait bir süreçtir (Song & Yarbrough, 1978).

Vergi ahlâkı aynı zamanda toplumun genel kültür seviyesini yansıtan bir göstergedir. Kültür seviyesi ise, ekonomik ve sosyolojik gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde vergi ahlakının gelişmemiş ülkelere göre daha yüksek olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Nadaroğlu, 1998).

2.1.1.Vergi Ahlakı İle İlgili Ölçme Değerlendirme Yöntemleri

Vergi ahlakına ilişkin bulguları araştırmak adına birçok yöntem kullanılmaktadır. Bunların başında teorik çalışmalar, anketler, simülasyonlar ve deneyler gibi ampirik çalışmalar gelmektedir. Yapılan araştırmalarda ise anket çalışmalarının vergi ahlakını ölçmeye yönelik daha fazla tercih edilen yöntemlerden biri olduğu görülmüştür. Bu noktada evrensel bir araştırma projesi olarak adlandırılan Dünya Değerler Araştırması karşımıza çıkmaktadır. 1981 yılından bu yana faaliyet gösteren bu proje, sosyal bilimciler tarafından kurulmuştur ve temsili anket araştırmalarını yapmaktadır. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu, yaklaşık olarak %90'ını kapsayan ve insan tutumları üzerine araştırmalar yapan bu projenin amacı, insanların değer ve inançlarının zaman içinde nasıl değiştiğini, sahip olunan sosyal ve siyasi statülerin insanların davranış ile tutumlarını nasıl etkilediğini araştırmaktır. Dünya Değerler Anketi yapılan çalışmalara önemli bir veri kaynağı görevini üstlenmektedir. Günümüze kadar uluslararası ölçekte ticari amaç gütmeyen veri kaynağı oluşturan en önemli platformlardan birisidir. Bu platformda çalışmalar beş yılda bir yenilenmektedir.

Dünya Değerler Anketi, bireylere görüş ve davranışların sorulması ve ne ölçüde doğru veya yanlış olduğu üzerine cevaplanması üzerine kurulmuştur. Vergi ahlakına ilişkin yapılan çalışmada bireylerden, “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusunun kesinlikle yanlış bulunması halinde 1 puan, tamamen doğru bulunması halinde ise 10 puan verilmesi istenmektedir. 1’den 10’a kadar puan veren mükellefler ülkelerin ortalama vergi ahlakını oluşturmaktadır. Bulunan sonuçlara göre ülkelerin ortalama vergi ahlakı değeri 1’e yaklaştıkça vergi ahlakının o ülke için yüksek, 10’a yaklaştıkça ise vergi ahlakının o ülke için düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya Değerler Anketi, vergi ahlakı üzerine yapılan en kapsamlı anket çalışmalarından birisidir.

Vergi ahlakını ölçmeye yönelik kullanılan yöntemler arasında kategorik bir değişken olan anket çalışmaları, Dünya Değerler Anketinde olduğu gibi beşeri değerleri ölçebilme noktasında etkili bir araştırma yöntemidir. Anket yöntemine ek olarak Sıralı Probit Modelleri de vergi ahlakını ölçmek için kullanılan ve literatürde sıkça karşımıza çıkan ekonometrik bir modeldir (Torgler, 2005).

Vergi ahlakını etkileyen faktörleri inceleyen en sade çalışmalardan biri de Dünya Bankası yaklaşımıdır. Bu model, güven duygusuna, ödemelerin zorlaştırılmamasına ve adil uygulama sistemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu modelde, güveni tetikleyen dört faktörden bahsedilmektedir. Bunlar adalet duygusu, hakkaniyet inancı, karşılıklılık durumu ve hesap verilebilirliktir. Model caydırıcı sistemler yerine gönüllü vergi ödemelerini teşvik edici programların sisteme kazandırılması gerektiğine odaklanmıştır. Bu modelde, vergi ahlakını ölçmek için kullanılan kriterler arasında ise genellikle, yaş, medeni durum, cinsiyet, gelir ve meslek düzeyi yer almaktadır (Çelikkaya, 2020).

2.1.2.Vergi Ahlakına İlişkin Yapılan Çalışmalar

Vergi ahlakıyla ilgili olarak ilk ve en önemli çalışma 1960-70 yıllarında Günter Schmölders tarafından kurulan Köln Vergi Psikolojisi Okulu'na yapılmıştır. Yapılan çalışmada, ekonomik olayları açıklamaya geleneksel bakış açısının yeterli olmayacağı vurgulanmıştır. Köln Vergi Psikolojisi Okulu, vergi ahlakını vergi uyumu ve uyumsuzluğuna ilişkin bir davranış olarak tanımlamıştır (Torgler, 2005). Ayrıca bu disiplin, ekonomik durumların yalnızca neoklasik görüşle incelenmesini doğru bulmamakta, iktisat ve sosyal psikoloji arasında bir köprü kurulması ve iki alan arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda ise vergi ahlakını, vergi uyumunun vazgeçilmez bir parçası olarak görmektedir (Alm & Torgler, 2006).

Köln Vergi Psikolojisi Okulu'nun öncülük ettiği çalışmalara ek olarak vergi ahlakıyla ilgili tarihten günümüze birçok analiz yapılmıştır. Literatürde vergi ahlakına yönelik yapılan analizlerin kronolojik olarak incelenmesi, vergi ahlakı belirleyicilerinin anlamlı ve bütünleştirici bir şekilde yorumlanabilmesi adına oldukça önemlidir.

1967 yılında vergi ahlakı ve cezalarının vergi yasaları ile ilişkisi incelenmiştir. Bulunan sonuçlara göre ise vergi ahlakının, vergi cezalarından daha etkili olduğu kanaatine varılmıştır (Schwartz & Orleans, 1967).

1972 yılında insanların neden vergi ödemediği sorusu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya göre, vergi kaçaklarından sağlanan mali fayda, vergi suçu işlenmesi halinde ortaya çıkabilecek vergi cezalarının maliyetinden fazla olduğu müddetçe mükelleflerin vergi kaçırmaya devam edeceği bulgusuna ulaşılmıştır (Allingham & Sandmo, 1972).

1983 senesinde 1960-1978 yıllarına ilişkin ülkelerin vergi ahlakı seviyeleri inceleme altına alınmıştır. Vergi ahlakı indeksine göre Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kanada, İrlanda, Hollanda ve İngiltere'nin yüksek vergi ahlakına sahip olduğu tespit edilmiştir (Torgler, 2011).

1983 senesinde Amerika Birleşik Devletlerinde federal yapıların vergileri toplamaktan görevli organı Internal Revenue Service verilerine dayanarak bir araştırma yapılmış, bulunan sonuca göre vergi yasalarındaki karmaşık düzenin mükellefler tarafından daha az vergi beyanı verilmesine neden olduğu ve vergi uyumunu düşürdüğü gözlemlenmiştir (Clotfelter, 1983).

1984 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin Arkansas eyaletinde vergi ahlakı ve vergi uyumuna ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda vergi ahlakına sahip bireylerin vergi kaçakçılığından uzak durduğu tespit edilmiştir (Reckers, Sanders, & Roark, 1994).

1987 yılında Dubin ve diğerlerince Amerika Birleşik Devletleri vergi organı Internal Revenue Service 1977-1985 arası yıllık rapor verilerine dayanılarak bir araştırma yapılmış, denetim oranlarında ve mükelleflerin gelirlerinde yaşanan artışın, vergi uyumunu arttırdığı analiz edilmiştir (Dubin, Graetz, & Wilde, 1990). Ayrıca 1988 yılında Dubin ve Wilde tarafından 1969 yılı Internal Revenue Service veri seti kullanılarak Federal Gelir Vergisi ile denetimler arasındaki ilişki incelenmiş, denetimlerin vergi uyumsuzluğunu azalttığı vargısına ulaşılmıştır (Dubin & Wilde, 1988).

1994 yılında vergi ahlakı araştırılmak üzere, vergi oranı ve kaynaktan kesme yönteminin vergi kaçakçılığı suçu üzerine etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bireysel ahlak düzeyinin vergi uyumu sürecinde etkili olduğu kanaatine varılmıştır (Reckers & Debra, 1994).

1995 yılında Kamdar, vergi ahlakına ilişkin vergi uyumsuzluğunu etkileyen faktörleri incelemek amacıyla Internal Revenue Service 1971 verilerini analiz etmiştir. Yapılan analiz neticesinde vergi oranları ve vergi uyumsuzluğunun negatif yönlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak yapılan analizde yüksek gelirli grubun bulunmaması, dikkat çekmesi gereken bir nokta olarak vurgulanmıştır. Ayrıca Kamdar tarafından vergi oranları yükseldikçe vergiye uyumun arttığı da ifade edilmiştir (Kamdar, 1995).

1996 yılında Joulfaian ve Rider tarafından marjinal vergi oranlarının düşük gelir düzeyine sahip bireylerin gelir beyannamelerini etkileme düzeyini incelemek amacıyla Internal Revenue Service verileri ele alınmıştır. İnceleme sonucunda marjinal vergi oranları ile düşük gelir düzeyine sahip bireylerin vergi uyumsuzluğu arasında pozitif bir bağ tespit edilmiştir (Joulfaian & Rider, 1996).

2002 yılında Forest ve Sheffrin Amerika Birleşik Devletleri'nde vergi sisteminin daha sade bir şekilde kavuşturulmasının vergi kayıp ve kaçaklarını etkileyebilme ihtimali üzerine bir araştırma yapmıştır. Analiz neticesinde, daha sade bir vergi sisteminin mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyip etkilemeyeceği üzerine mutlak bir kanıya varılamamıştır (Forest & Sheffrin, 2002).

2005 yılında Torgler ve Werner tarafından Almanya'da mali otonominin vergi ahlakını etkileme düzeyi Dünya Değerler Anketi ve Avrupa Değerler Araştırması verileri kullanılarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda mali otonomi seviyesindeki artışın, vergi ahlakını yükselttiği gözlemlenmiştir (Torgler & Werner, 2005).

2005 yılında Torgler, ağırlıklandırılmış sıralı probit tahmin modelini kullanarak İsviçre’de bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada (Torgler, 2005):

- Eğitim ve vergi ahlakı arasında pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir.
- Ayrıca bu çalışmada dindarlık ile vergi ahlakı arasında da pozitif bir korelasyonun olduğu vurgulanmıştır.
- Gene bu çalışmada, emekliler ve öğrenciler adına vergi ahlakının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.
- Doğrudan demokrasinin, vergi ahlakı adına güçlü bir etkisinin olduğu da dikkat çeken unsurlar arasında yer almaktadır.
- Vergi ahlakının kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu da bu çalışma içerisinde vurgulanmıştır.
- Ülkelerdeki yasal düzene olan güvenin, hükümete ve demokrasiye olan inancın, vergi ahlakı üzerinde pozitif etkileri olduğu da tespit edilen unsurlardandır.

2006 yılında, Amerika ile İspanya’nın vergi ahlakı ölçülmeye çalışılmıştır. Dünya Değerler Anketi verileri kullanarak 14 ülkeyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonucunda en yüksek vergi ahlakının Amerika, Avusturya ve İsviçre’de olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucu, kayıt dışı ekonomi verisinin vergi ahlakı düzeyi üzerine etkileri açısından önemli bir veri kaynağı niteliği kazanmıştır (Alm & Torgler, 2006).

2006’da ayrıca gelir dağılımına adalet başlığı altında genel adaletin vergi kaçakçılığına etkileri incelenmiştir. Yapılan analizde Norveç Gizli İşgücü Piyasası Anketi verileri ele alınmış ve bulunan sonuca göre adalet duygusunun vergi ahlakı üzerinde oldukça belirleyici etkileri saptanmıştır (Barth, Cappelen, & Ognedal).

2007 yılında Feld ve Torgler tarafından 1990-1999 yılları arası Dünya Değerler Anketi ve Avrupa Değerler Araştırması verileri kullanılarak birleşme sonrası Doğu ve Batı Almanya bireylerinin vergi ahlakı seviyeleri karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, hem Doğu hem Batı Almanya mükelleflerinin dini inanç ve vergi ahlakı seviyeleri arasında paralel bir ilişki olduğu varsınaya ulaşılmıştır. Dini inancı yüksek olan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu değerlendirilmiştir (Feld & Torgler, 2007).

2009 yılında Hammar ve diğerleri tarafından vergi ahlakı ve hükümete güven arasındaki ilişkinin ölçülmesi amacıyla İsveç'te bir anket uygulanmıştır. Bulunan sonuçlara göre hükümete ve bireylerin birbirine olan güven duygusunun azalması ile vergi kaçakçılığının artabileceği öngörülmüştür (Henrik , Jagers, & Nordblom, 2009).

2011 yılında, 10 Avrupa ülkesinin 1999-2008 yılları arasındaki vergi ahlak düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bulunan sonuçlara göre 10 Avrupa ülkesinden 7'sinin vergi ahlak düzeyinde düşüşler olduğu tespit edilmiştir (Torgler, 2011).

2011 yılında ayrıca İtalyan belediyelerinin bilanço sonuçları ve vergi ahlakına ilişkin uygulanan anket çalışması birleştirilip bir analiz yapılmış ve eğitim seviyesinin vergi kaçırma ihtimalini düşürdüğü gözlemlenmiştir (Barone & Vesauro, 2011).

2011 yılında yapılan bir diğer çalışmada Eisenhauer ve diğerleri tarafından mükellef etiğine ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada bireylerin risk algısı incelenmek amacı ile iki aşamalı model geliştirilmiş ve ek olarak bir deney uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre kadınların etik tercih seviyesi erkeklere göre yüksek bulunmuştur (Eisenhauer, Geide-Stevenson, & Ferro, 2011).

2013 yılında, İtalya'daki mükelleflerin vergi ahlakı düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmada Survey of Household Income and Wealth'e ilişkin veriler değerlendirilmiştir. 3798 bireye anket uygulanmıştır. Bulunan sonuçlara göre, vergi

ahlakının, zorlayıcı vergi uygulamaları ile pozitif yönde bir ilişkisi tespit edilmiştir (Flippin, Fiorio, & Viviano, 2013).

2013 yılında ayrıca Daude ve diğerleri Dünya Değerler Anketi verilerini kullanarak bir analiz yapılmıştır. Bulunan sonuçlara göre, eğitim seviyesi yüksek olan mükelleflerin, vergi sistemi ve işlevlerini daha iyi bilmeleri, kamu hizmeti finansmanında daha aktif rol almaları nedeniyle vergi ahlakı seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Daude, Gutierrez, & Melguizo, 2013).

2013 yılında yapılan bir diğer çalışmada Doerrenberg ve Peichl artan oranlı vergilendirmenin, vergi uyumu ve vergi ahlakı üzerine etkilerini incelemiştir. Dünya Değerler Anketi ve Avrupa Değerler Araştırması'nın ilk dört dalga verisi temel alınarak 19 ülke analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda artan oranlı vergilemenin, vergi ahlakını olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca gelir arttıkça artan oranlı vergilemenin pozitif etkisinin düşmeye başladığı analiz edilmiştir (Doerrenberg & Peichl, 2013).

2014 yılında, Portekiz toplumu incelenmiştir. Vergi ahlakının gelir düzeyi, politik ve psikolojik faktörler ile ilişkisi incelenmiştir. Avrupa Değerler Anketi kullanılmış ve 1.514 Portekizli bireye anket yapılmıştır. Sonuca göre statünün, gelir düzeyinin, demokratik sistemin ve memnuniyetin vergi ahlakı ile pozitif ilişkisi tespit edilmiştir (Sa, Martins, & Carlos, 2014).

2015 yılında, Lisi tarafından yapılan çalışmada vergi ahlakı, vergi kaçırma davranışlarının üzerine gidilmesini belirleyen bir faktör olarak nitelendirilmiş ve optimal vergi politikalarının, mükelleflerin çeşitli ahlak değerleri dikkate alınarak değişiklik gösterebileceği belirtmiştir. Ayrıca dürüst vergi mükellefleri göz önüne alınarak adalet ve eşitlik algısının pekişmesi adına vergi suçlularının yüksek vergi cezaları ile muhatap bırakılması gerektiğini savunmuştur (Lisi, 2015).

2016 yılında Alasfour ve diğeri tarafından Ürdün’de 329 kişiye vergi uyumu ve vergi ahlakına ilişkin bir anket uygulanmış ve bulunan sonuçlara göre artan vergi oranlarının vergiye uyumu azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca vergi otoritesinin adaletine duyulan şüphenin de vergi uyumunu olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Alasfour, Samy, & Roberta, 2016).

2016 yılında aynı zamanda Cyan ve diğeri Pakistan’daki vergi ahlakını analiz etmiştir. Yapılan analizde Pakistan Federal Gelir Kurulunca 13 büyük şehirde 2562 mükellef ile gerçekleştirilen anketin çıktıları kullanılmıştır. Bulunan sonuçlara göre, kadınlar ile eğitim seviyesi yüksek bireylerin yüksek vergi ahlakına sahip oldukları gözlemlenmiştir (Cyan, Koumpias, & Martinez-Vazquez, 2016).

1990’lardan itibaren bireylerin algıları ve vergi ahlakına ilişkin korelasyonu inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan araştırma sonuçlarının birbiri ile uyumsuz olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bunun nedenleri arasında adalet, güven başta olmak üzere değer yargılarının tanımlanması problemi, değer yargılarının istikrarlı bir şekilde değişmesi, toplum ve devletlerin bu değişime eşlik etme aşamasındaki başarısızlıkları, ekolojik, ekonomik ve sosyolojik farklılıklar yer almaktadır (Devos, 2014).

2.1.3.Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörleri Etkileyen Kavramlar

2.1.3.1.Vergi Bilinci

Vergiler ile belirlenen hedeflere ulaşmak adına mükelleflerin vergilere olan bakış açısını olumlu yönde etkilemek ve yönlendirmek son derece önemlidir. Bu doğrultuda ahlaki değerlerin oluşturulması esastır. Tam bu noktada vergi bilinci ve vergi ahlakı arasında güçlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Vergi bilinciyle ilgili literatürde birden çok tanım mevcuttur. Mükelleflerin, toplanan vergilerin kendilerine hizmet olarak döneceği bilincinde olması (Edizdoğan, 2021),

kamusal hizmetlerin yerine getirilebilmesi adına ihtiyaç duyulan vergilerin mükellefler tarafından farkında olunması ve vergilerin ödenmesi hususunda istekli olunması (Akdoğan, 2009), mükelleflere yüklenen vergiler karşısında mükelleflerce gösterilen tavır (Gerçek, 2003), vergi bilincine ait literatürde yer alan tanımlardan birkaç tanesini ifade etmektedir.

Vergi bilinci, vergi farkındalığı ile oluşmaktadır. Vergi yasalarında yapılan değişikliklerin mükelleflere sade ve şeffaf bir şekilde anlatılması, anlatılanların mükelleflerce anlaşılması ve takip edilmesi, mali sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında mükelleflerin vergiye ilişkin tutumlarını etkileyebilecek faktördür. Bu yöntem ile mükelleflerde bir farkındalık yaratılacaktır. Farkındalık ise mükelleflerde vergi bilincinin oluşmasını sağlayacaktır (Taytak, 2010).

2.1.3.2.Vergi Uyumunu

Vergi uyumsuzluğu problemi günümüzde ülkelerin üstesinden gelmeye çalıştığı bir problemdir. Yıllardır vergi kaçakçılığı mikro ve makro düzeylerde incelenmiş ancak çalışmalar mükelleflerin vergi ödeme isteksizliği ve bu durumun bütçeye etkileri ile sınırlı kalmıştır. Yakın tarihte başlatılan çalışmalar ise vergi uyumunun vergi ahlakı ve güven üzerine kurulan bir sosyal bir sözleşme olduğunu göstermiştir. Bu yeni bakış açısı, mükellefin kişisel gelir anlamında kar maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel bir birey olarak tanımlanmamasını esas almaktadır (Konukçu Önal, 2021).

Aynı zamanda uyum kavramı ve vergi uyumu arasında bir ilişki olsa da uyum kavramı daha çok sosyologlar tarafından inceleme altına alınan bir terimdir. Vergi uyumu ise uyum kavramına göre araştırılması ihmal edilen ve vergi psikolojisi başlığı altında incelenen bir kavram olmuştur. Yakın tarihimizden itibaren vergi uyumuna ilişkin ihmal edilen çalışmalar hızla artmış ve vergi uyumu literatürde vergi gelirlerinin artırılması noktasında vergi sistemi adına önemli bir kavram haline gelmiştir (Wentworth & Rickel, 1985). Vergi uyumuna dair ilk çalışmalara 1972 senesinde Allingham ve Sandmo tarafından başlanmıştır. 1973 senesinde ise Srinivasan vergi uyumuna dair çalışmalara

devam etmiş ve vergi uyumunu beklenen fayda teorisi altında incelemiştir (Tunçer, 2002).

Literatürde vergi uyumu iki yaklaşım ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki rasyonel tercih yaklaşımı, ikincisi ise ahlaki duygular yaklaşımıdır (Aktan C. C., 2006). Bu yaklaşımlar çerçevesinde vergi uyumunu yalnızca ekonomik faktörler ile açıklamanın mümkün olmayacağı kanaatine varılmıştır. Bu yaklaşımlara göre vergi uyumu, ekonomik faktörler ile beraber siyasi durumdan, sosyolojik şartlardan, demografik yapıdan da etkilenmektedir. Slemrod ise, bir toplumdaki vergi mükelleflerinin vergi ödeme gönüllülüğünü, tüm toplumun sosyal sermaye stoku olarak tanımlamıştır (Slemrod, 1998). Vergi uyumuna ilişkin bir başka bakış açısı ise, vergiye ilişkin sorumlulukların zamanında ve doğru olarak yerine getirilmesi şeklinde literatüre girmiştir (James & Alley, 2004).

Vergi uyumu konusunda incelenmesi gereken mükellefler, inceleme alanının öznesi konumundadır. Bu hususta, vergi mükelleflerinin literatürde üç tipe ayrıldığını söyleyebilmek mümkündür. Bunlardan ilki vergi kaçırmayan ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getiren mükelleflerdir. İkinci olarak karşımıza vergi kaçırma ihtimali olan mükellefler çıkmaktadır. Bu mükelleflerin, hâlihazırda vergi kaçırma eylemine bulaşmasa da, her an vergi kaçırma düşüncesi ile ortaya çıkabileceği veya ileriki zamanlarda bunu düşünebilecek potansiyele sahip olduğu kabul edilmektedir. Üçüncü ve son sırada ise vergi kaçırma eylemini bir alışkanlık haline getirmiş mükellefler yer almaktadır. Bu üç mükellef grubu arasında geçiş söz konusu olabilmektedir. Yani, birinci gruptaki mükellefler zaman içinde ikinci gruptaki veya üçüncü gruptaki mükelleflere dönüşebilmekte, aynı şekilde vergi kaçırmayı alışkan haline getirmiş olan bir mükellefin de zaman içerisinde vergi kaçırmayan ve üzerine düşen mali sorumlulukları zamanında, tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getiren bir mükellefe dönüşebilmesi mümkündür. Bu hususlar göz önüne alındığında, vergi uyumunu mükelleflerin süreç içindeki tutum ve davranışlarına göre değişebilen bir terim olarak ifade etmek mümkündür. Çünkü ülkelerin ekonomik ve sosyal özellikleri benzer olsa bile vergi uyumu insana özgü bir kavram olması nedeniyle ülkelerin vergi ahlakı seviyeleri farklılık gösterebilmektedir (Torgler, 2005). Ayrıca kolektif bir hareket bileşeni olan vergi ahlakı, güven duygusu ile iç içe olan

bir kavramdır. Toplumda yaşayan bireylerin birbirine ve vergi otoritesine beslemiş oldukları güven duygusu, vergi ahlakının şekillenmesinde önemli bir basamaktır. Vergi otoritesi tarafından toplum yeterli bilgilendirilmez ve kısıtlı bilgi rasyonelliğine sebebiyet verilirse, bedavacılık sorunu ve vergi ahlakı seviyesinin düşmesi gibi problemlerin ortaya çıkması söz konusu olabilecektir (Scholz, 1998).

Vergi uyumunun sınırlarına ilişkin de literatürde araştırmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda vergi uyumunun sınırları, karşıt vergileme iklimi ve sinerjik vergileme iklimi olarak belirtilmiştir. Karşıt vergileme ikliminde, vergi mükellefleri ile vergi otoriteleri birbirine karşı hareket ederken, sinerjik vergileme ikliminde ise vergi mükellefleri ve vergi otoriteleri arasında bir iş birliği söz konusudur. Bu çerçevede, vergi uyumu seviyesinin, bu iki sınır arasında bir değer aldığı belirtilmiştir (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008).

Literatürde karşıt vergileme iklimi “polis ve hırsız” davranışı olarak belirtilmektedir. Bu sistemde, vergi idareleri mükellefleri hırsız gözüyle görmekte, vergi mükellefleri ise vergi idarelerini polis olarak görmektedir. Böyle bir atmosfer vergileme sisteminin sınır uçlarına dokunmakta ve gergin bir ortam yaratmaktadır. Sonuç olarak vergi uyumu düşüş eğilimine girmektedir. Vergi mükellefleri ise bu durumda bireysel faydalarını toplumsal faydanın üzerinde tutmakta ve kendi marjinal faydalarını nasıl artırabileceklerine dair arayışlara girmektedirler. Sinerjik vergileme ikliminde ise devletlerin toplumlara kamusal anlamda hizmet etmek zorunda olduğu ve vatandaşların da devletlerin bir parçası olduğu varsayımı yer almaktadır. Böyle bir atmosferde ise gönüllü vergi uyumu artmakta, vergi idareleri ve vergi mükellefleri arasında sinerji yakalanmaktadır.

Karşıt ve sinerjik vergi ikliminin beşeri sınırları ise yasalar ile belirlenmektedir. Devletlerin yasalarını ise resmi kurumlar olarak nitelendirilmek mümkündür. Buna rağmen güven, normlar ve gelenekler ise resmi olmayan kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Bu değerler ise sosyal sermaye stoku çatısı altında birleşmektedir. Sosyal sermaye kavramı, ilk defa 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanan bir yayında ele alınmıştır. Siyaset bilimci olan Robert Putnam’ın Amerikan sosyal hayatındaki konulu *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*

isimli yayını, sosyal sermaye kavramına olan ilgiyi literatürde artırmıştır. Günümüzde ise Sosyal Sermaye kavramı, Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği Örgütü tarafından, “gruplar arası ya da grup içi işbirliklerine olanak tanıyan ortak normları, değerleri ve anlayışları içeren ilişki ağları” olarak tanımlanmıştır. Sosyal sermayenin en büyük bileşeni ise güven duygusudur (Konukçu Önal, 2021). Bu bağlamda vergi uyumu, son yıllarda sosyal sermaye bileşeninde değerlendirilmekte ve yapılan analizlerde sıklıkla dikkate alınmaktadır.

2.1.3.3.Vergi Yükü

Verginin karşılıksız oluşu, vergilerin mükellefler tarafından bir yük olarak algılanmasına neden olmakta ve mükellefler ödedikleri vergiler nedeni ile gelir ve servetlerinde bir kayıp hissi yaşamaktadır. Devletler ise her sene gayri safi milli hasıllarının belli bir düzeyini özel kesimden kamu kesimine aktarma gayreti içerisine girmektedir. Bu durum da mükelleflerin vergilere bakış açısını negatif yönde etkileyen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda vergi yükünü, ödenen vergilerin toplamının toplam gelire oranlanması şeklinde ifade edebilmek mümkündür (Eker, 1996).

Yapılan çalışmalarda vergi yükü iki bölümde ele alınmaktadır. İlki toplam vergi yükü ikincisi ise bireysel vergi yüküdür. Toplam vergi yükü, ödenen vergilerin toplam gelire oranı iken bireysel vergi yükü ise, bireylerin belli bir dönem için ödedikleri vergilerin, gelirlerine oranlanmasıdır. Toplam vergi yükü objektif vergi yükü olarak, bireysel vergi yükü ise subjektif vergi yükü olarak ifade edilmektedir. Bireysel vergi yükünün subjektif vergi yükü olarak ifade edilmesinin nedeni, vergi tazyikinin kişiden kişiye göre değişmesi ve bireylerin ödedikleri vergiler neticesinde hissetmiş olduğu duyguların hesaplanmasının mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır (Akdoğan, 2009).

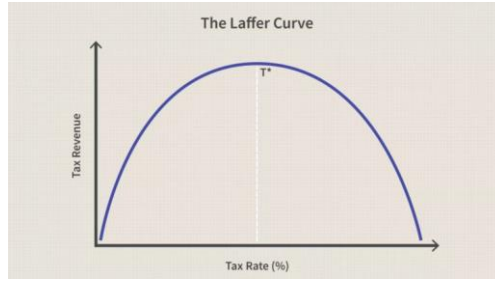
Vergi yükü ile ilişkili diğer iki kavram ise net vergi yükü ile gerçek vergi yüküdür. Net vergi yükü, toplanan vergilerden bireylerin kamu hizmetlerinden sağladıkları faydaların çıkarılması sonucu kalan miktarın gelire oranını ifade etmektedir. Gerçek vergi yükü ise toplanan vergiler ile bireylere yansıyan vergilerin toplamından, bireylerin kamu

hizmetlerinden sağladıkları faydalar ile yansıtılan vergilerin çıkarılması sonucu elde edilen miktarın gelire oranını ifade etmektedir (Mutluer, Öner, ve Kesik, 2007).

2.1.3.4.Vergi Kapasitesi

Vergi kapasitesi, devletin alabileceği vergi tutarını belirleyen unsurların oluşturduğu ve vergilerin toplamının aşmadığı sınırdır. Vergi kapasitesini kesin bir oran ile açıklayabilmek mümkün değildir ancak vergi kapasitesini belirleyen unsurlar ile genel bir tahmin yöntemi kullanılabilir. İnsan davranışlarının değişik faktörlerden etkilenmesi, toplumların ve kültürel yapıların farklılık göstermesi, kısaca vergi kapasitesini belirleyen faktörlerin zamana ve mekâna göre değişmesi nedeni ile vergi kapasitesi esnek bir yapıya sahiptir. Vergi kapasitesini belirleyen sınırları, hukuki, iktisadi, mali ve siyasal şekilde nitelendirebilmemiz mümkündür (Edizdoğan, 2021).

Söz konusu sınırlar içinde ön plana çıkan mali sınır; devletin kamu harcamalarının karşılanması amacı ile yeni vergiler koyma, vergi oranlarını arttırma, istisna ve muafiyetlerde daraltmaya gitme gibi vergisel düzenlemelere ilişkin hareket kabiliyetinin sınırsız olmamasını işaret etmektedir. İktisadi sınır ise, kamu gelirleri ve giderlerinin, milli gelirin bir parçası olması nedeniyle, milli gelir ile sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Mali sınır, iktisadi sınıra benzetmekle birlikte iktisadi sınırdan daha esnek bir yapıya sahiptir. Ancak, bu esnekliğin vergi oranlarındaki artış ile doğru orantılı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü yeni bir vergi konulması veya mevcut vergilerinin oranlarının arttırılması durumunda, vatandaşlar tüketimden vazgeçebilmekte veya düşük oranlı malların tüketimine yönelebilmektedir (Akdoğan, 2009). Hatta imkânlar el verdiği müddetçe vergi ahlakının bozulup sosyal sermaye stokunun azalması nedeniyle, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma yöntemlerine dahi başvurulabilmektedir. Özetle, hâlihazırdaki bir verginin oranının arttırılması veya yeni bir vergi konulması halinde, vergi gelirlerinde artışın yaşanmadığı duruma mali sınır denilmektedir. Bu durum literatürde Laffer Eğrisi ile açıklanmaktadır. Vergi oranı ve vergi hasılatı arasındaki teorik ilişkiye dayanan Laffer Eğrisi, vergi oranlarının arttırılması halinde vergi gelirlerinin belirli bir noktaya kadar artacağını, vergi oranlarında artış işlemine devam edilmesi halinde ise vergi gelirlerinin azalmaya başlayacağını ifade etmektedir.

Şekil 1 Laffer Eğrisi

2.1.3.5. Vergi Kültürü

Vergilerin konulması, değiştirilmesi ve kaldırılması her bireyin farklı bir bakış açısı ile algı oluşturmalarına neden olmaktadır. Vergi algısının, bireyden bireye farklılık göstermesi gibi toplumdan topluma da farklılık göstermesi son derece doğaldır. Toplumların etnik yapıları bu algılama biçimlerini oldukça etkilemektedir. Dil, din, ırk, tarih ve coğrafi gibi faktörler verginin mükellefler tarafından algılanış biçimi şekillendirmektedir. Bu hususta ortaya çıkan vergi algısı, vergi kültürüne zemin oluşturmaktadır.

Vergi kültürü kavramından ilk kez Economics and Sociology of the Income Tax adlı eseriyle Schumpeter bahsetmiştir. Bu eserde vergi kültürü kavramı gelişmiş sistemler çerçevesinde incelenmiş ve bu kavramın evrimsel süreci ele alınmıştır. Ayrıca bu eserde vergi kültürü gelişmişlik seviyesi ile eşdeğerde tutulmuştur. Vergi kültürüne dair yapılan başka bir çalışmada ise vergi kültürü, ulusal tarihi bütünleşmiş ilişkiler ve kurumlar ağının kopmaz bir bağı olarak tanımlanmıştır (Nerre, 2001).

Yapılan araştırmalarda bazı düşünürler tarafından vergi kültürünün, vergi sisteminin DNA'sı olarak yorumladığını da görülmüştür. Bu çalışmalarda, vergi sistemini oluşturan bileşenler arasındaki bağımlı ve sürekli etkileşimin sonucu olarak vergi kültürünün ortaya çıktığı ve şekillendiği savunulmuştur (Işık, 2009).

2.1.3.6.Vergi Direnci

Bireysel refahını maksimum kılmaya çalışan bireyler iktisat biliminde rasyonel davranan varlıklar olarak tanımlanmıştır. Bunun sonucu olarak, mükelleflerin mali dengelerini göz ardı edemeyerek ve vergisel işlemlerde bütçelerini düşünerek hareket ettikleri bilinmektedir. Toplumlarda, bireysel faydanın toplumsal faydanın bir parçası olduğu dikkate alınmayarak bireysel fayda özelinde çıkar ve menfaatlerin dikkate alınması, vergiye ilişkin mali sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında mükellefleri vergi kaçırma veya vergiden kaçınma yollarına itebilmektedir. Literatürde, vergisel sorumluluklarını yerine getirmeyen mükelleflerin işleyeceği vergi suçundan dolayı ödemek zorunda kalacağı ceza tutarının vergi kaçırdığında oluşacak maliyetten az olduğu müddetçe, vergiye karşı direncin önüne geçilemeyeceği vurgulanmıştır (Gök, 2007).

Vergi mükelleflerinin sorumlu oldukları vergilere karşı neden direnç gösterdikleri noktası oldukça önemlidir. Mükellefleri vergilere karşı direnç göstermeye iten faktörler oldukça çeşitlidir. Vergi oranları, cezalar, denetim olasılıkları, vergi afları, siyasi atmosfer, iktisadi yapı vergi mükelleflerini vergiye direnmeye iten faktörlerden birkaç tanesidir. Özetlemek gerekirse, vergi direnci vergi ahlakı azalan toplumlarda ortaya çıkan bir husustur. Vergi ahlakı ve uyumu ile birbirini etkileyen bir kavram olan vergi direnci, vergi ahlakı ve sosyal sermaye dikkate alınarak planlanan politikalar çerçevesinde esneyebilen bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede, vergi direncinin kırılması noktasında vergi ahlakının yükseltilmesi ise temel hedef olmalıdır.

2.1.3.7.Vergi Uyuşmazlığı

1982 senesinden itibaren kanunlarımızda yer bulan vergi uyuşmazlığı kavramı ilk olarak vergi ihtilafı olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak dilimizdeki ve idari mercilerde bürokrasinin azaltılması amacıyla yapılan çalışmalar neticesinde bu kavram vergi uyuşmazlığı olarak anılır olmuştur (Tuncer, 1969). Vergi uyuşmazlıkları, vergi idaresince icra edilen ihbarname şartlarına uygun tarhiyat işlemleri, vergi cezalarının kesilme işlemleri gibi örnekleyebileceğimiz vergi işlemlerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında vergi idaresinin kendisine tanınan düzenleme yetkisi uyarınca çıkarmış

olduğu yönetmelikler, tebliğler neticesinde uygulanan vergilendirme işlemlerinden de vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkabilmesi mümkündür (Yaşın, 2006).

Vergi uyuşmazlığı kavramı, ilgili vergi dairesi ve mükellef arasındaki vergi ilişkisi nedeniyle vuku bulan hukuki anlaşmazlık olarak tanımlanabilmektedir (Dursun, 2009). Bir konu üzerinde bir uyuşmazlık çıkabilmesi adına bu uyuşmazlığa neden olacak iki tarafın da olması gerekmektedir. Bunlardan ilkinde bakacak olursak karşımıza vergi alacaklısı olan veya bu iddia ile ortaya çıkan ilgili vergi dairesi, ikinci olarak ise vergi dairesi tarafından kendisine borç tebliğ edilen vergi mükellefi çıkmaktadır. Bu taraflardan biri aktif biri pasif konumda tanımlanmaktadır. Vergi sisteminde aktif durumda olan genellikle ilgili vergi dairesi, pasif durumda olan ise genellikle mükellef olarak örneklendirilmiştir (Taş, 2005).

Vergi uyuşmazlığı için ayrıca iki tarafın yanında ortada bir verginin de olması gerekmemektedir. Çünkü vergi uyuşmazlığı, vergi matrahının tespitine dair süreçlerin tanımlanmasından itibaren ortaya çıkan bir süreçtir. Kural olarak tarh, tahakkuk ve tahsil aşamalarında vergi uyuşmazlığından söz edilebilmektedir. Bu sebeple, ancak kanunlar ile itiraz hakkı mümkün olan aşamalarda vergi uyuşmazlığından bahsedebilmek mümkündür (Aksoy, 1998).

Vergi uyuşmazlıklarına yönelik sorunların çözülebilmesi, devletin vergi alacağının mükelleften tahsili amacıyla vergi hukukunda bazı çözüm yolları getirilmiştir. Vergiye ilişkin bir konunun uyuşmazlık haline getirilip yargı yoluna gidilmeden idarenin kendiliğinden veya mükellefin başvurusu ile uyuşmazlıkların çözümlenmesine barışçıl yollar ile çözüm denilmektedir. İdari aşamada sorunların çözümüne ilişkin mevzuatta getirilen yöntemler uzlaşma ve hata düzeltmedir. Barışçıl çözümler ile sonuca varılamayan ya da bu yollara hiç başvurmaksızın çekişme haline getirilen durumlarda ise vergi yargısı devreye girmektedir (Kırbaş, 1991).

2.1.3.8. Toplumun ve Mükellefin Vergi Ahlakı

Mükellefin vergi ahlakı denilince, bireylerin tam ve eksiksiz olarak vergi ile alakalı ödevlerini yerine getirmesi aklımıza gelmektedir. Vergi mükelleflerinin davranışlarını inceleyen ilk bilim insanı ise Alman Maliyeci Günter Schmolders'tir. Ancak mükelleflerin davranışlarını biçimsel bir yapı ile ele alan düşünürler ise Allingham ve Sandmo olmuştur. Beklenen fayda modeli veya caydırma modeli başlıkları altında yapılan bu çalışmalarda, yakalanma ve cezalandırılma riskinin, korku, psikoloji ve vergi kaçakçılığı üzerine etkileri incelenmiştir. Allingham ve Sandmo Modelini özetlemek gerekirse, bireylerin vergi beyanı belirsizlik altında alınan bir karardır ve gelir beyanı noktasında mükellefin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan ilki gelirin tamamının beyan edilmesi, ikincisi ise gelirin hiç beyan edilmemesi veya daha az bir kısmının beyan edilmesidir. Mükellefin ilk seçeneği tercih etmesi durumunda gelirinde bir azalma yaşanacak ancak herhangi bir cezai müeyyide ile karşılaşmayacaktır. İkinci ihtimali tercih etmesi durumunda ise mükellefin gelir durumunda yaşanacak olan değişim, vergi birimlerinin yapacağı denetime bağlı olacaktır. Yapılacak denetim neticesinde vergi cezası ve gecikme zammını ödemesi söz konusu olabilecektir. Bu durumda ise gelirin tamamını beyan etmesi durumunda yaşayacağı gelir kaybından daha fazlasına katlanmak zorunda kalınabilecektir. Ancak yakalanmaması durumunda ise birinci seçenekteki durumdan daha iyi bir gelir düzeyine sahip olacaktır. Mükellefin gelir düzeyini belirleyen en önemli husus muhakkak ki yakalanma riskinin yüksekliği ve ceza miktarının boyutudur. Eğer ceza miktarları reel faiz oranından düşükse veya piyasa kar hadlerinin altında yer alıyorsa mükellefler eksik beyanname verme ihtimalini değerlendirebilecektir (Sandmo & Allingham, 1972). Ancak uyumu yalnızca caydırıcı yöntemler ile ele alan Sandmo Modeline Scholz "gönüllü uyum" kavramı ile farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu yaklaşıma göre vergi otoritesi ile mükellefler arasında kısasa kısas şeklinde uzun vadeli bir işbirliği söz konusu olduğundan neticede her iki tarafında kazançlı çıktığı gönüllü bir uyum sürecinin ortaya çıktığı vurgulanmıştır (Konukçu Önal, 2021).

Vergi mükelleflerinin ahlaki yaklaşımlarının toplamı, toplumun vergi ahlakını meydana getirmektedir. Toplumsal baskı ise vergi karşısında mükelleflerin tutumlarını belirleyen en önemli faktörlerden birisidir. Bireyi toplumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumun vergi ahlakının yüksek olması durumunda, mükellefler üzerinde pozitif bir baskı hissedecektir. Bu şekilde bireylerin vergi karşısında göstereceği tutum ve davranışlar da suça teşebbüsten uzak bir hal alacaktır. Ancak vergiler, mükelleflerin harcanabilir gelirlerini azalttığından dolayı çoğu zaman bir külfet olarak görülmektedir. Temelde ekonomik olmakla birlikte sosyal, demografik ve kültürel nedenler, vergisel yükümlülüklerin külfet olarak algılanmasına neden olan faktörlerdir. Bu noktada mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmekten kaçınmaları ise vergi sistemlerinde görülen yaygın bir davranış ve sorundur. Ancak vergi ödemesi noktasında tüm mükelleflerin dürüst olmadığını iddia etmek de son derece yanlış bir yaklaşım olacaktır. Çünkü vergi kaçırın mükellefler olduğu gibi gönüllü ve dürüst bir şekilde vergisini ödemek isteyen mükellefler de bir hayli çoktur. Vergiyi ödemek son derece kolaydır. Ancak vergi kaçırmak, vergi ile alakalı bir bilgi birikimi de gerektirmektedir. Oysa çoğu topluma baktığımız zaman, mükelleflerin vergi kaçırabilmek adına vergi ile ilgili olarak yeterli bilgiye dahi sahip olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda toplumun vergi ahlakının, vergi konusunda vatandaşların bilgilendirilmesi ve eğitimi ile doğru orantılı hareket ettiğini söyleyebilmemiz mümkündür.

2.1.3.9.Vergileme Ahlakı

Vergi ödemek nasıl bir anayasal görev ise, vergi adaletinin sağlanması ve dengeli dağılımı da ülkelerin çoğunda anayasayla, birliklerin çoğunda ise antlaşmalar ile garanti altına alınmıştır. Türkiye’de, 1982 Anayasası’nın 73. Maddesinde; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür” hükmü yer almakla beraber akabinde, “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” ifadesine yer verilmiştir. Vergilemede adaletin sağlanması her şeyden önce devletin ahlaki yüzüdür ve vergi adaletinin tesisi devletin esaslı görevlerindedir. Bu görevin devlet tarafından etkin bir şekilde yerine getirilmesi vatandaşların vergiye yaklaşımını olumlu yönde etkileyecek ve ülkenin vergi ahlakı seviyesi ile sosyal sermaye stokunu artıracaktır.

Adolph Wagner tarafından literatüre kazandırılmış vergileme ilkeleri içerisinde de ahlaki ilkelere yer verilmiştir. Wagner, vergi yükünün mükelleflere adil ve dengeli dağıtılmasını, devletin ahlaki bir görevi olarak nitelendirmiştir. Wagner'e göre, vergilendirme alanında dikey ve yatay adaletin tesis edilebilmesi ancak vergi ahlakı ile mümkün olabilecektir (Eker, 1996). Vatandaşların devletten; vergi oranlarının adaletli şekilde belirlenmesi, vergilerin en uygun zamanda kendilerinden tahsil edilmesi, toplanan vergilerin ise ihtiyaç olan kamu hizmetlerine verimli bir şekilde harcanması gibi beklentileri mevcuttur. Mükelleflerin vergiye ilişkin devletten beklentilerinin özetine vergileme ahlakı demek mümkündür. Devletlerin, mükelleflerin görüşlerini dikkate alarak güven, adalet ve şeffaflık ile inşa edeceği bir sistem kurması, vergi kültürünün olumlu yönde etkilenmesi adına önemli bir noktadır. Ancak tüm vatandaşların ayrı ayrı memnun edilmesi elbette zor bir sorumluluktur. Toplumun çoğunluğunun beklentilerinin karşılanması adına tasarlanan vergi politikaları, vergi ahlakının yükseltilmesini sağlayabilecektir. Vatandaşların beklentileri dikkate alınarak programlanan politikaların ve faaliyetlerin vatandaşlara yeteri kadar açıklanamaması ise vergi otoritesinin mutlak bir başarı sağlayabilmesini engelleyecektir. Bu açıdan bakıldığında, vergi politikalarının şeffaf bir şekilde kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Yapılan bir çalışmada, ödenen vergilerin hükümet tarafından nasıl harcandığı hususunda söz hakkı bulunan mükelleflerin, vergi ödeme motivasyonlarının olumlu yönde etkilendiği analiz edilmiştir (Alm & Beck, 1993). Ayrıca 2015'te Filistin'de uygulanan bir anket çalışmasının verileri analiz edilmiş ve kendisini toplumun bir paydaşı olarak gören, devlet tarafından alınan kararların bir parçası olduğunu hisseden vatandaşların vergi uyumlarının olumlu yönde etkilendiği vargısı elde edilmiştir (Andriani, 2015).

Vergileme ahlakı, vatandaşların vergi işlemlerinde muhatap olduğu vergi çalışanlarının tavır ve davranışları ile de yakından ilişkilidir. Çoğu zaman vergilemede vergi çalışanları ile mükellefler yüz yüze işlem yaptıklarından dolayı, vergi idaresi personelinin davranışları, mükelleflerin içsel motivasyonu açısından belirleyici bir faktördür. Biçimsel yükümlülükler, abartılı prosedürler, vergi idaresi çalışanlarının vergi mükelleflerine göstermiş oldukları özensiz davranışlar, mükelleflerin vergi ahlakını yakından etkileyen durumlardır. 2006 yılında yapılan bir çalışmada, mükelleflerin %63'ünün vergi idaresinin

tutum ve davranışlarından memnun olmadıkları belirtilmiş ve bu durumun vergi ahlakını negatif yönde etkilediği vurgulanmıştır (Çiçek, 2006).

Özetle vergileme ahlakı, vergileme sürecinde mükelleften daha çok vergi idaresi ile ilgili bir kavramdır. Vergi idaresinin vatandaşların vicdanında sağlamış oldukları tatmin duygusu, toplumsal vergi ahlakının kurulabilmesi adına lokomotif görevi gören bir fonksiyondur. İsbetli vergi kararları, şeffaf vergi politikaları, etkin denetim, vergi idaresi personelinin eğitimi, mükelleflerin vergi süreci ile alakalı istikrarlı bilgilendirilmesi vergi ahlakını belirleyen vergileme ahlakına ilişkin prensiplerden birkaç tanesidir.

2.1.3.10. Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma

Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma kavramlarını, genellikle beraber ortaya çıkmakla birlikte, bu kavramları vergi gelirlerinde kayıplara yol açan, yasal ve adil olan yöntemlerden sapmak olarak tanımlayabilmek mümkündür (Deak, 2004). Vergi kaçırma, mükelleflerin vergiye dair yasaları yok sayarak üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmemesidir. Mükelleflerin bu davranışı elbette vergi kaybına neden olmaktadır. Vergi kaçırma yasa dışı olan durum vergiyi doğuran olayla alakalı olmayıp verginin ödenmemesi veya daha az vergi ödenmek amacı ile seçilen yöntemin kendisidir (Savaşan ve Odabaş, 2005). Vergi kaçaklıkları, büyük oranda vergileme sürecinin ilk aşamasında yani vergi matrahının gerçeğe uygun bir şekilde beyan edilmesi gereken aşamada mükellefler tarafından vergi matrahının ya hiç beyan edilmemesi ya da daha az beyan edilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Franzoni, 2008). Bunların yanında mükellef ve kurumlar mali sorumluluklarını azaltmak amacı ile abartılı kesinti ve istisnalar ile mevzuata uygun hazırlanmamış beyannameler vererek vergi kaçırma girişiminde bulunabilmektedir (Alm & Torgler, 2011). Aynı zamanda vergi kaçaklığı, vergi tahsilatında azalmaya neden olarak kamusal hizmetlerin yerine getirilmesini zora sokmaktadır. Sonuç olarak toplumda kaynak ve gelir dağılımında dengesizlikler oluşmakta ve toplumsal denge bozulmaktadır. Ayrıca toplumda mali kültür yozlaşarak vatandaşların devlete olan güveni de zedelenmektedir (Alm & Gomes, 2008).

Vergi mükelleflerinin diğer mükellefler hakkındaki algısı, vergiye ilişkin geliştireceği tutumunu da etkileyen bir başka faktördür. Vergi mükelleflerinin toplumda vergi kaçakçılığının fazla olduğuna inanması durumunda vergi ahlakı düşecektir. Alternatif olarak, mükellefler diğer bireylerin vergi kanunlarına uyduğunu düşünürse kendileri de vergisel sorumluluklarını yerine getirirken daha hassas davranacak ve vergi ahlakı yükselecektir.

Mükelleflerin, yasa dışı yollara başvurmaksızın vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesine imkân vermeyerek vergi yükünü azaltma çabaları ise vergiden kaçınma olarak adlandırılmaktadır. Vergi kaçırma yasa dışı yollar ile vergi ödemeleri azaltılırken, vergiden kaçınmada ise yasal yollar ile vergi ödemeleri azaltılmaya çalışılmaktadır. Vergi yasalarında mevcut olan boşlukların kullanılarak vergi yükünden kaçınmak en çok karşılaşılan vergiden kaçınma yöntemidir (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008). Vergiden kaçınma vergi ahlakının yüksek olduğu ülkelerde bile görülebilen bir durumdur. Mükelleflerin yaptığı işlemler yasal olduğu için toplumda ciddi bir tepki oluşmamakta ancak devlet bütçesi büyük oranda kayıplar ile karşılaşabilmektedir.

2.2.VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ

Literatürde, vergi ahlakı, mükelleflerin vergilere karşı ortaya koydukları algılar, tutumlar ve davranışların toplamı olarak özetlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında vergi ahlakını değerler psikolojisinin bir parçası olarak görmek kaçınılmazdır. Vergi ahlakı, değerlerin oluşturduğu bir norm ise bu normu oluşturan değerlerin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü ahlak gibi sübjektif ve soyut bir kavramın çerçevesini çizmek mümkün olsa da bu kavramın kesin ve somut olarak tanımlanabilmesi oldukça zordur. Ahlak kavramının vergi ile birleşmesi ise bu zorluğun derecesini artırmaktadır. Ahlak kavramı genellikle sosyal ve psikolojik temeller ile ilişkilendirilse de vergi kavramı temelde ekonomik bir kavramdır. Ekonomik ve sosyolojik faktörlerin birleşmesi ile oluşan vergi ahlakı terimine ilişkin yorumlar da bu birleşim ile birlikte çeşitlenmektedir.

Verginin ekonomik bir araç olması, ilk bakışta vergi ahlakını belirleyen ekonomik faktörleri aklımıza getirmektedir. Ekonomik faktörler vergi ahlakını belirleyen unsurlar açısından oldukça önemli olsa da oldukça yetersizdir. Çünkü vergi ahlakı kavramının ülkeden ülkeye, toplumdaki topluma, kültürden kültüre değiştiği göz önüne alınırsa, vergi ahlakını belirleyen ekonomik olmayan unsurların da incelenme sahası genişlemektedir. Çalışmamızda verginin ekonomik yönünün ağır basması nedeniyle vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizine ekonomik unsurlar ile başlanacaktır. Ardından vergi ahlakını etkileyen sosyal, kültürel, demografik ve psikolojik yani ekonomik olmayan faktörler analiz edilecektir.

2.2.1.Vergi Ahlakını Belirleyen Ekonomik Faktörler

Vergi mükelleflerinin, vergiler karşısında göstermiş oldukları tutumların temeli olan içsel motivasyonun adı olan vergi ahlakı, birçok ekonomik faktörden etkilenmektedir. Bu ekonomik faktörler, vergisel sorunların ve suçların da kısmen sebebi durumundadır. Ekonomilerin temel gelir kaynağı olan vergilerin optimum düzeyde toplanabilmesi ve vergiler toplanırken ortaya çıkan sorunların çözümü amacıyla geliştirilen yöntemlerin vergi ahlakını etkileme düzeyi, ekonomik faktörler başlığı altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.2.1.1.Objektif Vergi Yükü

Çalışmamızda vergi ahlakını belirleyen faktörleri etkileyen kavramlar başlığı altında vergi yükü detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bölümde, vergi ahlakını belirleyen ekonomik faktörler çerçevesinde, verginin sübjektif yönü yani vergi tazyiki değil, Objektif vergi yükünün incelenmesi yapılacaktır.

Objektif vergi yükünü, ödenen verginin gelire oranı şeklinde tanımlayabilmek mümkündür. Bu tanımda özellikle dikkat edilmesi gereken nokta ise gelirin brüt veya net olarak nasıl ele alındığıdır. Çünkü gelirin brüt veya net şekilde hesaplamaya dâhil edilmesi birden fazla vergi yükü tanımını da ortaya çıkarmaktadır. Toplam vergi yükü,

bireysel vergi yükü, brüt vergi yükü ve net vergi yükü ortaya çıkan tanımlardan birkaç tanesidir. Literatürde en çok kullanılan vergi yükü hesaplaması ise toplam vergi yükü üzerinden yapılmaktadır. Toplam vergi yükü, bir ülkede toplanan vergi gelirlerinin, o ülkenin gayri safi yurt içi hasılasına oranı şeklinde hesaplanmaktadır (Nadaroğlu, 1998).

Objektif vergi yükü, mükelleflerin gelirlerinde ve servetlerinde somut ve mali olarak bir azalmaya sebep olduğundan, mükelleflerin gelir kayıplarını telafi etmek için vergisel yükümlülüklerinden sıyrılma gayretlerini belirleyen bir orandır. Bu bağlamda, oranın katlanılabilir vergi yükü sınırında belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca oranın belirlenmesi aşamasında, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, enflasyon durumları, satın alma pariteleri dikkate alınması gereken olgulardır.

2.2.1.2. Vergi Adaleti

Vergi mükelleflerinin vergiye yönelik geliştirmiş oldukları tutum ve davranışları belirleyen önemli bir diğer faktör ise eşitlik algısıdır. Her mükellef, geliri ile orantılı bir şekilde vergi ödemek istemekte ve diğer mükelleflerin de en az kendileri kadar vergi ödemelerini arzu etmektedir. Mükelleflerin vergi sistemine güveni azaldığında veya adil bir yapının olmadığına inanmaları durumunda içsel motivasyonları azalacak ve vergi ahlakında bozulmalar yaşanacaktır.

Adalet kavramının subjektif bir değer olması ve mükelleflerin algılarında çeşitlilik arz etmesi nedeniyle vergi adaleti üzerine maliyecilerin ortak bir kanısının oluşması oldukça güçtür. Ancak vergi adaletinin sağlanması hususunda ortak esas ve ilkeler mevcuttur. Bunlardan en önemlileri genellik ve eşitliktir. Genellik ilkesi, bir ülkede bulunan herkesin sınıf, ırk, dil, din, renk, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin vergilendirilmesini ifade ederken, eşitlik ilkesi ise kişilerin mali güçlerine göre vergilendirilmesi anlamını taşımaktadır. Bu tanımlarda dikkat edilmesi gereken husus, mali güç kavramının göreceli bir değer olmasıdır. Mali güçleri eşit olan mükelleflerin eşit bir şekilde vergilendirilmesi yatay eşitlik, farklı durumda olanların ise farklı bir şekilde değerlendirilmesi dikey eşitliği ifade etmektedir (Salanie, 2003).

Vergi adaletinin sağlanması hususunda kanunların yerselliği ve kişiselliği gibi ilkelerin geliştirildiği de bilinmektedir. Yersellik ilkesi, ülke içindeki herkesin ister vatandaş ister yabancı olsun, elde ettiği kazançlardan dolayı vergilendirilmesini ifade etmektedir. Kişisellik ilkesi ise ülke vatandaşlarının ister yurt içi ister yurt dışında elde etmiş olduğu tüm gelirlerden vergilendirilmesine odaklanmaktadır. Bu iki kavram yönetsel adalet açısından son derece önemlidir. Çünkü vergi sisteminin yapısı ve hizmet sunumundan memnun olmayan mükelleflerin cazip ve vergisel yükümlülüklerden saptırıcı sığınaklara yönelmesi olağandır (Murphy, 2005).

Yönetsel adalet, bir ülkede vergi mükelleflerinin muhatabı olan vergi otoritesinin sorumluluğunu ifade eden bir kavramdır. Vergi sisteminin şeffaf olması, adaletin sağlandığının toplum tarafından hissedilmesi, topluma düzenli bilgilendirme yapılması, toplumun bilinçlendirilmesi, bürokrasinin azaltılması, vergi dairelerinin ve personelinin vergileme ahlakı açısından düzenlenmesi vergi ahlakının pozitif yönde etkilenmesi sağlayacaktır (Cuccia & Carnes, 2001). Vergi otoritesinin mükelleflere karşı eşit bir şekilde muamele göstermediğine kanaat getiren vatandaşların elem ve keder ile dolarak kendilerini bir kurban olarak görmeleri ve kurban olarak gören ve vergi adaletine güvenmeyen mükelleflerden oluşan bir toplumun ise vergi ahlakının körelmesi kaçınılmazdır (Torgler, 2003).

2.2.1.3. Gelir Düzeyi

Vergilendirmede önemli hususlardan bir diğeri, vergisel yükümlülüklerde mükelleflerin vergi kapasitelerinin dikkate alınmasıdır. Düşük, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip mükellef dilimlerinin özenle tespit edilmesi ve vergisel yükümlülüklerin uygun şekilde saptanması, vergi ahlakının şekillenmesi açısından belirleyici bir durumdur. Gelir dağılımı ve vergi yükü arasındaki ilişki, vergi mükelleflerinin risk alma düzeyi, vergi oranlarının yüksekliği, mükelleflerin zaman fırsat maliyetleri, gelir düzeyinin vergi ahlakına etkisini belirleyen faktörlerdir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, vergi ahlakını etkileyen bir diğer ekonomik faktördür. Bu aşamada gelir dağılımında adaleti temsil eden en önemli gösterge Gini

Katsayısı karşımıza çıkmaktadır. Gini Katsayısı, bir toplum veya sosyal grupta gelir eşitsizliği veya servet eşitsizliğini temsil eden istatistiksel dağılım ölçüsüdür. Bu katsayı 0 ile 1 arasında bağımsız bir rakamdır ve bir ülkede gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar fazla ise Gini Katsayısı o kadar yüksek çıkmaktadır. Gini katsayısını mükelleflerin sosyal durumları ile yorumlamak için de kullanılabilir. Örneğin, gelir düzeyini aile kavramı ile ele aldığımızda, bekâr olan bir vergi mükellefinin ödediği vergi karşısında hissetmiş olduğu vergi tazyiki ile sorumlulukları daha fazla olan ve evli olan bir vergi mükellefinin ödemiş olduğu vergi neticesinde hissetmiş olduğu vergi tazyikinin aynı olmasını beklemek mümkün değildir (Şenyüz, 1995).

Gelir düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin incelenmesi adına birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında dikkat çekenlerden bir tanesi 2009 senesinde Martinez-Vazquez ve Torgler tarafından İspanya toplumunun vergi ahlakı seviyesini ölçmek amacıyla yapılan analizdir. Çalışma neticesinde; en düşük gelir düzeyine sahip mükelleflerin, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip mükelleflere göre vergi ahlakı daha yüksek bulunmuştur (Martinez-Vazquez & Torgler, 2009). Yapılan diğer araştırmalarda genel olarak ise gelir düzeyi artan mükelleflerin, vergi ödevlerini daha az ve özensiz bir şekilde yerine getirdikleri de tespit edilmiştir. Çünkü gelir düzeyi artan mükellefler daha az riskten kaçınmaya başlama eğilimine girmektedir. Bu bağlamda vergi mükellefleri risk olarak daha az vergi beyanamesi vermekte ve vergi kaçırma gibi suçlara daha kolay sapsmaktadır (Mcgee, 2007).

2.2.1.4. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin tarihi eski olsa da bu terime literatürde ilgi Gutmann tarafından 1977 yılında yayımlanan makale ile artmıştır. Bu sebepten, kayıt dışı ekonominin uluslararası ölçekte ele alınması 1980’li yıllara dayanmaktadır. Söz konusu tarihten günümüze kadar kayıt dışı ekonomi birden fazla terim ile ifade edilmiştir. Bunlar arasında; “Yer Altı Ekonomisi”, “Kara Ekonomi”, “Enformel Ekonomi”, “Gölge Ekonomi” yer almaktadır. Bu tanımlar genellikle birbiri yerine kullanılmaktadır ancak her bir tanım kayıt dışı ekonominin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Örnek vermek gerekirse, gölge ekonomi kayıt dışılığın istihdam ölçüğüne, kara ekonomi ise yasa dışılık

ölçeğine vurgu yapmaktadır. Yani kayıt dışı ekonominin çok boyutlu olması birden fazla tanımın da oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin yaklaşımlardan birisini de ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmesine rağmen işlemlerin resmi kayıtlara geçmemesi şeklinde özetleyebilmek mümkündür. Resmi kayıtlara geçirilmeyen işlemler vergi otoritesinin denetimi dışında kalacaktır ve kayıt dışılığa neden olacaktır (Derdiyok, 1993). Milli gelir hesaplamalarında resmi olarak dikkate alınamayan ekonomik işlemler de kayıt dışı ekonomiye ilişkin bir başka yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Schmölders, 1968). Kayıt dışı ekonomiyi vergileme açısından ise vergi idaresi bilgisi dışında bırakılan ve amacı vergi kaçırmak veya vergiden kaçınmak olan işlemler olarak yorumlayabilmek mümkündür (Altuğ, 1999).

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek adına ise MIMIC modeli geliştirilmiştir. Bu model Arnold Zellner tarafından düzenlenmiş olup pek çok disiplinden bilim insanı tarafından da araştırmalarda kullanılmıştır. Zaman serisi verilerine ilişkin düzenlenen bu model, durağanlık gerektiren analizlerde yetersiz kaldığından eleştirilere de maruz kalmıştır. Model, kayıt dışı ekonomilerin büyüklüğünü, gözlemlenemeyen “gizli” bir değişken olarak görmektedir. Bu değişken, kayıt dışı ekonominin hacmindeki değişiklikleri “yansıtan” göstergelerle; diğer taraftan ise kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tetiklediğine inanılan bir dizi değişkenle bağlantılı olarak çalışmaktadır (Zellner, 1970).

Özetle, kayıt dışı ekonomi, vergi mükelleflerinin yaptığı işlemleri kayıt altına almayarak gelirlerini arttırmayı hedeflemektedir. Kayıt altına alınmayan ekonomik işlemler, devletlerin daha fazla vergi koymasına neden olmakta, bu durum ise vergi yükünü arttırmaktadır. Artan vergi yükü ile birlikte mükelleflerin vergi kaçakçılığı veya vergiden kaçınma gibi faaliyetlere sapsmaları söz konusu olabilmektedir. Neticede kayıt dışı ekonomi ile vergi ahlakı arasında ters orantı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, vergi ahlakının sosyal sermayenin bir değeri olması nedeniyle sosyal sermaye ile kayıt dışılık arasında da bir ilişki olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Kayıt dışılık ile sosyal sermaye arasındaki ilişki literatüre ilk kez Portes ve Eptein tarafından kazandırılmıştır. İki araştırmacı da çalışmalarında açmaz ve çelişki kavramlarını kullanmış, sosyal

sermayenin kayıt dışılığı ayakta tuttuğuna dikkat çekmiştir. Lomnitz ve Sheinnbaum tarafından ise kayıtlı sistemin toplumların ihtiyaçlarına cevap vermemesi nedeniyle kayıt dışılığın ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Evans tarafından ise gizli ve bilinmeyen yapıya sahip durumlarda bilgi paylaşımının ancak ilişki ağlarında güven değeri ile tesis edilebileceği belirtilmiştir. Konukçu Önal tarafından 2022 yılında sosyal sermayenin kayıt dışılık üzerindeki etkileri incelenmiş ve sosyal sermayenin yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışılığın düşük olduğu tespit edilmiştir (Konukçu Önal, 2021).

Kayıt dışı ekonomi ve vergi ahlakı ilişkisine yönelik literatürde yapılan birçok çalışma arasından dikkat çekici olanlardan birisi de Friedman ve diğerleri tarafından 2000'li yıllarda gerçekleştirilen 69 ülkeyi kapsayan analizdir. Yapılan bu çalışma neticesinde kayıt dışı ekonominin yolsuzluğu arttırdığı tespit edilmiştir. Yolsuzluğu, yetki pozisyonunda görevli bir kişinin veya kurumun, yasa dışı menfaatler amacı ile yetkiyi kötüye kullanması olarak tanımlayabilmek mümkündür. Yolsuzluk aynı zamanda yetki temelinde bireysel bir suç olmayıp toplumsal bir suçtur. Bir toplumda yolsuzluğun artması, değer yargılanın da yok olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda yolsuzluğun artması, vergi ahlakının da azalması anlamına gelmektedir. (Friedman, Johnson, Kaufmann, & Lobaton, 2000).

2.2.1.5.Mükellefin Kamu Harcamalarına Bakışı

Sosyal devlet anlayışı olarak topluma hizmet etmek ülkelerin görevidir. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde ise vergiler, ekonomik sistem içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Vergilerin topluma hizmet noktasında nasıl ve ne ölçüde harcandığı ise hesap verilebilirlik açısından mecburi ancak zor bir görevdir. Vergiler karşılıksız olmasına rağmen, Karşılıklılık Tezinde vurgulandığı üzere mükellefler ödedikleri vergiler ile yararlandıkları kamu hizmetlerinin denk olmasını arzu etmektedir. Psikolojik olarak mükelleflerin ödedikleri vergiler ile yararlandıkları kamu hizmetlerini denk görmeyişleri ise mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu düşürmektedir (Şenyüz, 1995).

Vergilerin tarihinde incelendiği üzere, vergilerin toplumlara kabul ettirilişi çoğu zaman bir kamu hizmetinin bedeli olması tezine dayandırılmıştır. Mükellefler, ödedikleri

vergiler karşılığında bir hizmet beklemektedirler. Ayrıca toplanan vergilerin nereye ne amaçla harcandığını bilmek ülke vatandaşlarının hakkıdır. Vergi otoriteleri bu noktada yeteri kadar şeffaf davranmadığı müddetçe, bireyler ile arasında güven duygusunu oluşturamayacak, sosyal sermaye stokunun azalmasına ve dolayısı ile vergi kayıplarının yaşanmasının önüne geçemeyecektir.

2.2.1.6. Vergi Yapısı

Vergi yapısı, vergi ahlakını belirleyen diğer önemli ekonomik faktördür. Vergi yapısı, bir ülkede belirli bir dönemde toplanan vergilerin dağılımı anlamına gelmektedir. Vergiye ilişkin incelemelerin vergi yapısı dikkate alınmadan yapılması sağlıklı sonuç vermeyecektir. Çünkü vergi yapısı bir ülkenin siyasi durumu, sosyal alışkanlıkları, ahlaki yorumlama biçiminin bir yansımasıdır. Literatürde ekonomik yapı ile vergisel yapının eş zamanlı etkilendiğine ilişkin tartışmalar da mevcuttur. Ancak ağırlıklı ekonomisi gelişmiş ülkelerin vergi yapılarının daha sağlam inşa edilmiş olduğuna dair hakim görüş mevcuttur. Yani, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça vergi yapılarının da benzer şekilde etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Topluları gelişmişlik düzeylerine göre üçe ayırıp bunları sırası ile geleneksel tarım topluları, sanayileşmekte olan toplumlar ve sanayileşmiş toplumlar olarak ele aldığımızda, üç kategoride de vergi yapısının değişiklik gösterdiğini görebilmek mümkündür (Edizdoğan, Çetinkaya, ve Gümüş, 2011).

Tarım toplumlarında kişi başına gelir düşüktür. Sermaye küçük çaplı işletmelerin elindedir. Muhasebe standartları ise yeterince oturmamıştır. Böyle toplumlarda gelir üzerinden optimum düzeyde vergi alınabilmesi son derece güçtür. İkinci olarak sanayileşmekte olan toplumlar incelenirse, para bolluğu ve sanayileşme eğilimlerinin, eşitsizliği ve dolaysız vergi miktarlarını arttırdığını söyleyebilmek mümkündür. Üçüncü olarak ise sanayileşmiş toplumlarda teknolojik imkânlar ve verimlilik yüksektir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri gelişimlerini yeterince tamamlamıştır. Üretim artışı yüksektir. Sanayileşmekte olan toplumlar gibi burada da dolaysız vergi miktarları bir hayli fazladır. Ancak buradan tüm sanayileşmiş toplumlarda dolaysız vergilerin genellemesinden bahsetmek doğru olmayacaktır çünkü bu siyasi bir karardır. Vergi yapılarına göre ise

verginin koyulması, toplanması ve kaldırılması kolaylaşabilmekte veya zorlaşabilmektedir. Çünkü vergilerin mükelleflerin gelir düzeyindeki dengeyi koruyarak konulması önemlidir. Ayrıca koyulan vergilerin mükelleflerin harcamalarında hissetme derecesi de farklılaşmaktadır (Musgrave, 1959).

Bir ülkedeki vergilerin dolaylı ve dolaysız oluşu, vergilerin istatistiksel durumu, vergi sisteminin şeffaflığı ve sadeliği, vergilerin dayandığı kanunlar, mali özerklikler ve vergisel işlemlerin değişme sıklığı vergi yapısını etkileyen temel faktörlerden birkaç tanesidir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin mükelleflerin hissettikleri vergi yükü açısından etkileri de farklıdır. Dolaysız vergiler daha kolay hissedilen ve sübjektif vergi yükünü ağırlaştırıran vergilerdir. Dolaysız vergilere karşın vergiler çoğunlukla dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Vergilerin çoğunlukla dolaylı vergiler ile alınması ise mali aldanmaya ve mali anesteziye sebep olabilmektedir. Vergilerin dolaylı veya dolaysız olmasının yanında sayısal çoğunluğu da vergi ahlakını etkileyen bir diğer unsurdur. Tarihte vergi sepetleri ile vergisel bütünleşme çabaları denense de, günün koşulları ve uygulama güçlükleri ile vergi çeşitleri artmıştır. Bu durum ise vergi mükelleflerinin muhatap olduğu her bir vergi için farklı bir his beslemesine sebep olmuştur. Vergilerin dolaylı veya dolaysız oluşu, çeşitliliği ve birçok neden vergi sisteminin yapısını daha karmaşık hale getirmektedir. Karmaşık hale gelen bir vergi sisteminde sağlıklı maliye politikalarının uygulanabilmesi de oldukça güçtür (Tanzi, 1991).

2.2.1.7. Vergi Denetimi, Vergi Cezaları Ve Vergi Afları

Vergi otoritelerinin vergi mükelleflerinin sorumluluklarını yerine getirirken göstermiş oldukları özeni kontrol altında tutması, vergi ahlakını belirleyen kritik bir noktadır. Çünkü uygun oranda ve zamanda, yerinde yapılan denetimler, vergi kurallarına ve düzenlemelerine uyulma eğilimini arttırmaktadır. Toplumun belli kuralları kabul etmesi ve benimsemesi, vergi ahlakının tesisi hususunda caydırıcı olmaktan çok ikna edici bir görev üstlenmektedir. Gönüllü vergi uyumunun inşa edilmesi adına vergi denetimlerinin sürekli ve gerekli ölçüde yapılması ile birlikte vergi ahlakının kalıcı bir şekilde tesisi mümkün olabilmektedir (Frey B. , 1994).

Vergi denetimleri aynı zamanda vergi sistemi içerisinde yönetilmesi zor bir fonksiyondur. Vergi kaçırıcıların yakalanmadığı, yakalansalar bile caydırıcı bir şekilde cezalandırılmadığı sistemlerde vergi ahlakının kalıcı olarak oluşturulması mümkün değildir. Ancak etkin ve etkili bir denetim mekanizmasının tüm ülkeyi kapsayan ve yüksek düzeyde işletilmesi ile birlikte, vergi ahlaksızlıklarının önüne geçebilmek mümkündür (Frey B. , 1994).

Vergi ahlakının tesis edilmesi hususunda denetimler kadar vergi cezaları da önemlidir. Mükellefler, kaçıracağı vergi ile elde etmiş oldukları faydanın, vergi suçu işlerken yakalanması durumunda katlanacağı cezanın maliyetinden fazla olduğunu tespit etmesi halinde, vergi suçu işlemekte ısrarcı olabilecektir. Yapılan bu fırsat maliyeti analizinin temelinde ise bir mükellefin vergi ödeme kararı vermesinde iki faktörün etkili olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Bunlardan ilki yakalanma riski ikincisi ise vergi ahlakıdır. Mükellefler, ya yakalanma korkusu ile vergi ödeyecektir ya da sahip olduğu vergi ahlakı neticesinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek zorunda hissedecektir. Her hâlükârda etkin bir ceza sisteminin kurulması iki durumda da mükelleflerin vergilerini ödemeleri adına önemli bir adım olacaktır (Kim, 2005).

Vergi ahlakını belirleyen önemli faktörlerden biri de mali aflardır. Mali aflar, devletin egemenlik yetkisi ile vergi mükelleflerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi nedeniyle tahsilden vazgeçmesidir. Vergi afları ile mükelleflere kanunlar gereği yerine getirmek zorunda oldukları ancak getirmedikleri yükümlülükleri için bir süre tanınmaktadır. Bu süre içinde yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenmektedir. Vergi afları verginin aslını, vergi cezasını, gecikme zammı ve faizini kısmen veya tamamen ortadan kaldıran şekillerde uygulanabilmektedir. Aynı zamanda vergi aflarının zamanlaması da vergi ahlakı açısından son derece önemlidir. Gelişmiş ülkelerde otuz yılda bir vergi konusunda bir af gelirken, vergi sistemi tam olarak oturmamış ülkelerde iki veya üç yılda bir vergi afları söz konusu olabilmektedir. Bu durum ise mükellefleri vergi ödemekten ziyade vergi kaçırmaya teşvik etmektedir. Çünkü mükelleflerden bazıları vatandaşlık bilinci ile vergilerini öderken, bazılarının vergi suçlarına karışmasına rağmen kısa zamanda affedilmesi, toplumdaki adalet ve güven duygusunu yok etmektedir. Bu durum dürüst ve sorumluluk sahibi mükelleflerin de vergi suçlarına

karışmasına neden olabilecektir. Sıkça tekrar eden mali aflar, uzun dönemde ülke ekonomisine de oldukça büyük zararlar verebilecektir. Bu görüşe ilişkin olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde vergi aflarının vergiye uyumu üzerindeki etkilerini araştırılmış, af uygulamasının uzun dönemde ortalama vergi uyumunu düşürdüğü gözlemlenmiştir (Alm, 1991).

Bu bağlamda vergi ödevlerini yerine getirmeyen mükelleflerin ödüllendirildiği algısının toplum tarafından benimsenmesinin son derece tehlikeli olduğunu söylememiz gerekmektedir. Bu düşüncesinin kitlesel olarak kabul edilmesi ve yaygınlığının artması, vergi ahlakının bozulmasına, vergi gelirlerinin erimesine, ekonomilerin daralmasına ve sistemin çökmesine kadar varabilecektir (Torgler & Schaltegger, 2005).

2.2.2.Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyal ve Kültürel Faktörler

Her toplumun kendine özgü bir kimliği vardır. Coğrafi faktörler, etnik değerler, tarihi miraslar, sosyal yapılar ve birçok unsur toplumların kimliğinin oluşması açısından etkin olan faktörlerdir. Coğrafi olarak aynı bölgede yer alan ancak farklı etnik kökenden gelen toplumlarda dahi bambaşka inanışlar, kabullenişler, doğrular ve yanlışlar görebilmek mümkündür. Bu bağlamda vergileri toplumun sosyal değerlerinden soyutlayarak sadece mali bir kalem olarak ele almak oldukça yetersiz bir yöntem olacaktır (Tosuner & Demir, 2007).

Dünyada genel inanişla göre Anglosakson ülkeleri ile İskandinav ülkelerinde yaşayan bireylerin vergilere anlayışla yaklaştığına inanılmaktadır. Latin ırkında ise vergilere yüksek tepkilerin gösterildiği kanaati mevcuttur. Ayrıca literatürde genel olarak, bir toplumda gelir, refah düzeyi, eğitim ve kültür seviyesinin yüksek olmasının vergi uyumu ve ahlakını yükselttiği kanaati bulunmaktadır. (Nadaroğlu, 1998). Genel kabul gören değerlendirmelere rağmen, beşeri bir değer olan vergi ahlakının sınırlarını, belli ölçütler ile çizilemek mümkün değildir. Yalnızca; vergi ahlakı üzerine yapılan araştırma ve çalışmalar neticesinde, vergi ahlakını belirleyen faktörler analiz edilebilmekte ve istatistiksel veriler ışığında anlamlı yorumlar yapılabilmektedir.

Literatürde; demografik, sosyal ve kültürel faktörlerin vergi ahlakını belirleme düzeyinin ekonomik faktörler kadar etkili olduğu hatta bazı çalışmalarda ekonomik faktörlerden daha fazla belirleyici olduğu kanaati mevcuttur. Bu aşamada vergi ahlakını belirleyen sosyal ve kültürel faktörler sırası ile incelenecektir.

2.2.2.1.Demografik Faktörler

Vergi ahlâkı sosyo-ekonomik değişkenleri içinde barındıran bir kavram olduğu kadar demografik değişkenleri içinde barındıran da bir kavramdır. Temel anlamda ekonomik bir terim olan vergi kavramının daha sübjektif bir kavram olan ahlak kavramı ile birleşip vergi ahlakı kavramını oluşturması, bu terimin sayısal değerler haricinde de incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu kısımda vergi ahlakını etkileyen demografik faktörler inceleme altına alınacaktır.

2.2.2.1.1.Yaş

Vergi ahlakı ve yaş arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalar, mükelleflerin yaşlarının vergi ahlakı üzerindeki etkisinin belirsiz olduğunu ortaya koymuştur. Ancak vergi mükelleflerinin yaşlarının artması ile vergiye uyumlarının arttığı ve vergi ahlakı düzeylerinin yükseldiği de literatürde genel kabul gören kanıdır. Kariyerinin başında ve genç yaşta olan, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayıran bireylerin daha fazla risk alma eğilimde olduğu, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma gibi yönelimlerinin ileri yaştaki bireylere göre daha yüksek oranda olduğu kabul edilmektedir (Blumenthal & Slemrod, 1992).

Yaşı daha ileri olan bireylerin, vergi suçlarına yönelik yaptırım tehditlerine karşı daha duyarlı olduğu bilinmektedir. Bireyler yaşlandıkça topluma karşı aidiyet duygularını artmakta ve toplumdaki diğer bireylerin reaksiyonlarına karşı da daha hassas olmaktadır. Bu sebeple yaşı ilerleyen bireylerin toplum tarafından yargılanmak yerine mali sorumluluklarını yerine getirme konusunda daha fazla eğilimi olduğu düşünülmektedir (Tittle, 1980). Aynı bakış açısı ile vergi mükelleflerinin yaşlarının

ilerlemesi ile birlikte vergi kaçakçılığı gibi eylemlere tepki düzeyleri de artmaktadır. Yaş almış olan mükellefler, hayat tecrübesi ve edinmiş oldukları statü ve çevre dolayısıyla toplum ve vergi otoritesi tarafından olası bir yaptırım uygulanması halinde katlanacağı maliyetin fazla olacağını düşünmektedir. Bu sebepten mükellefler, yaşlandıkça vergi ilkeleri ve düzenlemelerine karşı daha hassas davranmaktadır (Gerstenblüth, Melgar, Pagano, & Rossi, 2008).

Ayrıca toplumsal normların yaşlılar tarafından daha fazla içselleştirilmesi, yaşlıların gençlere göre vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olmasını sağlamaktadır. Toplumsal normların içselleştirilmesi aynı zamanda yaşlı mükellefleri daha itaatkar kılmaktadır. Vergi otoritesine karşı daha itaatkar olan mükellefler de vergisel sorumluluklarına daha dikkat ederek vergisel işlemlerde uyumsuzluk yaratmamak adına özen göstermektedir (Kornhauser, 2007).

Torgler ve Valev tarafından 2006 yılında Dünya Değerler Anketi verileri kullanılarak neredeyse tüm dünyayı kapsayan bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada yolsuzluk ile vergi ahlakında yaş faktörü incelenmiştir. Bulunan sonuçlara göre en düşük vergi ahlakı ile en yüksek yolsuzluk eğilimlerinin 30'lu yaşların altında olduğu tespit edilmiştir (Torgler & Valev, 2006). Vogel tarafından 1974 yılında İsveç'te mükelleflere yönelik bir anket uygulanmış ve genç yaşta olan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Vogel, 1974). Groenland ve van Veldhoven tarafından 1983 yılında Hollanda'da mükellefler ile yüz yüze mülakatlar yapılmış ve gençlerin yaşlılara göre daha çok bilgili olması nedeniyle vergi kaçırma girişimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Groenland & Veldhoven, 1983).

Yukarıda bahsedilen araştırmaların aksine yaşlıların vergi ahlakının daha düşük olduğuna dair bulguların bulunduğu çalışmalar da mevcuttur. Song ve Yarbrough tarafından 1975 yılında Kuzey Carolina'da yapılan anket çalışmasında ise en yüksek yaş grubuna dair mükelleflerin en düşük vergi ahlakına sahip oldukları belirtilmiştir (Song & Yarbrough, 1978). Gene Abdul tarafından 2001 yılında Malezya'da yapılan bir çalışmada ise yaşlıların vergi uyumsuzluğu hususunda daha istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Abdul, 2001).

2.2.2.1.2.Cinsiyet

Cinsiyet faktörü sosyal psikoloji alanında çok önemli bir değişken olmakla beraber son yıllarda ekonomi alanında yapılan çalışmalarda da önemli bir belirleyici olarak dikkat çekmektedir. Vergi ahlakı ve cinsiyet arasındaki ilişkiye yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmaların neticesinde net bir şekilde cinsiyet ve vergi ahlakı arasında anlamlı bir korelasyon tespit edilememiştir. Kimi çalışmalarda kadınların erkeklerden daha çok vergi ahlakına sahip olduğu bulunmuşken, kimi çalışmalarda ise erkekler kadınlardan daha fazla vergi ahlakına sahip bulunmuştur. Ayrıca bazı çalışmalarda cinsiyetler arasında herhangi bir istatistiksel oran saptanamamıştır. Dünya genelinde yapılan çalışmalar neticesinde genel olarak varılan kanı ise, kadınların erkeklerden daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğudur.

Kadınların erkeklere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğuna dair yapılan tespitler, kadınların kanunlara karşı daha uyumlu olması, etik unsurlara erkeklere göre daha fazla değer vermesi, erkeklere göre daha az risk alma eğiliminde olması, vergi ahlak düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olması gibi temellere dayandırılmıştır (Lago-Penas & Lago-Penas, 2010). Cinsiyet faktörünün vergi ahlakı üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile değişebileceğine dair de bazı tartışmalar mevcuttur. Değişen toplum yapısı ve modern zaman içerisinde kadının aile ve toplum içindeki rolü de değişmiştir. Bu durum, iş hayatında daha fazla ön planda olmaya başlayan kadınların vergi ahlak düzeylerinde de değişimleri beraberinde getirmiştir. Giese ve Hoffman tarafından 1999 yılında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve cinsiyet faktörünün vergi ahlakı üzerine bir araştırma yapılmış ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin, cinsiyet ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi etkilemediği tespit edilmiştir (Giese & Hoffmann , 1999).

Vergi ahlakı alanında en fazla çalışmaya sahip olan Torgler ise, Dünya Değerler Anketi verilerini kullanarak vergi ahlakı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kadınların erkeklere göre vergi uyum sürecinde daha gönüllü olduklarını ve daha fazla vergi ahlakına sahip olduklarını tespit etmiştir (Torgler, 2003). Ayrıca 2006 yılında Gerxhani ve Schram tarafından Arnavutluk ve Hollanda'daki farklı grupların vergi ahlakını ölçmeye yönelik deneysel bir çalışma yapılmıştır. Bulunan sonuçlara göre kadınların

vergi ahlakı erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur (Gerxhani & Schram, 2006). Buna rağmen Kasipillai ve Abdul-Jabbar tarafından 2006 yılında Malezya Utara Üniversitesi personeline vergi ahlakı ve uyumuna ilişkin uygulanan anket sonuçlarında, cinsiyet faktörünün vergi ahlakını etkilemesine ilişkin herhangi vargıya ulaşılamamıştır (Jeyapalan & Abdul-Jabbar, 2006).

2.2.2.1.3.Eğitim Durumu

Eğitim, düşünce ve davranışları değiştirebilme yeteneğidir. Düşünce ve davranış bilimcilerin inceleme yaparken dikkate aldıkları eğitim durumu, cinsiyet faktörüne benzer şekilde son yıllarda ekonomi alanında yapılan çalışmalarda da değerlendirilmektedir. Çünkü eğitimin en önemli fonksiyonlarından birisi de bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyleri topluma kazandırmaktır (Schmölders, 1968).

Eğitim ile birlikte bireylere yurttaşlık gereği, yurttaşlıkla ilgili görevler ve sorumluluklar kolaylıkla kazandırılabilir. Bu yöntem ile ülkede medeni kültür seviyesinin yükseltilebilmesi de mümkündür. Medeni kültür seviyesi, mükelleflerin vergisel yükümlülükleri etkileyen önemli bir faktördür. Medeni kültür seviyesinin düşük olması ise bireylerin vergilemeye karşı tutum ve davranışlarını olumsuz etkileyen bir olgudur (Çataloluk, 2008).

Eğitim ile ahlâk arasında anlamlı ve somut bir korelasyonun olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildir. Bazı araştırmalarda, eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlâkının arttığı, bazılarında ise azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü eğitim, bilgiyi kullanma becerisini geliştiren bir yetenektir. Vergisel işlemler hakkında iyi eğitim almış olan mükelleflerin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma yol ve yöntemlerini daha iyi bilmesi nedeniyle oluşabilecek olası risklerin, eğitim seviyesi düşük olan mükelleflerin vergi suçlarına karşı riskinden yüksek olduğuna dair tartışmalar da mevcuttur. Buna rağmen mali bilgisizliğin, vergileme alanında büyük bir risk unsuru olduğu literatürde genel kabul gören kanıdır. Arthur Lewis eğitim seviyesi yüksek mükelleflerin, düşük eğitimli mükelleflere göre vergisel sorumluluklara olumlu baktıklarını tespit etmiştir. Lewis, bu tespiti yaparken üç unsura dikkat çekmiştir. Bunlar; mali bilgi derecesi, kaçakçılık ve

vergiden kaçınma ihtimalini kapsayan bilgi derecesi ve son olarak devletin vergiler ile sunduğu hizmetlerin faydaları kadar bu hizmetlerin yerine getirilmesi aşamasında yapılan israfların bilgi derecesidir (Lewis, 1982).

Eğitimin vergisel işlemlerdeki fonksiyonunu, mükelleflerin vergi mevzuatı hakkındaki bilgi düzeylerinin artması şeklinde özetleyebilmemiz mümkündür. Eğitim seviyesi daha yüksek mükelleflerin vergi kanunları hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu mükelleflerin mali bağlantılar konusunda daha becerikli oldukları da farz edilmektedir. İyi bir eğitim almış olan mükelleflerin, hükümetlerin işlemlerini daha kolay analiz ettikleri ve toplanan vergiler ve sunulan kamu hizmetlerinin kıyaslaması konusunda daha başarılı oldukları değerlendirilebilecektir.

Dubin, Graetz ve Wilde tarafından 1990 yılında yapılan araştırmada, eğitim seviyesi yüksek olan mükelleflerin, beyan ettiği vergiler ile eğitim seviyeleri arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir (Dubin, Graetz, & Wilde, 1990). Torgler'e göre ise eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek adına yapılan çalışmalar yeterli değildir (Torgler, 2003). Ayrıca Torgler ve Murphy'e göre de eğitim seviyesinin vergi ahlakını nasıl etkilediğine ilişkin kesin bir kanıda bulunmak mümkün değildir (Torgler & Murphy, 2004).

Özetlemek gerekirse, hayatın her alanında olduğu gibi vergisel işlemlerde ve vergi ahlakının yükseltilmesi adına eğitimden beklenen misyon yüksektir. Ancak eğitimin vergi ahlakı adına tek yönlü bir etki faktörü olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Vergi ahlakının yükseltilmesi adına eğitimin temel düzeyde ve erken yaşlarda bireylere aktarılması gerekmektedir. Ayrıca eğitimin, diğer sosyo-kültürel bileşenler ile birlikte değerlendirilmesi de şarttır. Maliye politikasının bir hedefi de vergi mükellefi olmuş bireylerin vergisel sorumluluklarının bilincine varması adına düzenli ve yeterli eğitim programları ile donatılması olmalıdır. Vergilendirmeye ilişkin erişkin eğitimleri, yazılı ve görsel basında yapılabilecek kamu spotları, süreli ve süresiz yayımlar da vergi ahlakının yükseltilmesi için eğitim aracının kullanılabileceği mecralardır.

2.2.2.1.4. Medeni Durum

Medeni durum bireylerin sosyal hayatlarını, davranış normlarını ve ilişkilerini şekillendiren toplumsal bir olaydır. Evli bir bireyin, bekâr bir bireye nazaran daha fazla sorumlulukları olduğu kabul edilmektedir. Sorumluluklar, beraberinde bilinç düzeyinin artmasını da gerektirmektedir. Bilinçli bireyler ise ahlaki normlara daha fazla uyma gayreti içine girmektedir. Bu bağlamda; ahlaki norm olarak nitelendirebileceğimiz utanma duygusu ve suçluluk farkındalığının, evli bireylerde daha fazla olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Çünkü aileler her zaman iyi bir ebeveyn olmak istemekte ve çocuklarına rol model olmak için çabalamaktadır. Çocuklar için ise aileler, içinde farkındalık düzeylerinin geliştiği toplumlardır. Ebeveynlerin ve çocukların ahlaki düzeyleri ise toplumdan bağımsız düşünmek yanlış olacaktır. Toplumun ahlak düzeyinin artması, ülkenin başta sosyal fonksiyonları olmak üzere ekonomik ve birçok fonksiyonel dengesini etkileyecektir. Vergisel işlemler, aile kavramından derinden etkilenen bir süreçtir. Literatürde genel olarak evlilerin vergi ahlakı seviyesinin bekârlara göre daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Ancak, evli bireylerin daha fazla sorumluluğa sahibi olması, daha fazla ekonomik güce sahip olma ihtiyacını da tetikleyebilmektedir. Bu bağlamda gelirlerini arttırma güdüsü ile hareket eden mükelleflerin, vergi kaçırma teşebbüslerine şahit olunabilmektedir. Evli mükelleflerin ekonomik kaygılar sebebi ile vergilere karşı daha mesafeli oluşu ve bu kaygıların neticesinde vergi suçlarına daha kolay eğilim göstermeleri de ulaşılan vargılar arasındadır (Slemrod J. , 2002).

Literatürde medeni durum ve vergi ahlakı arasındaki ilişki de birçok çalışmada irdelenmiştir. Dikkat çekici olanlar arasında 1991 yılında Feinstein tarafından Internal Revenue Service 1982 ve 1985 yılı verileri ile yapılan ekonometrik çalışma yer almaktadır. Bu çalışma sonuçlarına göre evlilerin, bekârlara göre vergi kaçırma eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Feinstein, 1991). Literatürde yapılan diğer çalışmalarda ise genel olarak, evlilerin vergi ahlakının bekârdan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.2.1.5.Mesleki Durum

Bireylerin meslekleri, toplumdaki sosyal sınıfını da belirleyen bir değişkendir. Her sosyal sınıfın ise kendine ait alışkanlıkları ve davranış biçimleri vardır. Bu durum mükelleflerin vergi karşısında takındıkları tutum ve davranışları da belirlemektedir. Şöyle ki, her mesleğin vergi tazyikini hissetme düzeyi farklıdır. Hatta kimi mesleklerde vergi tazyikinin bile hissedilmediğini söyleyebilmek mümkündür. Çünkü her mesleğin gelir elde edebilme esnekliği oldukça değişkendir. Ayrıca meslekler arasında uygulanan vergisel işlemler dahi farklılık göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, muafiyet ve istisna tutarlarının hangi oranda ve kimlere uygulanacağı, vergi matrahlarına yönelik indirimlerin çeşitliliği gibi durumlar mükelleflerin meslek durumlarına göre çeşitlilik arz etmekte ve sonuç olarak mükellefler vergiyi farklı düzeylerde hissetmektedir.

Mükellefler arasındaki bu his farklılığı ise meslek değişkeninin vergi ahlakı üzerindeki etkisini de oldukça arttırmaktadır. Mükelleflerin gelir elde edebilmek adına katlanmış oldukları fedakârlık durumu, vergi ahlakını etkileyen bir diğer durumdur. Bireyler, gelir elde etmek için gösterdikleri fedakârlığın başkalarından daha fazla olduğunu düşünmesi ile vergisel yükümlülüklerinde de kendilerine aynı fedakârlığın tanınmasını bekleyebilmektedir. Söz konusu durum ise mükellefleri vergisel işlemlerde ihmale ve suça sürükleyebilecektir.

Mesleklerin çeşitliliği ile vergi yükü de çeşitlenmektedir. Daha fazla vergi yüküne maruz kalan mükelleflerin vergiler karşısında geliştirmiş oldukları tutumu gelir ve ikame etkisi açısından incelemek gerekmektedir. Gelir etkisine göre, artan vergi yükü karşısında mükellef daha çok çalışarak gelirinde oluşan kaybı gidermeye gayreti içinde olacaktır. Daha çok çalışan mükellef ise psikolojik olarak vergi tazyikini daha fazla hissedecektir. Böylelikle mükellefin vergi karşısındaki direncinin artması ihtimal dâhilindedir. İkinci olarak ikame etkisi açısından duruma bakarsak, mükellefin vergi yükünün artması durumunda, daha az çaba gerektiren ve daha az çalışabileceği bir mesleği tercih etme ihtimali de söz konusudur. Bu durumda ise sosyal ve ekonomik değişikliğin sonucu olarak vergisel yükümlülükleri değişen mükellefin, söz konusu fırsat maliyetinin psikolojik etkisi ile vergiye karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışların olumsuz yönde

etkilenmesi de ortaya çıkabilecek durumlar arasındadır. Yapılan çalışmalara göre mükellefler genel olarak vergisel yükümlülükler nedeniyle uğranılan gelir kaybının telafisi hususunda ikame etkisini gelir etkisine tercih etmektedir (Kirchler, 1999).

Mesleki durum açısından vergi ahlakını belirleyen bir diğer husus ise vergilerin dolaylı ve dolaysız olması ile ilgilidir. Çünkü dolaylı vergilerin vergi yükü, dolaysız vergilere göre daha azdır. Örneğin, ücretli olarak çalışanların maaşlarından peşinen alınan vergileri hissetmeleri daha düşük düzeyde olacaktır. Bu durum ücretli çalışanlarda vergi ahlak düzeyinin daha yüksek çıkmasını sağlayabilmektedir. Ücretli çalışan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma ihtimallerinin düşük olması ise elbette vergi ahlakı seviyesini etkileyen bir faktördür. Yapılan çalışmalar, dolaysız vergi mükellefleri ile kendi işinde çalışanların vergi ahlak düzeylerinin dolaylı vergi mükellefleri ile başkalarının yanında çalışanlara göre daha düşük çıktığını doğrulamaktadır (Torgler, 2003).

2.2.2.2.Diğer Sosyal ve Kültürel Faktörler

Vergi ahlakını belirleyen ekonomik ve demografik faktörlerin incelenmesinden sonra sosyal ve kültürel faktörlerin de incelenmesi, vergi ahlakının ekonomik boyutu haricindeki anlamının anlaşılması adına açıklayıcı olacaktır. Bu kısımda vergi ahlakını belirleyen diğer sosyal ve kültürel faktörler incelenecektir.

2.2.2.2.1.Dine Bağlılık

Vergileme, bireylerin gelirleri üzerinde gerçekleşen ekonomik bir işlem olmasına karşın vergi mükelleflerinin vergilere göstermiş oldukları reaksiyonları sadece ekonomik değişkenlerle açıklamanın mümkün olmadığı, vergilere ilişkin denetimlerin ve yaptırımların oldukça düşük olduğu dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan yüksek vergi ahlakı düzeyi ile tespit edilmiştir. Bu aşamada sosyal ve dini faktörler devreye girmektedir. Hayatları boyunca sorunlar ile karşılaşan bireyler, sorunların çözümü hususunda rasyonel davranışlar sergilerler. Rasyonel davranışlar ise dinler ile yakından

ilişkilidir. Dinler, insan davranışlarını ve tutumlarını önemli ölçüde etkileyen ve belirleyen bir faktördür. Detaylandırmak gerekirse, suç işleme ve dindarlık arasındaki negatif yönlü ilişki, dindar kişilerin yaşamış olduğu bir toplumdaki suç oranlarının düşük çıkmasını sağlayabilecektir. Sosyal değerlerin yasalaştırılması, ahlaki bir toplum yapısının oluşturulması ve benzer birçok hususta dinler belirleyici organizasyonlardır. Çünkü dinlerin olağanüstü ve doğal bir yaptırım gücü mevcuttur. Genel olarak dine yönelik kabul edilen vicdan kavramı, toplumda kınanması gereken ve kabul görmeyecek bir davranışın, Tanrı tarafından görülebilir olması nedeniyle bireylerin davranışlarını etik çizgilere taşımaktadır. Adam Smith tarafından kaleme alınan Ahlaki Duyguların Teorisi'nde, dinler içsel motivasyon sağlayıcı bir unsur olarak tanımlanmış ve dinlerin bireyleri ahlaki normlara sürüklediğinden bahsedilmiştir (Smith, 1976). Ayrıca Anderson ve Tollison tarafından dini kurumların toplumlara ahlaki anayasalar sağladığından bahsedilmiştir. Bu normların toplum tarafından kabul edilmesinde, dinin uluslar üstü bir polis olarak görüldüğü vurgulanmıştır (Anderson & Tollison, 1992).

Dinlerin vergi uyumu üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik en önemli teorilerden biri ise Hirschi ve Stark'a ait Cehennem Ateşi hipotezidir. Bu hipotez dinin, bireyleri toplumsal kabul gören davranışlara teşvik ettiğini, bunun yanında suça yönelik davranışlardan ise caydırdığını ifade etmektedir. Bu itici faktörlerin temelinde ise vergiye uyum sağlamayanların sonsuza dek toplum tarafından kınanacağı ve sonsuz cehennem ateşi ile karşılaşacağı yer almaktadır (Hirschi & Stark, 1969).

Torgler tarafından 1995 ve 1997 yılları Dünya Değerler Anketi verileri kullanılarak 32 ülkeyi içeren dini inanç ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. Protestan, Katolik, Ortodoks, Yahudi, Hindu, Budist ve Müslümanların, vergi ahlakı ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda Hindu, Budist ve Katoliklerin vergi ahlakı yüksek bulunmuştur. Ortodoks ve Protestanların ise vergi ahlakı düşük bulunmuştur. Verilerin yetersizliği nedeniyle ise Yahudi ve Müslümanların vergi ahlakına ilişkin anlamlı bir sonuç tespit edilememiştir. Torgler'in analizinde, din ile yakından ilgilenip dinin gerektirdiği faaliyetlere katılanların vergi ahlakının yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Torgler, 2006).

Torgler ve diğerkleri tarafından yapılan başka bir çalışmada Amerika Birleşik Devletleri için Vergi Mükellefi Görüş Anketi verileri, Türkiye için ise yüz yüze anket uygulaması verileri kullanılarak din olgusunun vergi ahlakı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak yüksek dindarlık duygusunun yüksek vergi ahlakı ile paralel bir seyir izlediği vargısına ulaşılmıştır (Torgler, Demir, Macintyre, & Schaffner, 2008).

Dinler bireyleri sapkın davranışlardan ve suçlardan alıkoyan birçok hüküm getirmiştir. Bu tür tutumlar içinde olanların ise sonsuza dek lanetleneceği ve arafta kalacağı kullanılan argümanlar arasında yer almaktadır. Dinlerin getirmiş olduğu sonuçların, bireylerin suçlara olan eğilimlerini oldukça azaltacağına inanılmaktadır. Çünkü dini kurallar genel olarak mükellefleri uygun davranışa teşvik eden bir araçtır. Din ve vergi ahlakı arasındaki ilişki ise yapılan çalışmalarda genellikle mükelleflerin dini hizmetlerde bulunma sayısı ile incelenmeye çalışılmıştır. Dünya Değerler Anketinde yapılan değerlendirmede dini hizmetlerde bulunma durumu; haftada birden fazla, haftada bir kez, ayda bir kez, yalnızca özel tatillerde, yılda bir kez, daha az ve asla şeklindeki ölçütler ile ele alınmaktadır.

2.2.2.2.Devlete Güven ve Milli Gurur

Bireylerin idareye ve yasal sisteme güvenmeleri ile vergi ahlak düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki vardır. Devlet kurumları güvenilir olduğu takdirde mükellefler de daha yüksek düzeyde vergi uyumu sağlayacaktır. Adaletsiz bir devlet yapısı olması halinde ise hile yapmaktan ve uyumun psikolojik maliyeti çerçevesinde suça bulaşmaktan geri durmayacaktır. Bu sebepten, devlet ve bireyler arasında sosyal bir kontrattan söz edebilmek mümkündür. Bu kontratın birinci maddesi ise güven ve sadakat duygusudur. Devlete karşı güven ve sadakat duygusunun azaldığı toplumlarda vergi uyumu ile devlet gelirleri azalacak, devlet fonksiyonlarını sağlam bir şekilde yerine getiremeyecek hale gelecektir (Torgler, 2011).

Devlet kavramı ayrıca soyut bir kavramdır. Ancak devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişki soyut bir şekilde ilerleyememektedir. Devletin vatandaşlarını koruması, onların beklentilerini ve istelerini dikkate alması genel olarak beklenen durumdur. Vatandaşlar

ise vatandaşlık bilinci ile devlete olan görev ve sorumluluklarının farkında olmalıdırlar. Bu farkındalık vatandaşların devlete olan içten bağlanma duygusu ile doğru orantılıdır. Vatandaşlar, tercihlerini ve beklentilerini dikkate alan bir otoritenin varlığını istermekte, aynı zamanda kendilerinin korunması ve refah düzeylerinin artırılması beklemektedir. Bu beklentilerin karşılanması bireylerin devlete olan bağlanma duygusunu sağlamlaştırarak sadakatini arttıracaktır. Devlete olan güven ve bağlanma duygusu ise mükelleflerin üzerine düşen sorumlulukları eksiksiz ve tam bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacaktır (Wenzel, 2004).

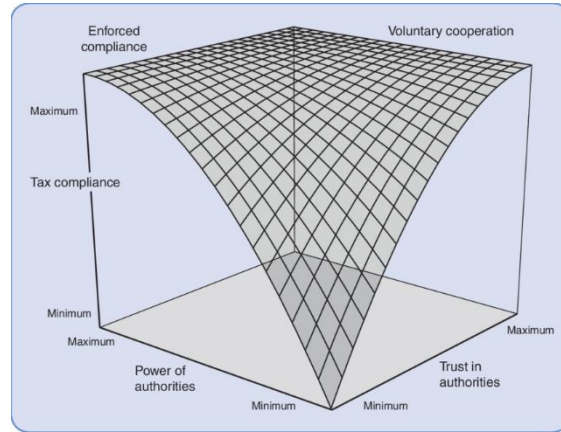
Levi ve Sacks tarafından; topluma güven veren, vergisel süreçlerde adil olup şeffaflığa dikkat eden hükümetlerin, aşırı denetim ve yaptırımlara gerek kalmadan vergi uyumunu yakalayıp toplumun vergi ahlakını yükseltebilecekleri vurgulanmıştır. Çünkü mükellefler, adaletli olup toplanan vergileri etkin ve etkili bir şekilde harcayan vergi otoritesine saygı duyacak ve vergilere uyum göstermeye daha fazla çaba sarf edecektir. Buna karşın, düşük kaliteli mal ve hizmet üreten, vaatlerini yerine getirmeyen, yolsuzlukların önünü kesemeyen bir otorite ise toplumun saygısını kaybedecek ve vergi kayıplarına engel olamayacaktır (Levi & Sacks, 2009). Niesiobedzka ise 2014 yılında 485 Polonya vatandaşı ile vergi ahlakının ölçümü üzerine bir anket çalışması yapmış ve bulunan sonuçlara göre vergilendirmenin adaletli ve şeffaf olduğuna inanan bireylerin vergi ahlakı seviyesi daha yüksek bulunmuştur (Niesiobedzka, 2014).

Vergi ahlakının vergi uyumu ile yakın bir ilişkisi olması sebebiyle, devletlerin temel amacı vergi uyumunu sağlamaktır. Ülkeler genellikle yaptırımlar ve caydırıcı önlemler ile zora dayanan bir vergi uyumu politikası izlemektedirler. Oysa yapılan çalışmalar vergi uyumunun gönüllülük esasına dayanmasının vergi sistemi açısından gerekliliğini ortaya koymuştur. Gönüllü vergi uyumu ise, vatandaşların devlete olan güveninin artması ile mümkündür. Vergi uyumu, kamu otoritesi ve otoriteye karşı güven duygusu çatısında 2008 yılında Hoelzl ve Wahl tarafından Kaygan Zemin Modeli ile inceleme altına alınmıştır (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008).

Kaygan Zemin Modeli, vergi mükellefleri ve vergi idaresi arasındaki karşılıklı tutum ve davranışların farklı alternatif sonuçlarını bizlere açıklayan bir kuramdır. Bu üç zeminli

kuramda, vergi uyumu ve vergi ahlakı hususunda maksimum verimin alınabilmesi adına arzulanan durum, vergi mükelleflerinin vergi idaresine karşı güven duygusunun artırılması ile birlikte vergi idaresinin otoritesinin eş zamanlı olarak arttırılmasıdır.

Şekil 2 Kaygan Zemin Modeli

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere zora dayalı yöntemler ile oluşturulmaya çalışılan vergi uyumunun en düşük olduğu durum, kamu otoritesi ve kamu otoritesine olan güvenin eş zamanlı düşük olduğu zeminde gerçekleşmiştir. Kamu otoritesinin gücünün artması, vergi uyumu hususundaki zorlayıcı etkenlerin artmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak bu durum gönüllü vergi uyumunun sağlanabilmesi adına son derece yetersizdir. Beklenen ve arzulanan durum, kamu otoritesi ile birlikte otoriteye olan güvenin eş zamanlı artmasıdır. Vergiye gönüllü uyum ve vergi ahlakının maksimum olabilmesi ise kamu otoritesinin, kamu otoritesine bağlı zorlayıcı araçların ve nihayetinde otoriteye olan güvenin eş zamanlı sağlanabilmesi ile mümkündür.

Vergi ahlakı incelenirken çoğunlukla ihmal edilen bir diğer faktör ulusal gururdur. Ulusal gurur, bireyin ülkeye olan bağlılığını ve sadakatini artıran bir unsurdur. Ayrıca ulusal gururun, ülke menfaatleri adına birleştirici bir gücü mevcuttur. Vatandaşların davranışlarına şekil veren ve grup bilincini teşvik eden ulusal gurur, cesaretlendirici ve etkileyici bir role sahiptir. Tüm bu sebeplerden ötürü ulusal gurur ve vergi ahlakı arasında doğru bir orantı olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır (Torgler, 2003).

2.2.2.2.3. İktidarın Kabulü

Devlet yapılanması içinde siyasal olarak otorite kabul edilen yapının adına iktidar denilmektedir. İktidar, parlamenter sistemi benimsemiş ülkelerde siyasal partiler aracılığıyla elde edilmektedir. Siyasal partiler seçim zamanları seçmenlere birtakım programlar sunmaktadır. Siyasal partilerin iktidara gelmesi ise toplumda bu programların kabul edildiği anlamına gelmektedir. İktidara gelen siyasal partiler seçim vaatlerini gerçekleştirirken elbette finans kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede, hükümetlerin vermiş oldukları vergisel kararların, toplumda iktidara oy veren ve vermeyen kesim tarafından farklı yorumlanması ve hissedilmesi kaçınılmazdır. İktidar tarafından seçim sonrasında uygulanan vergisel hükümler ve bunların seçmen cephesinde yaratmış olduğu hislerin birleşimi politik kültürü oluşturmaktadır. İktidar tarafından toplanan vergilerin etkin ve verimli bir şekilde kamu hizmetlerine harcanması ve vergi mükelleflerinin hükümet tarafından koyulan kaidelere tam anlamıyla uyum göstermesi politik kültürün işleyişi açısından önemli iki noktadır (Myles, 2000).

Vergi ahlakı ve politika arasındaki ilişkinin başlangıcı ise seçmenlerin siyasal sürece katılması ile başlamaktadır. Yapılan araştırmalarda politikaya katılım oranı ve vergi ahlakı arasında doğrudan bir korelasyon tespit edilmiştir. Politik sürece katılım oranının yüksek olduğu ülkelerde, vergi ahlakının da yüksek olduğu kanaatine varılmıştır. Siyasal sürece katılım ile beraber, iktidarın seçim sonrası seçmenler tarafından desteklenmesi de vergi ahlakını arttıran bir diğer unsurdur. Ancak iktidar ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi yalnızca seçim süreci ile sınırlamak doğru değildir. Seçim sürecinde iktidarı destekleyen seçmenlerin hükümetlerin vergiye ilişkin programları çerçevesinde vergi yükü eşiğine kadar iktidara destek vermeleri mümkündür. Vergi yükü sınırının aşılması ise seçmenlerin oy verdikleri iktidarı desteklemekten vazgeçmelerine dahi neden olabilmektedir (Torgler, 2003).

İktidarın desteklenmesi, ülkede bir huzur atmosferinin oluşmasını sağlayacaktır. Huzurlu bir toplumda yaşayan bireyler ise iktidarın programlarını desteklemeye devam edecektir. İktidara olan güvenin artması ile birlikte vatandaşlar ve devlet arasında doğal bir sözleşme oluşacaktır. Bu sözleşme ile iktidar tarafından alınan vergisel kararlar toplum tarafından

daha kolay kabul edilecek ve vergi maliyetlerinde azalma yaşanacaktır. Özetle, siyasal iktidara olan güvenin artması, toplum tarafından vergiye ilişkin sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda daha özenli olunmasını sağlayacaktır (Slemrod, 2002).

2.2.2.2.4. Gelenekler ve Normlar

Kültür, toplumlarda bulunan sosyal davranışların, kurumların ve normların birliktelik içindeki bireylerin alışkanlıklarını, geleneklerini, yeteneklerini, bilgi ve inançlarını kapsayan geniş bir terimdir. Ayrıca Kültür, genel olarak belirli bir bölgeyi temsil etmek için kullanılmaktadır. Normlar ise sosyal gruplar tarafından kabul gören davranış biçimleridir. Toplum üyelerinin davranışlarını yöneten ve yön veren gayri resmi bir otorite görevi de görmektedir.

Kültürler ve normların bir toplumda kabul görüp benimsenmesi ise çok uzun bir zaman dilimini gerektirmektedir. Vergi kültürünün oluşması da toplumlarda uzun zaman almaktadır. Bu açıdan bakıldığında vergi kültürüne toplumsal bir gelenek denilebilmesi de mümkündür. Vergi kelimesinin etimolojik anlamları dahi toplumlarda farklıdır. Örneğin İtalyanca imposto kelimesi, Fransızca impot kelimesi, İspanyolca impuesto kelimesi vergiyi ifade etmek için kullanılan kelimelerdir. Bu kelimelerin hepsi yaptırımları çağrıştırmaktadır. Genel olarak ise almak fiili ile kullanılan kelimelerdir. Bunlara karşın İngilizce tax, Almanca steuer kelimeleri vergiyi ifade etmek için kullanılmakla beraber yardım veya aidat anlamını çağrıştıran kelimelerdir (Schmölders, 1968). Türkçede ise vergi kelimesi vermek fiilinden türetilmiştir. Diğer dillere nazaran dilimizde vergi kelimesinin kökünün gönüllülük içerdiği görülmektedir.

Ockenfels ve Weismann tarafından 1999 yılında Doğu ve Batı Almanya üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, aynı ırka mensup olan ve aynı dili konuşan iki Alman toplumunda dahi vergi kültürlerinin farklı olduğu tespit edilmiştir (Ockenfels & Weimann, 1999). 2004 yılında ise Cummings ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada ise Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika ve Bostwana incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda kültür farklarının vergi uyumunu ve vergi ahlakını etkilediği

tespit edilmiştir. Bu etkinin sebebi ise mevcut vergisel rejim farklılıkları ve devletlerin yönetsel farkları olarak belirtilmiştir (Cumming, Martinez, Mckee, & Torgler, 2004).

Kültürler ve normlar, toplumun vergi ahlakının şekillenmesinde ve vergi kültürünün oluşmasında belirleyici bir zemindir. Vergi kültürü, toplumun kültüründen ve normlarından ayrı değerlendirilemeyeceği gibi, toplum kültürünün paydasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda vergi ahlakının toplumsal bir kültür haline getirilmesi vergi sistemindeki problemlerin önüne geçebilmek adına önemli bir stratejidir. Vergi ödemenin toplumsal fayda sağlayacağı ve toplumu bütünleştiren bir eylem niteliğinde olduğunun bireyler tarafından benimsenmesi, vergiye gönüllü uyum sağlanması yolunda bir basamaktır. Kültür ve normların bir toplumda benimsenmesi zaman alan bir süreç olduğundan bu süreçte, istikrarlı ve inançlı bir otoritenin tutumu toplumla bütünleşebilmek adına kilit faktördür. Çünkü vergisel problemlerin günöbirlik geçici çözümler ile çözülmeye çalışılması, kısa vadede sorunun çözümlenmesini sağlasa da vergi ahlakının kültürel normların içine işlenmesi daha kalıcı projeksiyonlar sunacaktır.

Kültür farklılıkları değer yargılarını çeşitli kılsa da, evrensel değerler tüm bireyler için ortaktır. Yalan söylenmemesi, dürüst, güvenilir ve adaletli olunması gibi sıralanabilecek birçok değer, kültürlerden bağımsız olarak Dünyada her bireyin toplumdaki beklentileri arasındadır. Vergi ahlakı da bahsettiğimiz beklentiler gibi toplumsal fayda sağlayabilecek etkili bir kavramdır. Bireysel tutumların toplumsal bir eyleme dönüşebilmesi adına, efektif bir hareket gereklidir. Bu hususta vergi otoriteleri, vergi ahlakının topluma ve kültürlere kazandırılması adına üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli, bireyler ise mükellef olmanın bilinci ile toplumsal fayda paydasında hareket etmelidir.

3.BÖLÜM

VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNİN ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Toplumların tarihten günümüze taşıdığı değerler ile şekillenen vergi ahlakı, mükelleflerin de vergi ahlakı düzeylerinin bir yansıması olarak vergisel işlemlerde çeşitli subjektif sonuçlar ile ortaya çıkmaktadır. Çünkü vergi ahlakını etkileyen faktörler ülkeler hatta aynı ülke içinde yer alan bölgeler, aynı bölge içinde yer alan farklı bölümler arasında dahi farklılık göstermektedir. Ülkelerin vergi ahlakı düzeyinin farklı olmasında toplumların kültürel yapısının yanı sıra, demografik, ekonomik ve psikolojik birçok neden bulunmaktadır. Ekonomi psikolojisi ve sosyal psikoloji ile iç içe geçmiş olan vergi ahlakı kavramı, sosyal sermaye stoku ile de yakından ilişkilidir. Sosyal sermaye stokunun güven duygusu ile bütünleşmiş hali, vergi ahlakının analizi açısından oldukça önemlidir. Vergi ahlakı, beşeri ilişkiler temelinde subjektif bir değer olup bu değeri tek bir başlıkta değerlendirebilmek mümkün değildir. Ancak, Dünya çapında ülkelerin farklı vergi ahlakı düzeylerinin ölçümü noktasında akademide yaygın olarak kullanılan ve geniş kapsamlı katılımcılara ulaşan veri kaynağı Dünya Değerler Anketi'dir.

Dünya Değerler Anketi veya Araştırması, ülkelerin politik, sosyal, dini, ekonomik ve kültürel değerlerinin bilimsel olarak akademik zemine uygun bir şekilde araştırılmasına yönelik olarak çalışan uluslararası bir programdır. Anketin amacı, zaman içinde şekillenen değer yargılarının toplumların kalkınması üzerine etkilerini araştırmaktır. Çalışmamızda Dünya Değerler Anketi'nin 2017-2020 yıllarını kapsayan ve güncelliğini koruyan 7. Dalga Verileri kullanılacaktır. 2017'de Bolivya'da başlatılan ve 2017-2020 yılları arasında dünya genelinde 83 ülkede uygulanan Dünya Değerler Anketi, Covid-19 salgını nedeniyle nihayet 31 Aralık 2021 tarihinde kapatılmıştır.

Dünya Değerler Anketi'nde ülkelerin vergi ahlakı düzeyini ölçmeye yönelik olarak katılımcılara "eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplar ise 1 ile 10 arasında puan verilerek değerlendirilmiştir. Söz konusu ankette 1 değeri "asla kabul edilemez" anlamına gelirken, 10 değeri ise "her zaman kabul

edilebilir” anlamına gelmektedir. Vergileme işlemlerinde hilenin asla kabul edilemez olduğunu ifade eden katılımcıların yüzdesinin artması, vergi kaçakçılığına olan karşıtlığın daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ortalama vergi ahlakı değeri ise “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna 1 ile 10 arasında verilen puanların genel ortalaması anlamına gelmektedir. Ortalama vergi ahlakı değeri 1’e yaklaştıkça vergi ahlakı artmakta, 10’a yaklaştıkça ise vergi ahlakı düzeyi azalmaktadır.

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerin ülkeler arası karşılaştırılması yapılırken Dünya Değerler Anketi 7. Dalga Verilerinden çevrim içi analiz yöntemi ile elde edilip derlediğimiz veri setinden yararlanılmıştır. Ülkelerin vergi ahlakı değerleri ve tarafımızca vergi ahlakını en çok etkileyen değişkenler olarak düşünülerek seçilen vergi ahlakını belirleyen faktörler, ikili olarak her ülke için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Bu bakış açısı ile ülkelerin birer birer analizinden önce geniş bir bakış açısı kazanmak ve anlamlı sonuçlar elde etmek üzere ülkeler; ekonomik süreçler, ekonomik birliktelikler, siyasi gelişmeler, gelişmişlik ve yoksulluk düzeyleri, dini olgular ve işgücü piyasası, refah düzeyi gibi ortak özellikler çatısında incelenmek suretiyle coğrafi olarak birleştirilmiş ve değerlendirilmiştir.

Dünya’da ortalama genel vergi ahlakı değerlerini gösteren Tablo-1 aşağıda yer almaktadır. Tablo’1’de yüzde ile ifade edilmiş olan değerler “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabının yüzdesini gösterirken, parantez içinde yer alan değerler ise ilgili bölümün ortalama vergi ahlakı değerini göstermektedir.

Tablo 1 Dünya'da Vergi Ahlakı Değerleri

Genel Ortalama Değerler	Dünya Geneli	Afrika	Asya	Avrupa	Amerika	Okyanusya	Türkiye
	%62 (2,18)	%70 (2,03)	%57 (2,36)	%64 (2,05)	%63 (2,28)	%64 (1,89)	%78 (1,69)
Cinsiyet							
Erkek	%60 (2,27)	%70 (2,11)	%55 (2,40)	%61 (2,18)	%62 (2,38)	%61 (2,05)	%78 (1,68)
Kadın	%64 (2,10)	%70 (2)	%56 (2,36)	%46 (1,94)	%65 (2,20)	%67 (1,75)	%77 (1,69)
Yaş							
15-29	%57 (2,39)	%67 (2,12)	%54 (2,46)	%56 (2,37)	%58 (2,51)	%59 (2,17)	%77 (1,68)
30-49	%61 (2,23)	%71 (1,97)	%55 (2,37)	%62 (2,16)	%63 (2,32)	%55 (2,16)	%78 (1,71)
50+	%66 (2,02)	%72 (1,96)	%58 (2,26)	%69 (1,86)	%68 (2,1)	%71 (1,66)	%78 (1,66)
Eğitim Düzeyi							
Düşük	%61 (2,24)	%68 (2,13)	%54 (2,43)	%65 (2,04)	%60 (2,54)	%74 (1,82)	%78 (1,67)
Orta	%62 (2,18)	%70 (1,95)	%56 (2,37)	%64 (2,09)	%64 (2,25)	%68 (1,79)	%79 (1,74)
Yüksek	%63 (2,09)	%73 (1,95)	%59 (2,22)	%64 (2,01)	%65 (2,17)	%59 (2,01)	%77 (1,67)
Dini Alışkanlıklar							
Haftada birden fazla	%67 (2,03)	%70 (2,03)	%58 (2,26)	%71 (1,84)	%70 (2,13)	%68 (1,93)	%78 (1,57)
Yalnızca özel günlerde	%62 (2,14)	%72 (1,98)	%56 (2,32)	%65 (2)	%59 (2,35)	%65 (1,95)	%83 (1,44)
Asla/Uygulamada Asla	%61 (2,30)	%68 (2,50)	%56 (2,43)	%62 (2,21)	%63 (2,32)	%63 (1,93)	%77 (1,68)
Medeni Durum							
Evli	%64 (2,10)	%70 (1,99)	%56 (2,33)	%67 (1,96)	%67 (2,14)	%65 (1,85)	%77 (1,71)
Bekar	%58 (2,36)	%67 (2,11)	%54(2,45)	%58 (2,33)	%59 (2,46)	%60 (2,36)	%79 (1,60)
Gelir Düzeyi							
Düşük	%63 (2,14)	%68 (2,09)	%57(2,29)	%66 (2,01)	%65 (2,31)	%71 (1,82)	%81 (1,45)
Orta	%62 (2,16)	%70 (2)	%55(2,36)	%65 (2,04)	%63 (2,24)	%64 (1,93)	%77 (1,68)
Yüksek	%61 (2,31)	%75 (1,93)	%55(2,57)	%63 (2,11)	%62 (2,53)	%58 (2,04)	%76 (2,01)
Hükümete Güven							
Çok güveniyorum	%66 (2,18)	%73 (2)	%54(2,56)	%71 (1,95)	%65 (2,45)	%63 (2,34)	%76 (1,76)
Güvenmiyorum	%61 (2,39)	%68 (2,14)	%55(2,53)	%62 (2,35)	%63 (2,34)	%68 (2,13)	%78 (1,71)
Ulusal Gurur							
Çok gurur duyuyorum	%67 (2,03)	%73 (1,93)	%60(2,23)	%70 (1,90)	%68 (2,12)	%68 (1,82)	%82 (1,43)
Gurur duymuyorum	%54 (3,03)	%64 (2,52)	%48(3,49)	%58 (2,84)	%53 (2,84)	%44 (2,83)	%47 (3,43)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Çalışmamızda, Dünya Değerler Anketi'nin 7. Dalga verileri istatistiksel olarak incelenmekle birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, demokratiklik seviyeleri ve siyasi konjonktürleri gibi birçok etken göz önüne alınarak analiz yapılacaktır. Bu perspektiften; ilk olarak geçiş ülkelerinin vergi ahlakı belirleyicileri incelenecek, ardından Avrupa Birliği Üyesi ülkelerin üye olmadan ve üye olduktan sonraki süreçteki vergi ahlakı belirleyicilerinin istatistiksel sonuçları değerlendirilecek, Birliğe aday ülkelerin durumu açıklanacak, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ele alınacak, 2021 yılı itibari ile gayri safi yurt içi hasıla değeri olarak Dünya sıralamasında birinci olan ve Dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Amerika Birleşik Devletleri ve Amerika ülkeleri analiz edilecek, ekonomik ve sosyolojik istikrar sorunları ile mücadelede büyük problemler

yaşamalarına rağmen son yıllarda reform hareketleri ile ilerleme gösteren Afrika ülkelerinin vergi ahlakı belirleyicileri açıklanmaya çalışılacak, uzun yıllardır siyasi sorunlar ve ekonomik gelişim süreci ile uğraşan ve dini olguların baskın olduğu Asya ülkeleri incelenmeye devam edilecek, Dünya'nın en küçük kıtalarından biri olan Okyanusya kıtasında yer alıp ülke olarak en büyük yüz ölçümü ve ekonomiye sahip olan, Dünyada refah seviyesi ve yaşam koşulları açısından araştırmalarda ilk sıralarda bulunan Avustralya ve Yeni Zelanda'nın vergi ahlakı belirleyicileri açısından analizi yapılarak diğer ülkeler ile farkları açıklanacak, son olarak ise Türkiye'nin vergi ahlakı belirleyicileri incelenecektir.

3.1.GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN VERGİ AHLAKI

Ekonomide 1980'lerin sonuna doğru literatüre geçiş ülkeleri terimi girmiştir. Bu terim, geçmişte merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemi seçmiş ancak çeşitli sebepler ile sistemin bozulması ve çökmesi ile piyasa ekonomisine geçmeye çalışan ülkeleri tanımlamak üzere kullanılmıştır. Bu ülkeler, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri olan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Polonya, Macaristan, Slovenya, Arnavutluk, Bulgaristan, Slovak Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Romanya, Makedonya, Sırbistan-Karadağ ve Eski Sovyetler Birliği üyesi ülkeleri olan Litvanya, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Tacikistan, Moldova, Türkmenistan, Ermenistan, Ukrayna, Estonya, Letonya, Özbekistan, Kazakistan, Gürcistan, Kırgızistan ve Rusya'dır (Scarlat & Rucinska, 2010).

Levin ile Satarov, sosyalizmin çökmesinin ardından oluşan yasal zayıflığın, doldurulması gerekli vergisel bir yasal boşluk yarattığını ifade etmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ayrıca Merkez ve Doğu Avrupa'da yer alan sosyalist ülkeler ve eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş hedeflenmiştir. Bu amaç ile eskisinden daha farklı iktisadi politikalar yürürlüğe koyulmuştur. Etkin bir ekonomik sistemin kurulması, gerekli kamusal hizmetlerin ifa edilmesi amacı ile vergi gelirleri artırılmaya çalışılmış ve vergi reformları üzerine çalışmalar yapılmıştır (Levin & Satarov, 2000).

Tablo 2 Eski Sovyetler Geçiş Ülkeleri ve Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Değerleri

Merkez ve Doğu Avrupa Geçiş Ülkeleri								
Ülke	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı
Polonya	1989	2,8	1997	2,2	1999	2,2	2005	2,4
Bulgaristan	1990	2,6	1997	2,1	1999	2	2006	2,4
Romanya	1993	2	1998	2,3	1999	2,8	2005	2,3
Çek Cumhuriyeti	1991	1,8	1998	3	1999	2,1	2006	-
Macaristan	1991	3,1	1998	2,4	1999	2,1	2006	-
Finlandiya	1990	3,2	1996	2,6	2000	2,5	2005	2,1
Hırvatistan	1990	-	1996	3,7	1999	2,5	2006	-
Slovenya	1992	2	1995	2,8	1999	2,2	2005	9,1
Slovakya	1991	2,1	1998	3,3	1999	2,2	2006	-
Arnavutluk	1990	-	1998	2,3	2002	1,9	2006	-
Makedonya	1990	-	1998	2,4	2001	2,3	2006	-
Bosna Hersek	1990	-	1998	2,1	2001	1,8	2006	-
Karadağ	1990	-	1996	2,8	2001	2,6	2006	-
Sırbistan	1990	-	1996	2,6	2001	2,1	2006	4,7
Eski Sovyetler Birliği Geçiş Ülkeleri								
Ülke	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı	Yıl	Ortalama Vergi Ahlakı
Rusya	1990	2,9	1995	3,2	1999	3,1	2006	3
Litvanya	1990	2,3	1997	3,1	1999	3,8	2006	-
Letonya	1990	2,5	1996	3,6	1999	2,4	2006	-
Estonya	1990	2,1	1996	3,4	1999	3,2	2006	-
Moldova	1990	-	1996	3,8	2002	4,2	2006	3,6
Ukrayna	1990	-	1996	3,5	1999	3,4	2006	3,1
Belarus	1990	3,3	1996	3,4	2000	4,2	2006	-
Azerbaycan	1990	-	1997	3,6	1999	-	2006	-
Kırgızistan	1990	-	1997	-	2003	2,7	2006	-
Gürcistan	1990	-	1996	2,7	1999	-	2008	1,7
Ermenistan	1990	-	1997	2,7	1999	-	2006	-

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Geçiş ekonomilerinde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş aşamasında ülkelere farklı stratejiler önerilmiştir. Bu süreçte önemli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında dikkat çeken, Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası'nca önerilen Washington Uzlaşmasının bir versiyonu Big-Bang yani şok tedavi yaklaşımı olmuştur. Şok tedavi yaklaşımı geçiş ülkelerinde sistemin tamamen değiştirilerek batılı anlamda bir vergi sistemi kurulmasını hedeflemiştir (Pirttila, 1999).

1991 yılında Big-Bang yaklaşımı ile Eski SSCB ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Geçiş süreci ağır bir ekonomik yüke de sebebiyet vermiştir. Kurumsal yapının hızlı bir şekilde değişime uğraması, gelir adaletsizliği ve yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Bu yıllarda, vergi kaçakçılığı ve yolsuzluk sistematik bir hal kazanmıştır. Halen daha günümüzde vergi ahlakının ilgili ülkelerde düşük çıkmasının bu

durumun kültürel ve psikolojik olarak ekonomik sisteme entegre olması ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

Geçiş ekonomisine sahip ülkelerden bazıları, yaptığı reformlar ile bu dönüşüm sürecine daha kolay adapte olmuş ve serbest piyasa ekonomisine geçişin zorluklarını daha çabuk atlatmışlardır. Bunların çoğunluğu Merkez ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkeleridir. Hatta bu ülkeler, uygulamaya koydukları başarılı politikalar ile Avrupa Birliği'ne üyelikle de ödüllendirilmiştir. Komünizmden önce ekonomik yapıları birbirine benzeyen bu ülkeler, reformlarını farklı farklı uygulamışlar ve gayri safi yurt içi hasıla değerleri bakımından da Avrupa'da farklı oranların oluşmasını sağlamışlardır (Katchanovski, 2000).

Geçiş ekonomilerinin dönüşüm sürecindeki vergi ahlakı değerlerine baktığımızda, Eski Sovyet ülkelerinin vergi ahlakının, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin vergi ahlakından daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca söz konusu fark, geçiş süreci ile daha da artmıştır. Bunların sebebi ise geçiş sürecinde Eski Sovyet ülkelerinin vergi sistemi ve yönetimi ile devlet organizasyonundaki başarısız politikalar olmuştur. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin ortalama vergi ahlakı değerinin Eski Sovyet ülkelere göre daha yüksek çıkmasının bir diğer sebebi ise Avrupa Birliğine üyeliklerin tamamlanması ile birlikte, ilgili ülkelerin uluslararası kuruluşlardan almış oldukları mali ve teknik destekler olmuştur (Torgler, 2003).

2004 ve 2007 yılları arasında Avrupa Birliği'ne katılan; Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan ülkelerinde ise vergi ahlakı düzeyinin zaman içerisinde düştüğü görülmüştür. Avrupa Birliği, üyelik aşamasında ülkeleri reform anlamında teşvik etmiş olmasına rağmen hâlihazırda olmadığı gibi geçiş sürecinin tamamlanması ile birlikte de sürdürülebilir vergi uyumu ve ahlakına ilişkin politikalar geliştirememiştir (Torgler, 2011).

Geçiş ekonomilerinin günümüzdeki vergi ahlakına ilişkin değerleri, yaşanan siyasi gelişmeler, ekonomik iletişim ve birliktelikler, sosyolojik dönüşümler ile değişmiştir. Vergi ahlakı insana özgü bir kavram olması nedeniyle zaman ve şartlar doğrultusunda

değişmesi çok normaldir. Geçiş ülkelerinin günümüzdeki vergi ahlakına ve vergi ahlakını belirleyen faktörlere ilişkin analizler, ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

3.2.MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN, AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİN, BİRLİĞE ADAY ÜLKELERİN VERGİ AHLAKI

Dönüşüm süreci, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini de etkilemiştir. Dönüşüm sürecinin başlaması ile birlikte dış ticaret; dağılım ve birleşim paydasında dışa açık piyasa ekonomisine revize olmuştur. Bu değişim, hız ve derinlik açısından Doğu Avrupa ülkelerinde Merkez Avrupa ülkelerine göre daha fazla hissedilmiştir. Reform çalışmaları ile birlikte ülkelerin gelir ve kaynak dağılımları yeniden şekillenmiş, ekonomik ve sosyolojik politikalar tekrar gözden geçirilmek zorunda kalmıştır.

Değişim ve gelişim süreci içerisindeki ülkeler, serbest ticareti canlandırmak, kolaylaştırmak ve harcamalarını finanse edebilmek adına vergi gelirlerini artırmayı ve vergi kayıplarını azaltmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda ülkeler, değişim sürecine paralel planlamaları göz önüne almışlar, vergisel politika hedeflerine ilişkin çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Vergi kaçak ve kayıplarının önüne geçebilmek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmış, sıkı denetim mekanizması oluşturulmuştur. Ayrıca çoğunluğunun Avrupa Birliğine üye olması, birliğin kararlarına da eşlik etme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu noktada da Avrupa Birliği'nin vergi uyumu adına gösterdiği çabalar dikkat çekici bir örnektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu antlaşması olarak Roma Antlaşması kabul edilmektedir. Bu antlaşma; Avrupa topluluğu içinde mal, hizmet, sermaye ve iş gücünün serbest bir şekilde dolaşmasına imkân vermekte ve yasakları kaldırmaktadır. Antlaşmanın 25, 26, 92 ve 94. maddeleri ile birliğin vergiye ilişkin esasları vergi uyumu çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak günümüzde Avrupa Birliği'nde ortak tarım, dış ticaret, sanayi gibi politikalar söz konusu iken mevcut ortak bir vergi politikası bulunmamaktadır. Çünkü vergi politikaları her ulusun, kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda inşa edilmektedir. Ülkeler vergisel politikaları egemenlik hakkı olarak görmekte ve ortak bir vergi politikası noktasında uzlaşma sağlayamamaktadır. Ancak güven temelinde ilişkilerin

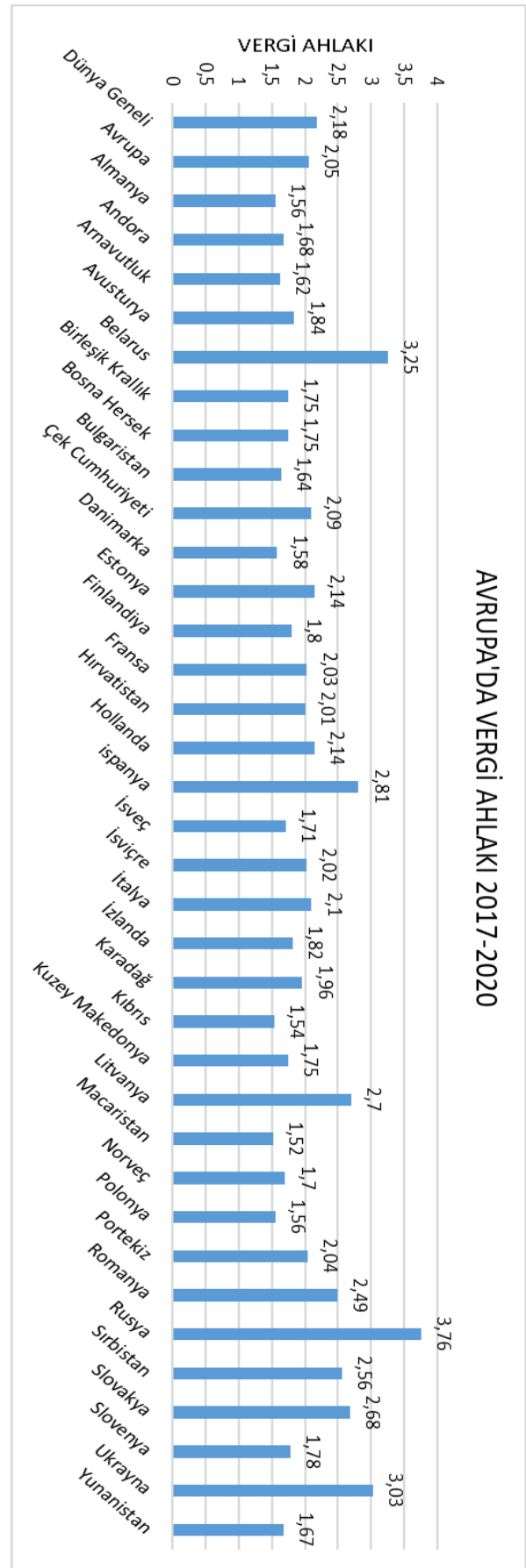
somutlaştırılmaya çalışıldığı birliğin politika projeksiyonu ve hareket kabiliyetinin sınırlı olması, sosyal sermaye stoku kavramının adeta somut bir örneğidir.

Birlik ülkeleri vergisel politikaları, bağımsızlık unsuru olarak gördüklerinden dolayı, vergi uyumu ve vergi ahlakı noktasında birbirinden bağımsız karakteristik değer yargılarına sahiptir. Bu çerçeveden, her ülkenin hatta ülkelerin kendi içinde bile çeşitli değer yargıları ile şekillenen farklı vergi ahlakı bakış açıları mevcuttur. Yapacağımız analizde, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeler ile Avrupa Birliği üyesi ve aday olan ülkelerin vergi ahlakını belirleyen faktörler ayrı ayrı incelenecektir.

2017-2020 yılları arasında Dünya Değerler Anketi'nin uygulandığı Avrupa ülkelerine bakıldığında, en yüksek ortalama vergi ahlakı değerine sahip ülke 1,52 ile Macaristan olmuştur. Dünya'da hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerinin 2,18 olduğu göz önüne alındığında Macaristan bu rakamın çok üzerinde kalmıştır. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden olan ve vergi sistemini serbest piyasa ekonomisine uygun hale getiren ilk geçiş ekonomisi Macaristan'ın bu başarısı, Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde gerçekleştirmiş olduğu kapsamlı reform hareketleri ve kurumsal kalitede gerçekleştirilen kalite artışından kaynaklanmıştır. Macaristan'ın süreç içerisindeki ortalama vergi ahlakı değerleri incelendiğinde 1991 yılında 3,1 olan ortalamanın, 1998'de 2,4, 1999'da ise 2,1'e yükseldiği görülmektedir (Gandullia, 2004).

Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında Dünya Ortalama vergi ahlakı değerinin altında kalan yalnızca 4 ülke bulunmaktadır. Bunlar İspanya, Slovakya, Romanya ve Litvanya'dır. Birliğin geriye kalan tüm üye ülkeleri için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri, Dünya'da hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerinin üzerinde kalmıştır. Avrupa Birliğine aday konumunda ise 4 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerden Kuzey Makedonya'nın ortalama vergi ahlakları değeri 1,75, Karadağ'ın 1,96, Sırbistan'ın 2,56 ve Arnavutluk'un ise 1,62'dir. Avrupa Birliği'ne 2013 yılında son olarak üye olan Hırvatistan'da ortalama vergi ahlakı değeri ise 2,01 olarak hesaplanmıştır.

Avrupa ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakına bakıldığında, Macaristan'ı 1,54 ile Kıbrıs, Kıbrıs'ın ardından Merkez Avrupa Ülkesi olan Almanya ve Polonya 1,56 ile izlemiştir. Dünya ortalama vergi ahlakı değeri olan 2,18 değeri baz alındığında, 19 Avrupa ülkesi 2 değerinin altında ve farklı bir şekilde Dünya'da gerçekleşen ortalama vergi ahlakı değerinin üzerinde yer almıştır. Bu durum, 19 Avrupa ülkesinde yaşayan bireylerin, Dünya ortalamasının üzerinde vergi kaçakçılığına karşı olduklarını göstermektedir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakı değerinin 2,05 olduğu göz önüne alınırsa, 25 Avrupa ülkesinin ortalama vergi ahlakı, Avrupa'nın genel ortalama vergi ahlakının üzerinde yer almıştır. Dünya ortalama vergi ahlakı olan 2,18 ve Avrupa ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakı değeri olan 2,05 rakamları arasında ise yalnızca 3 ülke bulunmaktadır. Bunlar 2,09 ortalama ile Çek Cumhuriyeti, 2,14 ortalama ile Hollanda ve Estonya olmuştur. Ayrıca 18 Avrupa ülkesinin vergi ahlakı değeri, Avrupa vatandaşlarının imkanları olsa dahi vergi kaçırma ihtimallerinin Dünya ortalamasına göre daha düşük olduğunu göstermiştir.

Şekil 3 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı

3.3.AVRUPA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde, Geçiş Ülkeleri, Doğu ve Merkez Avrupa ülkeleri, Avrupa Birliği Üyesi ve aday ülkelerin, daha geniş bir bakış açısı ile analizinin yapılabilmesi adına tek bir paydada birleştirilerek genel incelemesi yapılacaktır.

Avrupa ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakı değerini belirleyen faktörlerden biri olan Cinsiyet verisi incelendiğinde, erkeklerde ve kadınlarda oluşan ortalama vergi ahlakı değeri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Ayrıca Dünya ortalamasına paralel olarak kadınların vergi ahlakı düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Avrupa’da yaşayan kadınların vergi ahlakı düzeyinin ise Asya, Afrika ve Amerika’da yaşayan kadınların vergi ahlakı düzeyine göre de yüksek olduğu görülmüştür.

Yaş gruplarına göre vergi ahlakı seviyelerine bakıldığında 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerindeki bireylerin vergi ahlakı seyrinin Dünya ortalamasına benzer bir seyir izlediği görülmektedir. Üç grubunda vergi ahlakı seviyeleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Avrupa’da yaşayan 50 yaş üzeri bireyler ile 15-29 yaş aralığında olan bireylerin vergi ahlakı seviyeleri arasında ise ciddi bir fark bulunmaktadır. 15-29 yaş grubunun ortalama vergi ahlakı seviyesi 2,37 iken 50 yaşın üzerinde olan bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyesi 1,86 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca yaşlı nüfusun ortalama vergi ahlakı seviyesi olan 1,86 değeri, Asya, Afrika ve Amerika’nın yaşlı nüfusunun ortalama vergi ahlakı seviyesinin de üzerinde yer almaktadır. Gene tüm coğrafyalarda yaş grupları arasında ortalama vergi ahlakı seviyelerinde kademeli geçişler söz konusu iken, Avrupa’da bu geçişler daha belirgin olmuştur.

Eğitim düzeyinin vergi ahlakını nasıl etkilediği incelendiğinde, Dünya ortalamasına benzer bir seyir oluşmamaktadır. Dünya ortalamasında eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlakı yükselmektedir. Oysa Avrupa’da eğitim seviyesi düşük olan grubun ortalama vergi ahlakı seviyesi 2,04 iken, orta düzeyde eğitilmiş grubun ortalama vergi ahlakı düzeyi 2,09, yüksek düzeyde eğitilmiş grubun ortalama vergi ahlakı düzeyi ise 2,01 olarak

hesaplanmıştır. Bu durum Avrupa coğrafyası için eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Buna rağmen, Avrupa'da düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin vergi ahlakı seviyesinin Asya, Afrika ve Amerika'da yaşayan bireylere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Avrupa'da yaşayan düşük, orta ve yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyeleri, ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

Dini alışkanlıklar ve vergi ahlakı arasındaki durum, Dünya ortalamasına paraleldir. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyeleri, uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı seviyelerinden başlamak üzere yalnızca özel günlerde katılan bireylerin vergi ahlakı seviyelerine doğru yükselen bir seyir izlemiştir. Dini alışkanlıklar ve vergi ahlakı arasındaki durum da daha önce incelenen vergi ahlakını belirleyen faktörlere benzer bir şekilde ayrı gruplar halinde Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Ayrıca haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesi, Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya coğrafyalarına göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durum, Okyanusya kıtası hariç uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı seviyesi için de söz konusudur.

Medeni durum ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Avrupa'da yaşayan vatandaşlardan evli ve bekâr olanların ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Dünya ortalamasına benzer bir şekilde evlilerin vergi ahlakı değeri bekârlara göre büyük bir farkla yüksek çıkmıştır. Avrupa'da yaşayan vatandaşlardan evli olanların vergi ahlakı seviyesinin Avrupa'da yaşayan kadınlara benzer bir şekilde Asya, Afrika ve Amerika'da yaşayan evlilere göre daha yüksek olduğu da görülmüştür.

Gelir düzeyinin vergi ahlakına etkisi Dünya ortalaması ile benzerdir. Avrupa'da yaşayan bireylerin geliri arttıkça vergi ahlak düzeyleri düşmüştür. Buna rağmen düşük, orta ve yüksek gelire sahip bireylerin ortalama vergi ahlak düzeyleri de ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Asya, Afrika ve Amerika kıtasındaki düşük gelirli gruplar ile kıyaslandığında Avrupa kıtasında yaşayan düşük gelirli grupların vergi ahlak

düzeleleri yüksek çıkmışken bu durum orta ve yüksek gelirli grup için söz konusu değildir. 2021 yılında gerçekleşen kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla değerleri incelendiğinde Dünyada ilk 10'da yer alan ülkelerden 8 tanesinin Avrupa ülkesi olduğu göz önüne alınırsa, gelir düzeyinin ekonomi ve vergisel işlemler üzerinde etkisi noktasında bir fikir verecektir.

Hükümete güven faktörünün vergi ahlakına etkisi, Avrupa'da son derece belirgindir. Hükümete güvenen grubun vergi ahlakı seviyesi tüm coğrafyaların farklı bir şekilde üstünde çıkmıştır. Dünya ortalaması ile kıyaslandığında ise Avrupa'da hükümete güvenen veya güvenmeyen bireylerin vergi ahlakı seviyesi, Dünya ortalamasının da üzerine yer almaktadır. Sosyal sermaye stoku ve güven duygusunun, vergi ahlakı üzerindeki etkisi Avrupa'da istatistikî rakamlara yansımıştır.

Ulusal gurur ile vergi ahlakı arasındaki ilişki vergi ahlakını belirleyen faktörlerin hespine nazaran Avrupa'da oldukça belirgindir. Ulusal olarak gurur duyan bireylerin vergi ahlakı seviyesi ile ulusal gurur duymayan bireylerin vergi ahlakı seviyesi arasında 0,94'lük bir fark bulunmaktadır. Bu fark, Avrupa'da tüm faktörlerin kendi içindeki grupları arasında gerçekleşen farkların üzerindedir. Ayrıca ulusal gurur duysun veya duymasın Avrupa vatandaşlarının vergi ahlakı seviyeleri, Dünya ortalamasının ayrı ayrı üzerinde yer almaktadır. Bu durum Avrupa'nın ekonomik ve siyasi göstergeleri ile yakından ilgilidir.

Vergi ahlakı belirleyicilerinin incelendiği ikinci bölümde belirtildiği üzere, demokrasinin, yönetimde istikrarın, ekonomik ve sosyal özgürlüğün vergi ahlakı üzerindeki etkisi son derece kritik ve somuttur. Günümüzde Avrupa coğrafyasının yaşam formları dikkate alındığında, Dünya coğrafyasında çoğu bölgeye göre ekonomik ve sosyal entegrasyonun daha esnek ve konforlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa'da ulusal gururun vergi ahlakı üzerinde etkisinin son derece etkili olmasını bu sebepler ile açıklayabilmek mümkündür.

Tablo 3 Avrupa'da Vergi Ahlakını Belirleyicilerinin Genel Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Avrupa'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Avrupa'da Ortalama Vergi Ahlakı	Dünya'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı
	%64	(2,05)	%62	(2,18)
Cinsiyet				
Erkek	%61	(2,18)	%60	(2,27)
Kadın	%67	(1,94)	%64	(2,10)
Yaş				
15-29	%56	(2,37)	%57	(2,39)
30-49	%62	(2,16)	%61	(2,23)
50+	%69	(1,86)	%66	(2,02)
Eğitim Düzeyi				
Düşük	%65	(2,04)	%61	(2,24)
Orta	%64	(2,09)	%62	(2,18)
Yüksek	%64	(2,01)	%63	(2,09)
Dini Alışkanlıklar				
Haftada birden fazla	%71	(1,84)	%67	(2,03)
Yalnızca özel günlerde	%65	(2)	%62	(2,14)
Asla/Uygulamada Asla	%62	(2,21)	%61	(2,30)
Medeni Durum				
Evli	%67	(1,96)	%64	(2,10)
Bekar	%58	(2,33)	%58	(2,36)
Gelir Düzeyi				
Düşük	%66	(2,01)	%63	(2,14)
Orta	%65	(2,04)	%62	(2,16)
Yüksek	%63	(2,11)	%61	(2,31)
Hükümete Güven				
Çok güveniyorum	%71	(1,95)	%66	(2,18)
Güvenmiyorum	%62	(2,35)	%61	(2,39)
Ulusal Gurur				
Çok gurur duyuyorum	%70	(1,90)	%67	(2,03)
Gurur duymuyorum	%58	(2,84)	%54	(3,03)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Bu kısımda ise Avrupa ülkelerinin vergi ahlakı değerleri ve vergi ahlakını belirleyen faktörlerin ülke bazında ayrı ayrı analizi yapılacaktır. Dünya Değerler Anketi uygulanan 35 Avrupa ülkesinin vergi ahlakını belirleyen demografik faktörlerden biri olan cinsiyet verisi incelendiğinde, Rusya, Belarus, Hırvatistan, Estonya, Litvanya, Hollanda, Romanya, Sırbistan, Slovakya, İspanya ve Ukrayna erkeklerin Dünya ortalama vergi ahlakı seviyesinin altında kalmıştır. Kadınlarda bu durum ise Rusya, Belarus, Litvanya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, İspanya, Ukrayna ve Portekiz için geçerlidir. Dünya ortalamasına göre kadınların erkeklerden daha fazla vergi ahlakı seviyesine sahip olması, yalnızca iki Avrupa ülkesi için söz konusu değildir. Bunlar Karadağ ve Portekiz'dir. İki ülkede de erkeklerin vergi ahlakı seviyesi kadınlara göre yüksek bulunmuştur. Romanya'da ise cinsiyetin, kadınların ve erkeklerin vergi ahlakı seviyelerini etkilediğine dair bir ilişki tespit edilememiştir. Kadınların vergi ahlakı seviyesi en yüksek çıkan ülke

1,41 ortalama ile Macaristan ve Polonya olmuştur. Macaristan ve Polonya'yı 1,43 ortalama ile Danimarka ve Almanya izlemiştir. Kadınlarda vergi ahlakı seviyesinin en düşük çıktığı Avrupa ülkesi ise 3,75 ortalama ile Rusya olmuştur. Rusya'yı 3,07 ortalama ile Belarus, 2,86 ortalama ile ise Ukrayna takip etmiştir. Erkeklerin vergi ahlakı seviyesi en yüksek çıkan ülke 1,61 ortalama ile Kıbrıs olmuştur. Kıbrıs'ı 1,64 ortalama ile Macaristan, Macaristan'ı ise 1,68 ortalama ile Arnavutluk izlemiştir. Erkeklerde vergi ahlakı seviyesi en düşük çıkan ülke ise 3,77 ortalama ile kadınlarda olduğu gibi Rusya olmuştur. Rusya'yı 3,46 ortalama ile Belarus, Belarus'u ise 3,23 ortalama ile Ukrayna izlemiştir.

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerden bir diğeri olan yaş verisi incelendiğinde, Avrupa ülkelerinin çoğunda Dünya ortalamasına paralel bir şekilde yaş ilerledikçe vatandaşların vergi ahlakı seviyelerinin yükseldiği görülmüştür. Bu genellemeye uymayan ülkeler ise Danimarka, Litvanya, Karadağ, İspanya, Ukrayna, Kuzey Makedonya, Birleşik Krallık ve Portekiz olmuştur. Söz konusu ülkelerin vergi ahlakı seviyeleri ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. 15-29 yaş aralığındaki bireyler göz önüne alındığında, en yüksek vergi ahlakı seviyesi Danimarka'da, en düşük vergi ahlakı ise 4,34 ortalama ile Rusya'da bulunmuştur. 15-29 yaş grubunda Dünya ortalamasının 2,39 olduğu dikkate alınırsa, Rusya'da yaşayan genç nüfusun vergi kaçakçılığını mazur görme durumlarının çok yüksek olduğu anlaşılacaktır. 30-49 yaş grubu incelendiğinde en yüksek vergi ahlakının Macaristan ve Kıbrıs'a ait olduğu görülmektedir. Genç nüfusta olduğu gibi orta yaş grubunda da en düşük vergi ahlakı seviyesi Rusya'da gerçekleşmiştir. 50 yaşından büyük olan bireylerin vergi ahlakı seviyesine göre ise en yüksek vergi ahlakının Kıbrıs ve Polonya'ya ait olduğu tespit edilmiştir. Kıbrıs 1,3 ortalama vergi ahlakı seviyesi ile tüm yaş grupları arasında en yüksek vergi ahlakına sahip olan Avrupa ülkesi konumundadır.

Eğitim durumunun vergi ahlakı üzerindeki etkisine bakıldığında, Dünya ortalamasında olduğu gibi eğitim düzeyi arttıkça bireylerin vergi ahlakının arttığına dair genel bir tablo oluşmamıştır. Anket uygulanan 35 Avrupa ülkesinden yalnızca 12 ülke Dünya ortalamasına benzer bir seyir izlemiştir ve eğitim durumu arttıkça vatandaşların vergi kaçakçılığına karşı duruşlarının tepkisi yükselmiştir. Dünya seyrinin aksine, eğitim

seviyesi yükseldikçe vergi ahlakının düştüğüne ilişkin bulgular ise 5 ülkede tespit edilmiştir. Bunlar Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Litvanya ve Sırbistan olmuştur. Düşük ve orta eğitimli grupta en yüksek vergi ahlakı çıkan ülke Kıbrıs olurken en düşük vergi ahlakı Rusya'ya ait olmuştur. Yüksek eğitimli grupta ise en yüksek vergi ahlakı İsveç'e ait iken en düşük vergi ahlakına sahip ülke diğer gruplarda olduğu gibi Rusya'dır.

Dini alışkanlıklar ile vergi ahlakı arasındaki ilişki analiz edildiğinde, çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Dünya ortalamasına göre bireylerin dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakı seviyesi yükselmektedir ancak Avrupa ülkelerinin genel olarak bu seyre paralel hareket ettiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Yalnızca 15 Avrupa ülkesinde dini hizmetlere katılım oranı yükseldikçe düzenli bir vergi ahlakı artışı yaşanmıştır. Dünya ortalamasının aksine Hollanda ve İsviçre'de ise dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakı düşmüştür. Bunlara rağmen, haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyelerine bakıldığında, vergi ahlakı belirleyicileri arasında en yüksek vergi ahlakı değerinin tespit edildiği durumlar ortaya çıkmıştır. Yunanistan 1,05, Andora 1,11, Arnavutluk 1,18 gibi önemli rakamlar ile Dünya ortalamasının çok üzerinde ve çarpıcı düzeyde vergi kaçakçılığına karşı olan ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi ahlakını belirleyen diğer tüm faktörlerde olduğu gibi haftada birden fazla ve yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılanlar ile uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakının en düşük çıktığı ülke Rusya'dır. Yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireyler ile uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakına karşı hassasiyetlerine bakıldığında ise, Macaristan, Almanya ve Arnavutluk sırası ile vergi ahlakı en yüksek ülkeler olarak bulunmuştur. Söz konusu üç grup içinde 16 ülkenin dini hizmetlere katılım oranı ve vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Medeni durumun vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Dünya ortalamasına ve seyrine benzer bir şekilde 2 Avrupa ülkesi hariç hepsinde evli kişilerin bekârlara göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu tespit edilmiştir. Evlilerin aksine bekârların vergi ahlakının daha yüksek bulunduğu ülkeler ise Karadağ ve İspanya olmuştur. Evlilerde en yüksek vergi ahlakına sahip Avrupa ülkesi Macaristan olurken bekârlarda ise Danimarka olmuştur. Evlilerde ve bekâr da en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise

Rusya'dır. Dünyadaki bekârların ortalama vergi ahlakı değeri 2,36'dır. Rusya'da yaşayan bekârların ortalama vergi ahlakı düzeyi 4,44 olarak tespit edilmiştir. Dünya ortalaması ile Rusya değeri arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Rusya'nın 4,44 ortalaması, ülkenin vergi ahlakını belirleyen tüm faktörler arasındaki en yüksek üçüncü değerdir.

Gelir düzeyi, vergi ahlakını etkileyen bir başka faktör olarak Avrupa ülkelerinde genel olarak Dünya ortalamasına benzer bir seyir izlememiştir. 35 Avrupa ülkesi arasından yalnızca 12 ülkede gelir düzeyi düştükçe vergi ahlakı Dünya seyrine benzer bir şekilde artış göstermiştir. 6 ülkede ise gelir düzeyi düştükçe vergi ahlakı seviyesi de düşüş göstermiştir. Bunlar İtalya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç ve Kuzey Makedonya'dır. Bu ülkelerde vatandaşların gelir seviyesi yükseldikçe vergi kaçırma suçuna göstermiş oldukları tepkiler de artmıştır. Düşük gelir seviyesine sahip bireylerin en yüksek vergi ahlakına sahip olduğu ülke büyükten küçüğe doğru sırası ile Macaristan, Kıbrıs ve Polonya olmuştur. Orta gelir grubu için de durum düşük gelir grubuna benzerdir. En yüksek vergi ahlakı sırası ile Macaristan, Kıbrıs ve Polonya'da gerçekleşmiştir. Yüksek gelir grubunda ise en yüksek vergi ahlakına sahip Avrupa ülkesi Danimarka olmuştur. Avrupa ülkeleri içinde düşük ve orta gelir grubuna sahip vatandaşların en düşük vergi ahlakına sahip olduğu ülke Rusya iken, yüksek gelir grubuna sahip vatandaşların en düşük vergi ahlakına sahip olduğu ülke Ukrayna olmuştur.

Hükümete güven duygusunun vergi ahlakı üzerine etkileri incelendiğinde, dini alışkanlıkların vergi ahlakını belirleme gücü kadar etkili rakamların ortaya çıktığı görülmüştür. Dünya'da vatandaşların hükümete güven duygusu arttıkça vergi ahlakının da arttığı tespit edilmiştir ancak bu durum Avrupa ülkelerinden 10'u için geçerli değildir. Buna rağmen hükümete güvenen vatandaşların vergi ahlakı seviyelerinde ciddi rakamlar ortaya çıkmıştır. Polonya 1,06 ortalama ile hükümete güvenen bireylerin en çok vergi ahlakına sahip olduğu ülke konumundadır. Polonya'yı, 1,13 ile Yunanistan ve Andora, 1,17 ile Almanya izlemiştir. Aynı şekilde hükümete güvenmese de vergi ahlakı düzeyi yüksek olan ve bu yüksekliğin rakamlara yansıdığı ülkeler de söz konusudur. Hükümete güvenmeyip vergi ahlakı yüksek olan ülkelerin başında 1,61 ile Macaristan ve 1,73 ile Danimarka yer almaktadır. Dünya ortalama vergi ahlakı değerinin hükümete güvenen bireylerde 2,18 olarak hesaplandığı dikkate alınırsa yalnızca 13 Avrupa ülkesi bu değer

altında kalmıştır. Benzer şekilde hükümete güvenmeyenlerin ortalama vergi ahlakı değeri Dünya ortalamasında 2,39 çıkmasına rağmen, yalnızca 11 Avrupa ülkesi bu değerin altında kalmıştır. Hükümete güvenenlerin vergi ahlakı düzeyine ilişkin hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri en düşük olan ülke bu alanda da Rusya olmuştur. Rusya'yı ise İspanya, Karadağ ve Sırbistan ile Belarus izlemiştir. Hükümete güvenmeyenlerin ortalama vergi ahlakı en düşük çıkan ülkeler ise Rusya, Belarus ve Litvanya olmuştur.

Ulusal gurur Avrupa ülkelerinde vergi ahlakını belirleyen önemli bir faktör konumundadır. Dünya ortalama vergi ahlakı seyrine benzer şekilde, Avrupa ülkelerinde de ulusal gurur arttıkça vergi ahlakı seviyesi ciddi seviyede artış göstermiştir. Bu seyre uymayan yalnızca 3 ülke bulunmaktadır. Bunlar Andora, İzlanda ve Portekiz olmuştur. Ulusal olarak çok gurur duyan vatandaşlardan vergi ahlakı en yüksek çıkan ülke Bulgaristan olarak tespit edilmiştir. Bulgaristan'ı Kuzey Makedonya ve Macaristan izlemektedir. Ulusal gurur duymayan ancak vergi ahlakı seviyesi üst seviyelerde çıkan ülkeler arasında çok çarpıcı bir sonuç bulunmaktadır. Norveç'te ulusal gurur duymayan vatandaşların ortalama vergi ahlakı seviyesi 1 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, Avrupa kıtasında yer alan tüm Avrupa ülkelerinde vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi neticesinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyelerinin en yükseğidir. Bu durumu Norveç'te ulusal gurur duymayan vatandaşların vergi kaçakçılığına ve vergi suçlarına tamamen karşı oldukları şeklinde yorumlayabilmek mümkündür. Norveç'e benzer bir durum İzlanda için de söz konusudur. İzlanda'da milli gurur duymayan bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri 1,27 olarak hesaplanmıştır. Dünya'da ulusal olarak gurur duyan bireylerin ortalama vergi ahlakı düzeylerinin 2,03, gurur duymayan bireylerin ise 3,03 olduğu göz önüne alındığında, Norveç ve İzlanda'nın vergi ahlakı düzeyinin önemi daha iyi anlaşılabilir. Aynı şekilde Dünya ortalamaları dikkate alınarak, çok fazla ulusal gurur duyan bireylerin en düşük vergi ahlakına sahip olduğu ülke 3,41 ortalama ile Rusya olmuştur. Ulusal gurur duymayan vatandaşların vergi ahlakı düzeyi ise, Avrupa'da vergi ahlakını belirleyen faktörlerin hepsi arasında rekor düzeyde düşük çıkmıştır. Ortalama vergi ahlakı olarak 4 rakamının üzerinde 5 ülke yer almaktadır. Bunlar Rusya, Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olmuştur.

Tablo 4 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Rusya	Andora	Avusturya	Bosna Hersek	Bulgaristan	Belarus	Hırvatistan	Kıbrıs	Çek Cumhuriyeti	Danimarka	Estonya
	(2,18)	3,76	1,68	1,84	1,75	1,64	3,25	2,01	1,54	2,09	1,58	2,14
Cinsiyet												
Erkek	(2,27)	3,77	1,78	1,94	1,90	1,73	3,46	2,33	1,61	2,22	1,72	2,63
Kadın	(2,10)	3,75	1,57	1,75	1,61	1,55	3,07	1,72	1,48	1,97	1,43	1,73
Yaş												
15-29	(2,39)	4,34	1,87	2,06	2,08	1,90	3,81	2,69	2,03	2,51	1,58	2,62
30-49	(2,23)	4,05	1,69	2,03	1,70	1,80	3,43	2,58	1,55	2,23	1,65	2,53
50+	(2,02)	3,14	1,59	1,60	1,63	1,56	2,83	1,45	1,3	1,78	1,5	1,71
Eğitim Düzeyi												
Düşük	(2,24)	3,82	1,64	1,70	1,57	1,72	2,97	1,5	1,32	2,01	1,62	2,05
Orta	(2,18)	3,78	1,73	1,91	1,90	1,61	3,35	2,28	1,43	2,1	1,6	2,17
Yüksek	(2,09)	3,72	1,67	1,82	1,70	1,61	3,24	2,08	1,78	2,17	1,51	2,15
Dini Alışkanlıklar												
Haftada birden fazla	(2,03)	4,15	1,11	1,88	1,83	1,76	3,59	1,28	2	1,81	1,35	1,3
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	3,66	1,81	1,94	1,65	1,46	2,94	2,11	1,52	1,95	1,53	1,7
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	3,84	1,80	1,95	2,08	1,78	3,54	2,27	1,72	2,11	1,7	2,31
Medeni Durum												
Evli	(2,10)	3,56	1,55	1,76	1,63	1,6	3,11	1,84	1,36	1,86	1,55	2,15
Bekar	(2,36)	4,44	2,02	2,03	2,11	1,93	3,84	2,76	2,17	2,52	1,6	2,31
Gelir Düzeyi												
Düşük	(2,14)	3,52	1,63	1,80	1,74	1,58	2,99	1,76	1,4	2,07	1,62	1,7
Orta	(2,16)	3,76	1,68	1,88	1,67	1,71	3,34	1,98	1,53	1,99	1,56	2,14
Yüksek	(2,31)	4,00	2,05	1,95	1,89	1,73	3,39	2,21	2	2,3	1,57	2,48
Hükümete Güven												
Çok güveniyorum	(2,18)	3,31	1,13	1,82	2,46	1,35	2,48	1,67	1,75	-	1,38	1,5
Güvenmiyorum	(2,39)	4,61	2,35	2,03	1,88	1,77	4,61	2,36	1,56	-	1,73	2,93
Ulusal Gurur												
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	3,41	1,66	1,65	1,71	1,36	2,73	1,76	1,48	1,79	1,48	1,94
Gurur duymuyorum	(3,03)	6,83	1,62	2,12	2,18	3,52	4,76	4,07	2,08	4,84	1,52	2,53

Tablo 5 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Finlandiya	Fransa	Almanya	Yunanistan	Macaristan	İzlanda	İtalya	Litvanya	Karadağ	Hollanda	Norveç
	(2,18)	1,8	2,03	1,56	1,67	1,52	1,82	2,1	2,7	1,96	2,14	1,7
Cinsiyet												
Erkek	(2,27)	2,01	2,18	1,7	1,71	1,64	1,93	2,16	2,88	1,93	2,29	1,74
Kadın	(2,10)	1,59	1,89	1,43	1,65	1,41	1,7	2,03	2,58	2	2	1,67
Yaş												
15-29	(2,39)	2,12	2,47	1,61	1,66	1,8	2,08	2,46	2,92	2,2	2,36	1,95
30-49	(2,23)	2,07	2,06	1,59	1,86	1,53	2,03	2,18	3,09	1,89	2,15	1,67
50+	(2,02)	1,53	1,86	1,53	1,53	1,4	1,61	1,96	2,38	1,9	2,06	1,62
Eğitim Düzeyi												
Düşük	(2,24)	1,56	2,05	1,59	1,5	1,52	1,81	2,22	2,56	2,23	2,21	1,86
Orta	(2,18)	1,97	2,16	1,5	1,74	1,48	1,75	2	2,74	1,86	2,15	1,69
Yüksek	(2,09)	1,76	1,9	1,67	1,89	1,61	1,9	1,74	2,76	1,85	2,09	1,58
Dini Alışkanlıklar												
Haftada birden fazla	(2,03)	1,07	1,69	1,28	1,05	1,57	1,8	1,78	1,8	1,79	2,2	1,41
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	1,41	1,97	1,5	1,73	1,43	1,61	2,18	2,62	1,95	2,18	1,68
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	2,27	2,09	1,59	2,28	1,53	2,01	2,12	2,93	2,15	2,13	1,66
Medeni Durum												
Evli	(2,10)	1,64	1,87	1,57	1,6	1,41	1,7	2,05	2,75	1,97	2,09	1,61
Bekar	(2,36)	2,13	2,33	1,62	1,72	1,73	2,07	2,24	2,98	1,92	2,27	1,77
Gelir Düzeyi												
Düşük	(2,14)	1,77	2,05	1,52	1,81	1,38	1,81	2,28	2,55	2,05	2,27	1,81
Orta	(2,16)	1,77	2,13	1,57	1,64	1,5	1,83	2,05	2,61	1,88	2,07	1,72
Yüksek	(2,31)	1,9	1,88	1,66	1,72	1,67	1,84	1,75	2,9	1,95	2	1,43
Hükümete Güven												
Çok güveniyorum	(2,18)	1,62	2,25	1,17	1,13	1,35	1,25	1,57	2,74	3,02	1,84	1,77
Güvenmiyorum	(2,39)	2,37	2,24	1,84	1,84	1,61	2,06	2,27	3,82	1,94	2,67	1,85
Ulusal Gurur												
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	1,69	1,87	1,49	1,58	1,4	1,71	1,87	2,25	2,07	2,01	1,64
Gurur duymuyorum	(3,03)	3,47	2,79	1,67	3,43	1,69	1,27	3,63	3,99	3,29	2,13	1

Tablo 6 Avrupa Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Polonya	Romanya	Sırbistan	İspanya	İsviçre	İsviçre	Ukrayna	Kuzey Makedonya	Birleşik Krallık	Arnavutluk	Portekiz
	(2,18)	1,56	2,49	2,56	2,81	1,71	2,02	3,03	1,75	1,75	1,62	2,04
Cinsiyet												
Erkek	(2,27)	1,72	2,5	2,74	2,94	1,88	2,13	3,23	1,92	1,87	1,68	1,96
Kadın	(2,10)	1,41	2,48	2,39	2,68	1,54	1,92	2,86	1,57	1,64	1,57	2,11
Yaş												
15-29	(2,39)	2,04	3,13	3,45	2,8	1,87	2,26	3,26	1,84	1,91	2,02	2,08
30-49	(2,23)	1,56	2,39	2,75	2,6	1,69	2,03	3,29	1,73	1,61	1,59	2,25
50+	(2,02)	1,34	2,2	2,04	2,99	1,66	1,93	2,7	1,74	1,79	1,41	1,85
Eğitim Düzeyi												
Düşük	(2,24)	1,49	2,53	2,11	2,81	2,01	2,23	3,13	2,05	1,86	1,59	2,04
Orta	(2,18)	1,63	2,51	2,62	3,04	1,78	2,01	2,97	1,62	1,72	1,68	2,32
Yüksek	(2,09)	1,58	2,2	3,15	2,63	1,48	1,86	2,93	1,58	1,66	1,62	1,7
Dini Aışkanlıklar												
Haftada birden fazla	(2,03)	1,22	2,36	2,23	2,3	1,99	2,16	2,23	1,78	1,68	1,18	2,06
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	1,58	2,3	2,52	3,32	1,65	2,12	3,19	1,65	1,78	1,51	2,02
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	2,04	2,82	2,64	2,62	1,74	2,04	2,82	1,99	1,76	1,68	2,09
Medeni Durum												
Evli	(2,10)	1,47	2,38	2,41	2,92	1,69	1,94	2,99	1,68	1,66	1,51	1,9
Bekar	(2,36)	1,92	3,06	3,09	2,6	1,83	2,11	3,36	1,92	1,79	2,19	2,15
Gelir Düzeyi												
Düşük	(2,14)	1,44	2,6	2,06	3,04	1,87	2,24	2,73	1,81	1,69	1,57	-
Orta	(2,16)	1,6	2,33	3	2,52	1,69	1,88	3,17	1,59	1,77	1,59	-
Yüksek	(2,31)	1,56	2,34	2,31	2,33	1,61	1,92	4,01	1,58	1,62	1,66	-
Hükümete Güven												
Çok güveniyorum	(2,18)	1,06	2,46	2,48	3,05	2,24	1,95	2,82	2,37	2,11	1,52	1,69
Güvenmiyorum	(2,39)	1,63	2,63	2,48	2,63	2,1	2,77	3,05	1,63	1,97	1,67	2,22
Ulusal Gurur												
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	1,43	2,34	2,54	2,92	1,65	1,89	2,79	1,4	1,68	1,53	2,06
Gurur duymuyorum	(3,03)	3,23	3,17	3,09	2,95	2,48	2,08	3,42	1,96	1,8	2,8	1,56

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

3.4.AMERİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer Amerika ülkeleri 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında, dikkat çekici bir ekonomik etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Yaklaşık olarak elli sene içerisinde ise sergilenen ekonomik performans ve yetkinlik ile dünyanın en önemli ithalatçısı konumuna yükselmiştir. Bazı tarihçiler bu süreci 2. Sanayi Devrimi olarak adlandırmaktadır. Bu büyüme süreci, Amerika'nın makro, mikro ekonomik politikalar ve kültürel revizyonlar yapmasını da zorunlu kılmıştır. Yaşanan hızlı dönüşüm süreci ile Amerika vatandaşlarının değer yargılarında da hızlı etkileşimler yaşanmıştır. Federal yapılar başta olmak üzere her ülkenin farklı bir karakteristik vergi ahlakı ortaya çıkmıştır.

Uluslararası Para Fonu tarafından yayınlanan 2021 yılı raporunda; 22 trilyon dolarlık ekonomisiyle Amerika Birleşik Devletleri küresel ekonominin %22'ini oluşturmakla beraber Dünya'nın en büyük ekonomisine sahip ülke konumunda listenin ilk sırasında yer

almıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ni 16 trilyon dolarlık ekonomisi ile Çin izlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin bu ekonomisi, listede yer alan ilk 10 ekonominin toplam büyüklüğüne neredeyse eşittir. Böylesi devasa bir ekonominin verimli bir şekilde yönetilebilmesi ise sağlam temellere dayandırılan yasalara, kurumlara, usul ve esaslara dayanması gerekmektedir.

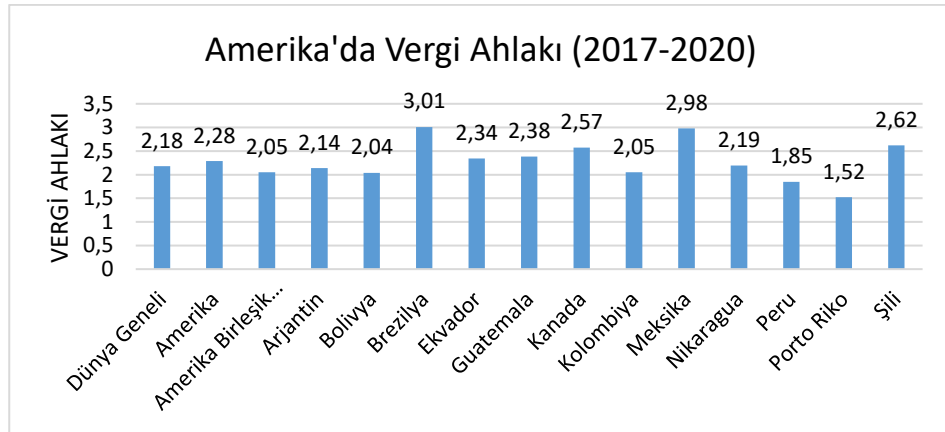
Birbiri ile entegre olmuş kurum ve sistemin, vatandaş ile birleşmesi ise politikalardan etkin sonuç alınabilmesi adına zorunludur. Bu hususta, vergi politikaları her ülkede olduğu gibi Amerika adına da son derece önemlidir. Halen daha günümüzde gelir eşitsizliği ve kaynak dağılımında büyük problemler yaşayan Amerika Birleşik Devletleri’nde yüksek gelir düzeyine sahip olan kesimde vergi kaçırma eğilimlerinin çok fazla olduğu da bilinmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde vergi kanunlarının uygulamasından hazineye bağlı olan Internal Revenue Service sorumludur. Internal Revenue Service başta olmak üzere Amerika ülkelerinin kurumları, vergi kayıp ve kaçaklarını azaltmak ve vergi uyumunun artırılarak vatandaşlara vergi ahlakının kazandırılması yönünde, sıkı bir denetim mekanizması kullanmaktadır. Ancak Internal Revenue Service’ne son 10 yıldır yeterli ödenek aktarılmaması, söz konusu kurumun karmaşık mali yapıları denetleme noktasında yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımında ve kaynak dağılımında yaşanan sorunlar, vergi denetimlerini zorlaştırmakta, rutin vergi denetimleri ise Amerika Birleşik Devletleri’ndeki vergi kaçaklıklarının önüne geçememektedir.

Dünya Değerler Anketi Yedinci Dalga Verilerine göre Amerika’daki ortalama vergi ahlâkı değerleri ile “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdeleri aşağıda yer alan Tablo 4’de gösterilmiştir. 2017-2020 yılları arasında Amerika ülkelerinin geneli için hesaplanan ortalama vergi ahlâkı değeri 2,28 olup Dünya genelinde hesaplanan ortalama vergi ahlâkı düzeyi olan 2,18’in altında kalması ve ankete katılan kişilerden “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdesinin %63 olarak tespit edilmiş olması, Amerika vatandaşlarının vergi kaçırmaya Dünya ortalamasına göre daha eğilimli olduklarının göstermektedir.

Dünya Değerler Anketi 13 Amerika ülkesinde uygulanmış olup bulunan değerlere göre, 7 ülke Dünya ortalama vergi ahlakı değerinin altında kalmıştır. Dünya ortalama vergi ahlakı değerinin altında kalan ülkelerin tamamı Latin Amerika ülkeleridir. Amerika'da ortalama vergi ahlakı değerlerine göre yapılan değerlendirme neticesinde vergi ahlakı en düşük çıkan ülke 3,01 ile Brezilya olmuştur. Brezilya'yı 2,98 ile Meksika, 2,62 ile Şili, 2,57 ile Kanada, 2,38 ile Guatemala, 2,34 ile Ekvador ve 2,19 ile Nikaragua izlemiştir. Amerika ülkeleri için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre en yüksek vergi ahlakı 1,52 ile Porto Riko'da ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ortalama vergi ahlakı değeri ise 2,05 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı

3.5.AMERİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde, global güç Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Amerika ülkelerinin vergi ahlakı seviyelerinin daha anlamlı bir şekilde yorumlanabilmesi ve geniş bir perspektiften değerlendirme yapılabilmesi adına genel bir analiz yapılacaktır.

Amerika ülkelerinde vergi ahlakını belirleyen faktörlerden cinsiyet verisi incelendiğinde, erkeklerin ve kadınların ortalama vergi ahlakı değerinin ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kaldığı görülmüştür. Ayrıca Amerika ülkeleri için oluşan genel ortalama vergi

ahlakı seviyesi Dünya seyrine uygun olarak kadınlarda erkeklere göre daha yüksek hesaplanmıştır.

Yaş ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Amerika ülkeleri için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değeri için, Avrupa ülkeleri için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerine benzer bir şekilde Dünya ortalamasının seyrine uygun sonuçlar elde edilmiştir. Dünyada bireylerin yaşlandıkça artan vergi ahlakı seviyeleri Amerika ülkeleri için de söz konusudur. Buna rağmen 15-29 yaş grubu, 30-49 yaş grubu ve 50 yaşın üzerinde olan bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünyada hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin altında kalmıştır. Amerika'daki 15-29 yaş grubu için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerinin, vergi ahlakını belirleyen yaş kategorisi için tüm coğrafyalar ile kıyaslandığında en düşük seviyede olduğu görülmüştür.

Eğitim seviyesinin vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Dünya ortalamasının seyrine benzer sonuçlar elde edilmiştir. Avrupa ülkeleri için eğitim durumu dikkate alınarak hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyesi Dünya seyrine uygun olarak hareket etmemesine rağmen Amerika'da durum Dünyadaki ortalamaya paraleldir. Buna rağmen, düşük, orta ve yüksek eğitilmiş grubun üçünde de hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyesi ayrı ayrı Dünyada hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyesinin altında kalmıştır.

Dini alışkanlıkların vergi ahlakına etkisi Amerika ülkelerinde Dünya seyrine uygun hareket etmemiştir. Dünyada geçerli olan dini alışkanlıkların artması ile vergi ahlakının artması durumu Amerika ülkeleri için geçerli değildir. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin ortalama vergi ahlakı 2,32 iken, yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin ortalama vergi ahlakı düzeyi 2,35 olarak hesaplanmıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyesinin ise 2,13 olduğu görülmüştür. Bu seyir, Amerika ülkelerinde dini hizmetlere katılım oranı ile vergi ahlakı arasında herhangi mantıksal bir ilişkinin kurulamayacağını göstermektedir. Ayrıca üç ayrı grupta da Amerika ülkelerinin ayrı ayrı Dünya ortalama vergi ahlakı seviyesinin altında kaldığı görülmüştür. Bu durumu, dini hizmetlere katılın

veya katılmasın, Amerika vatandaşlarının vergi ahlakı seviyesinin Dünya ortalamasının altında kaldığı şeklinde yorumlayabilmek mümkündür.

Medeni durum ile vergi ahlakı arasındaki ilişki, Dünyada hesaplanan ortalama vergi ahlakı seyrine benzer bir şekilde Amerika ülkelerinde de evli kişilerin vergi ahlakının bekârlara göre daha yüksek çıkması ile sonuçlanmıştır. Amerika ülkelerinde evli kişilerin ortalama vergi ahlakı seviyesi ile bekârların ortalama vergi ahlakı seviyesi arasında 0,32 gibi bir fark oluşmuştur ve bekârların ortalama vergi ahlakı seviyesi 2,46 ile Dünya ortalaması olan 2,36'nın altında kalmıştır. Ayrıca Amerika ülkelerinde yaşayan bekârın vergi kaçakçılığına, diğer tüm kıtalardan daha yatkın oldukları da tespit edilmiştir. Amerika ülkelerinde evli ve bekârlar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyeleri ise ayrı ayrı Dünya ortalamasının da altında yer almıştır.

Gelir düzeyinin artması ile vergi ahlakının artmasına ilişkin Dünya ortalamasına ilişkin bulgular, Amerika ülkelerinde söz konusu değildir. Amerika ülkelerinde orta gelir düzeyine sahip bireylerin en yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın en düşük vergi ahlakı seviyesi ise yüksek gelir grubunda tespit edilmiştir. Düşük, orta ve yüksek gelir grubunda yer alan bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyeleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının da altına yer almıştır. Ayrıca yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin vergi ahlakı seviyesi en düşük ikinci seviye olarak Amerika'da hesaplanmıştır. Gene düşük gelir grubuna sahip vatandaşların vergi ahlakı seviyesinin tüm coğrafyalar arasında en düşük Amerika'da olduğu görülmüştür.

Hükümete güvenin vergi ahlakını arttırdığı Dünya ortalamasından bilinmektedir. Bu durum, Amerika ülkeleri için söz konusu değildir. Amerika ülkelerinde hükümete güvenmeyen bireylerin vergi ahlakı düzeyi, güvenenlerin vergi ahlakı seviyesinden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca Amerika'da yaşayan ve hükümete güvenmeyen bireylerin vergi ahlakı seviyesi tüm coğrafyalar arasında Asya'dan sonra en düşük konumdadır. Hükümete güvenen ve güvenmeyen bireylerin ayrı ayrı hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyeleri ise Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Dünya ortalamasında hükümete güvenenlerin ortalama vergi ahlakı seviyesi 2,18 olarak hesaplanmışken bu durum

Amerika’da hükümete güvenmeyenler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyesi olan 2,45’in oldukça üzerinde yer almaktadır.

Ulusal gurur, vergi ahlakı seviyesini büyük oranda etkileyen bir faktör değişkeni olarak Amerika ülkelerinde Dünya ortalaması seyrine benzer hareket etmiştir. Ulusal olarak gurur duyanların vergi ahlakı seviyesi, ulusal gurur duymayanların vergi ahlakı seviyesine göre daha yüksek bulunmuştur. Amerika’da ulusal olarak gurur duyan bireylerin vergi ahlakı, Dünya’da ulusal gurur duyan bireylerin ortalamasının altında yer alırken, Amerika’da ulusal gurur duymayan bireylerin vergi ahlakı, Dünya’da ulusal gurur duymayan bireylerin ortalamasının üzerinde yer almıştır. Yani Amerika’da ulusal olarak gurur duymasa da vergi kaçakçılığına gösterilen tepki, Dünya ortalamasından daha fazladır.

Tablo 7 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Amerika’da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Amerika’da Ortalama Vergi Ahlakı	Dünya’da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Dünya’da Ortalama Vergi Ahlakı
	%63	(2,28)	%62	(2,18)
Cinsiyet				
Erkek	%62	(2,38)	%60	(2,27)
Kadın	%65	(2,20)	%64	(2,10)
Yaş				
15-29	%58	(2,51)	%57	(2,39)
30-49	%63	(2,32)	%61	(2,23)
50+	%68	(2,1)	%66	(2,02)
Eğitim Düzeyi				
Düşük	%60	(2,54)	%61	(2,24)
Orta	%64	(2,25)	%62	(2,18)
Yüksek	%65	(2,17)	%63	(2,09)
Dini Alışkanlıklar				
Haftada birden fazla	%70	(2,13)	%67	(2,03)
Yalnızca özel günlerde	%59	(2,35)	%62	(2,14)
Asla/Uygulamada Asla	%63	(2,32)	%61	(2,30)
Medeni Durum				
Evli	%67	(2,14)	%64	(2,10)
Bekar	%59	(2,46)	%58	(2,36)
Gelir Düzeyi				
Düşük	%65	(2,31)	%63	(2,14)
Orta	%63	(2,24)	%62	(2,16)
Yüksek	%62	(2,53)	%61	(2,31)
Hükümete Güven				
Çok güveniyorum	%65	(2,45)	%66	(2,18)
Güvenmiyorum	%63	(2,34)	%61	(2,39)
Ulusal Gurur				
Çok gurur duyuyorum	%68	(2,12)	%67	(2,03)
Gurur duymuyorum	%53	(2,84)	%54	(3,03)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi’nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Amerika ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapıldıktan sonra bu bölümde ise aynı analiz Amerika ülkeleri için ayrı ayrı yapılacaktır. Aşağıda yer alan Tablo-8’de Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinde yaşayan vergi mükelleflerinin vergiye karşı göstermiş oldukları tutumu etkileyen faktörler ve ülkelerin ortalama vergi ahlakı değerleri gösterilmiştir.

Cinsiyet ve vergi ahlakı arasında ilişkinin Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika ülkelerindeki etkileşimine bakıldığında, inceleme yapılan 13 Amerika ülkesinden 7’sinde erkeklerin ve kadınların ortalama vergi ahlakı, Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Erkeklerde en yüksek vergi ahlakı seviyesi 1,68 ile Porto Riko’da ortaya çıkmıştır. Porto Riko’yu 1,87 ile Peru izlemiştir. Erkeklerde en düşük vergi ahlakı seviyesi ise Meksika’da, ikinci olarak ise Brezilya’da gerçekleşmiştir. Kadınlarda en yüksek vergi ahlakı seviyesi de erkeklere benzer şekilde Porto Riko’da oluşmuştur. Porto Riko’yu, Peru izlemiştir. Amerika’daki tüm ülkelerde, kadınların vergi ahlakı seviyesi erkeklerden yüksek çıkmıştır. Bu durum Dünya ortalamasının seyrine de paraleldir. Amerika Birleşik Devletleri’nde kadın ve erkeklerin ortalama vergi ahlakı seviyesi ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan kadın mükelleflerin vergi ahlakı seviyesi en yüksekten başlayan sıralamada üçüncü sırada yer almaktadır.

Yaş faktörünün vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Dünya ortalamasının seyrine benzer bir şekilde yaşlandıkça bireylerin artan vergi ahlakı seviyesi seyrine uymayan 3 ülke görülmüştür. Bunlar Arjantin, Kolombiya ve Peru’dur. 15-29 yaş aralığındaki bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyesi en yüksek çıkan ülke cinsiyet faktörüne benzer bir şekilde, Porto Riko’da gerçekleşmiştir. Söz konusu yaş grubunda en düşük vergi ahlakı düzeyi ise Brezilya’da ortaya çıkmıştır. 30-49 yaş aralığındaki bireylerin vergi kaçakçılığına Brezilya, Meksika ve Kanada’da daha yatkın oldukları gözlemlenirken en yüksek vergi ahlakı düzeyi Porto Riko ve Kolombiya’da hesaplanmıştır. 50 yaşının üzerindeki bireylerde ise en düşük vergi ahlakı Brezilya’da ortaya çıkarken ikinci sırada Meksika yer almıştır. Porto Riko’da yaşayan ve 50 yaşın üzerinde olan bireylerin vergi ahlakı seviyesi ise tüm yaş grupları arasında en yüksek seviyede çıkan grup olmuştur. 50 yaşın üzerinde olup vergi kaçakçılığına en çok tepkiyi

gösteren vatandaşların yaşadığı ikinci ülke ise Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 15-29 yaş grubunda yer alan vatandaşların vergi ahlakı düzeyi Dünya ortalamasının altında kalırken, 30-49 yaş grubu ile 50 yaşın üzerinde olan vatandaşların ortalama vergi ahlakı düzeyi Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

Eğitim düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Dünyada eğitim düzeyi arttıkça artan vergi ahlakı seviyesine rağmen 8 Amerika ülkesinin, Dünya ortalaması seyrine benzer bir şekilde hareket etmediği görülmüştür. Düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin en düşük vergi ahlakına sahip olduğu ülke Şili, ikincisi ise Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Porto Riko ve Peru ise düşük gelirli grupta vergi ahlakı en yüksek çıkan ülkeler konumundadır. Orta ve yüksek gelir grubunda ise en düşük vergi ahlakına sahip ilk iki ülke Brezilya ve Meksika'dır. Porto Riko ve Peru orta gelir grubu için de ilk iki sırada en yüksek vergi ahlakına sahip olan ülke olarak tespit edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise düşük eğitimli grup adına hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri ile Dünya ortalamasının altında kalırken, orta ve yüksek eğitim grubu için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri ile Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

Dini alışkanlıkların vergi ahlakını etkileme düzeyi Amerika ülkeleri için incelenmiş olup, 13 Amerika ülkesinden 6'sının Dünya ortalama seyrine paralel hareket etmediği görülmüştür. Yani dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakının düzenli bir şekilde artması Amerika ülkelerinin hepsi için söz konusu olmamıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan mükelleflerin vergi ahlakına bakıldığında en yüksek vergi ahlakının Amerika Birleşik Devletleri ile Porto Riko'ya ait olduğu görülmüştür. Aynı grup içinde en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise Kanada olmuştur. Yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı incelendiğinde, en yüksek vergi ahlakının Kolombiya'ya ait olduğu görülmüştür. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı düzeyi en yüksek ülke olan Amerika Birleşik Devletleri ise bu grup içerisinde en düşük vergi ahlakına sahip olan 6 ülkeden biri olmuştur. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı analiz edildiğinde ise en yüksek vergi ahlakı Porto Riko'da hesaplanırken, en düşük vergi ahlakı düzeyi Brezilya'da ortaya çıkmıştır.

Medeni durum ve vergi ahlakının Amerika ülkelerinin vergi ahlakını nasıl şekillendirdiğine bakıldığında, Dünya ortalaması seyrine uygun olarak 1 ülke haricinde tüm Amerika ülkelerinde evlilerin vergi ahlakı düzeyi bekârlara göre yüksek bulunmuştur. Bekârların vergi ahlakının evlilerden daha yüksek hesaplandığı tek ülke ise Nikaragua olmuştur. Evlilerde en yüksek vergi ahlakı Kolombiya'da gerçekleşmişken, en düşük vergi ahlakının ise Meksika'da olduğu görülmüştür. Bekârlarda en yüksek vergi ahlakı Porto Riko'da ortaya çıkmışken en düşük vergi ahlakı ise Brezilya'da ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde evlilerin vergi ahlakı bekârlardan daha yüksek bulunmakla birlikte evlilerin ortalama vergi ahlakı değeri Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken bekârların ortalama vergi ahlakı değeri Dünya ortalamasının altında kalmıştır.

Gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde Amerika'da vergi ahlakını belirleyen faktörler arasında istikrarı ve seyri en düşük sonuçlar elde edilmiştir. Dünya seyrine göre gelir düzeyi yükseldikçe düşen vergi ahlakına ilişkin bulgulara paralel olarak yalnızca 3 ülkede benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar Bolivya, Kanada ve Meksika'dır. Brezilya'da ise bireylerin geliri arttıkça vergi ahlakları da yükselmiştir. Geriye kalan Amerika ülkeleri için gelir düzeyi ve vergi ahlakı arasında bir ilişki kurulamamıştır. Düşük, orta ve yüksek gelirli grupta en yüksek vergi ahlakına sahip ülke sırası ile 1,5, 1,42 ve 1,87 ortalamalar ile Porto Riko olmuştur. Düşük ve orta gelirli grupta en düşük vergi ahlakına sahip ülke Brezilya olmuşken, yüksek gelirli grupta en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise Meksika olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde de Dünya ortalaması seyrine uygun hareketler gözlemlenmemiştir ve en yüksek vergi ahlakı değeri orta gelir düzeyine sahip grupta elde edilmiştir.

Hükümete güven verisinin vergi ahlakı üzerindeki etkileri birbirinden çok farklı sonuçlar vermiştir. Dünya ortalaması seyrinde olduğu gibi hükümete güven arttıkça artan vergi ahlakına ilişkin benzer sonuçlar yalnızca 5 ülkede gerçekleşmiştir. 7 ülkede ise Dünya ortalamasının tersine, hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı seviyesi daha yüksek bulunmuştur. Geriye kalan Meksika'da ise hükümete güvenen ve güvenmeyen bireylerin vergi ahlakı düzeyi eşit çıkmıştır. Hükümete güvenenler arasından en yüksek vergi ahlakına sahip ülke Kolombiya olurken en düşük vergi ahlakına sahip ülke 4,38 ortalama ile Guatemala olmuştur. Ayrıca Guatemala için hesaplanan bu değer, Amerika ülkelerinin

vergi ahlakını belirleyen tüm faktörler arasındaki en düşük ortalama vergi ahlakı değeri olarak tespit edilmiştir. Hükümete güvenmeyenler arasında en yüksek vergi ahlakına sahip ülke ise 1,53 ortalama ile Porto Riko olurken en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise 3,09 ortalama ile Brezilya olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise hükümete güvenmeyen vergi ahlakı seviyesinin güvenenlerden daha fazla olduğu görülmüştür.

Ulusal gurur ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Dünyada olduğu gibi ulusal gurur arttıkça vergi ahlakının arttığı ülke sayısı 11'dir. Yalnızca 2 ülkede ulusal gurur duymayanların vergi ahlakı duyanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bunlar 2,11 ortalama ile Ekvador, 1,12 ortalama ile ise Peru'dur. Peru için hesaplanan bu ortalama vergi ahlakı değeri ise Amerika ülkelerinde vergi ahlakını belirleyen faktörler arasında bulunan en yüksek vergi ahlakı değeridir. Ulusal olarak gurur duyanların en yüksek vergi ahlakına sahip olduğu ülke ise 1,5 ortalama ile Peru'dur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ulusal gurur duyanların ortalama vergi ahlakı değeri 1,77 iken, gurur duymayanların ortalama vergi ahlakı değeri ise 3,04 olarak hesaplanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Dünya ortalamasına göre ulusal gurur duyanların vergi ahlakının üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğu, buna karşın ulusal gurur duymayanların vergi ahlakının ise altında bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür. Şili'de ise ulusal gurur duyanların ortalama vergi ahlakı 2,05 iken gurur duymayanların ortalama vergi ahlakı ise 4,3 olarak hesaplanmıştır.

Amerika ülkelerinde vergi ahlakını belirleyen faktörlerin incelenmesi neticesinde, tüm veriler göz önüne alınarak en yüksek vergi ahlakının çıktığı ülkelerin başında Porto Riko ve Peru'nun geldiği analiz edilmiştir. Tüm faktörler göz önüne alındığında en düşük vergi ahlakına sahip ülkelerin ise Brezilya ve Meksika'nın olduğu tespit edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin vergi ahlakını belirleyen 20 faktörün incelenmesinin neticesinde, 13 faktör değişkeninde ortalamanın üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri için ortalama vergi ahlakı değerleri dikkate alındığında yalnızca iki tane değer 3 ortalamasının üzerinde yer aldığı da dikkat çekmiştir. Yedi değer ise 2,00 ortalamasının altında hesaplanmıştır.

Tablo 8 Amerika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Amerika Birleşik Devletleri	Arjantin	Bolivya	Brezilya	Ekvador	Kanada	Kolombiya	Meksika	Peru	Porto Riko
	(2,18)	2,05	2,14	2,04	3,01	2,34	2,57	2,05	2,98	1,85	1,52
Cinsiyet											
Erkek	(2,27)	2,14	2,27	2,12	3,03	2,45	2,96	2,09	3,05	1,87	1,68
Kadın	(2,10)	1,98	2,01	1,96	3	2,23	2,21	2,02	2,92	1,82	1,42
Yaş											
15-29	(2,39)	2,58	2,13	2,22	3,29	2,37	3,04	2,08	3,18	1,75	1,92
30-49	(2,23)	2,18	2,28	2,07	2,96	2,35	2,83	2	2,96	1,93	1,67
50+	(2,02)	1,72	2	1,74	2,85	2,27	2,2	2,08	2,83	1,83	1,29
Eğitim Düzeyi											
Düşük	(2,24)	3,35	2,21	1,98	2,95	2,55	3,28	2,21	2,94	1,9	1,46
Orta	(2,18)	2,03	2,11	2,17	3,12	2,32	2,42	2,02	3,04	1,82	1,46
Yüksek	(2,09)	1,97	1,87	1,98	2,81	2,1	2,63	1,86	2,91	1,85	1,56
Dini Alışkanlıklar											
Haftada birden fazla	(2,03)	1,5	1,61	1,79	2,66	2,59	3,55	2,03	3,14	1,57	1,5
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	2,24	2,08	2,12	3,49	2,45	3,02	1,71	3,15	1,93	1,72
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	2,06	2,1	2,06	3,51	2,08	2,39	2,14	2,84	1,97	1,75
Medeni Durum											
Evli	(2,10)	1,82	2,21	1,91	2,77	2,15	2,48	1,66	2,9	1,82	1,39
Bekar	(2,36)	2,42	2,12	2,21	3,32	2,44	2,75	2,19	3,09	1,88	1,79
Gelir Düzeyi											
Düşük	(2,14)	2,11	2,04	1,94	3,05	2,49	2,3	2,07	2,87	1,99	1,5
Orta	(2,16)	1,99	2,18	2,06	3,03	2,24	2,49	2,1	3,04	1,78	1,42
Yüksek	(2,31)	2,58	1,82	2,19	3	2,5	3,54	1,8	3,22	2,05	1,87
Hükümete Güven											
Çok güveniyorum	(2,18)	2,21	1,77	2,03	2,84	2,73	2,9	1,67	3,04	2,5	1,75
Güvenmiyorum	(2,39)	2,16	2,28	1,94	3,09	2,28	2,99	2,19	3,04	1,78	1,53
Ulusal Gurur											
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	1,77	1,97	1,99	2,54	2,35	2,32	2,06	2,84	1,82	1,5
Gurur duymuyorum	(3,03)	3,04	2,6	2,48	3,7	2,11	2,99	2,75	2,87	1,12	2,36

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

3.6. AFRIKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI

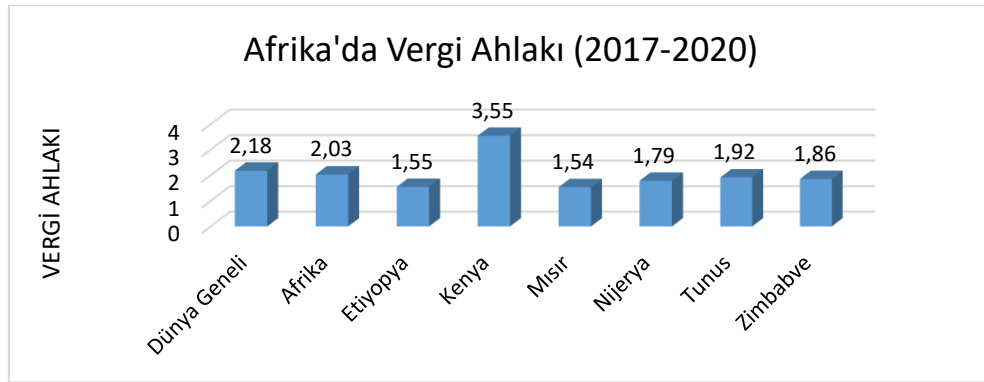
Doğal Kaynaklar bakımından dünyanın en zengin coğrafyalarından birisi olmasının yanında Afrika, dünyanın en fakir ve gelişmemiş bölgelerinden biridir. Bunun nedenleri arasında hastalıklar, insan hakları ihlali, merkezi planlamanın başarısızlığı, sıkça yaşanan askeri çatışmalar ve iç problemler yer almaktadır. Aynı zamanda yetersiz beslenme, kıtlık ve cehalet gibi insanlık trajedisine sebep olan durumlar Afrika'da sıkça yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Raporu'nda sondan 25 ülke Afrika kıtasına ait ülkelerdir. Afrika, dünyanın kobalt ve platin rezervinin %90'ına, altın rezervinin %50'sine, krom rezervinin %98'ine, manganez rezervinin %64'üne sahip olmasına rağmen yeterli büyüme sağlanamamakta, Afrika'da ekonomik ve sosyolojik problemler sona ermemektedir.

Kuzey Afrika Ülkeleri'nde, 2011 yılından beri siyasal karışıklıklar söz konusudur. Bu karışıklığın sebebi ise az gelişmişlik ve yoksulluk ile yakından ilişkilidir. Gelir eşitsizliği tüm Dünyada olduğu gibi Afrika ülkelerinde de derinden hissedilmektedir. Eşitsizliğin düzeltilmesi ise ahlaki bir zorunluluktur. Ahlaki sorumluluklar sosyal sermaye stoku ile yakından ilişkili olup güven duygusu temelinde inşa edilecek kurumlar, politikalar ve toplumsal değerler ile Afrika'da ekonomik adımlar ve ekonomik adımlara entegre sosyal gelişim söz konusu olabilecektir. Sosyal bütünleşme, refah toplumunun inşası, istikrarlı ekonomi, hizmet erişiminin kolaylığı ise iyi koordine edilmiş sosyal ve ekonomik politikalara ihtiyaç duymaktadır.

Ekonomik, ekolojik ve sosyal sorunlar ile mücadele halinde olan bir toplumun ahlak değeri, gelişmiş ve modern toplumlara göre çok daha farklı bir hal almaktadır. Uzun yıllar süren sömürü coğrafyası olma kaderinin sona ermesi de ahlak kavramının yeniden şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, aynı ülke içinde dahi farklı vergi ahlakına sahip bireyler söz konusu iken, yaşamak için temel gereksinimlere dahi ulaşmakta güçlük çeken bir toplumun vergi ahlakı değeri, imkânlarla kolay erişim sağlayan bir toplumun vergi ahlakı değerinden çok daha farklı şekillenecektir

Afrika kıtasında vergi sisteminin gelişim sürecine bakıldığında, başlangıçta Avrupa çiftlikleri ile madenlerinde çalışanların nakit ekonomisine zorlandığı bir sistemin izlerini günümüzde bulabilmek mümkün olsa da bağımsızlığını kazanan ülkelerin, yerli sanayinin gelişimi için tarımı ve maden ihracatını vergilemeye başlaması ve 1980'ler ile birlikte piyasa temelli bir politika izlenmesi, günümüzde dolaylı ve dolaysız vergilerin birleşiminden oluşan modern ve karma bir sistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum süreç içerisinde vergi idaresinin yapısal reformlar çerçevesinde kendini geliştirmesi ve ülkelerin vergi ahlakının yükselmesinde etkili olmuştur. Modern sisteme vergi ahlakının yükseltilmesi amacı ile çeşitli çalışmalar eşlik etmiştir. Vergi sisteminin basitleştirilmesi, eğitim programları her ne kadar yeni olsa da haftalık yayınlar ile radyoda mükelleflere vergisel işlemlerle alakalı bilgilendirmeler yapılması, bazı ülkelerde vergi temalı diziler çekilmesi, mükelleflere yükümlülüklerini hatırlatıcı dürtme mesajları gönderilmesi, yapılan bazı çalışmalara örnek teşkil etmektedir (Çelikkaya, 2020).

Dünya Değerler Anketi Yedinci Dalga Verilerine göre Afrika’da ortalama vergi ahlâkı değerleri aşağıda Şekil 5’de gösterilmiştir. 2017-2020 yılları arasında Afrika ülkeleri için gerçekleşen genel ortalama vergi ahlakı değeri 2,03 olup dünya genelinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı düzeyi olan 2,18’in üstünde kalmıştır. Ankete katılan kişilerden “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdesi ise %70 olarak bulunmuş ve Dünyada hesaplanan %62 seviyesinin üzerinde yer almıştır.

Şekil 5 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı

3.7.AFRİKA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde Afrika ülkelerinin yoksulluk, sefalet, iç karışıklık, siyasi çalkantılar sebebi ile çeşitlenen vergi ahlakı değerlerinin, Dünya ortalaması ve diğer coğrafyalar ile arasındaki farkların anlaşılabilmesi adına tek bir paydada genel bir analiz yapılacaktır.

Dünya Değerler Anketi 7. Dalga Verileri çerçevesinde, Afrika ülkelerinin ortalama vergi ahlakı ile hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı çatısında; en yüksek vergi ahlakı düzeyinin Mısır’a ait olduğu görülmektedir. Mısır’ı sırası ile Etiyopya, Nijerya, Zimbabve, Tunus ve Kenya izlemektedir. Mısır’ın ortalama vergi ahlakı düzeyi 1,54 iken Kenya’nın ortalama vergi ahlakı düzeyi Mısır’ın iki katından daha fazla olup 3,55 olarak hesaplanmıştır.

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerden cinsiyet verisi göz önüne alındığında, Afrika'da cinsiyete göre genel ortalama vergi ahlakı düzeyi dünya genelindeki bulgular ile paralel bulunmuştur. Kadın ve erkeklerin ortalama vergi ahlakı değeri dünya ortalama vergi ahlakı değerinin üzerinde hesaplanmıştır. Ayrıca Dünya ortalamasında olduğu gibi kadınların vergi ahlakı düzeyinin erkeklerden yüksek olduğu görülmüştür. Uzun yıllar sömürülen bir coğrafya olan Afrika demografik açıdan gelişim gösterememiştir. Kölelik nedeni ile başka coğrafyalara gönderilen erkeklerin azaldığı Afrika'da, bebek ölümleri de artma eğilimine girmiştir. 1960 itibari ile bağımsızlığını kazanan ülke sayısının artması ise nüfus artışına hız kazandırmıştır. Bu durum Afrika'nın cinsiyet ve demografik dağılımına da yansımıştır. Bu açıdan bakıldığında, Afrika ülkeleri için cinsiyete göre hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerinin, diğer coğrafyalardan çok daha anlamlı olduğu görülmektedir.

Yaş ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında genç, orta ve yaşlı nüfusun ortalama vergi ahlakı düzeyleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Ayrıca Dünya ortalamasına benzer bir şekilde Afrika kıtası içinde yaşayan 50 yaşın üzerindeki bireylerin ortalama vergi ahlakının 15-29 ve 30-49 gruplarına göre daha yüksek çıktığı da tespit edilmiştir. Afrika'da yaşayan genç nüfusun vergi kaçakçılığına göstermiş oldukları tepki, diğer coğrafyalara ve yaş gruplarına göre birinci sıradadır. Aynı zamanda Afrika, şaşırtıcı düzeyde genç nüfusa sahiptir. Bunun nedeni yüksek seviyelerde olan nüfus artış oranıdır. Günümüzde Afrika'da kadın başına doğurganlık oranı, Dünya doğurganlık oranının neredeyse iki katıdır. Gelecek yıllarda, Afrika'da kuşak değişiminin yaşanması, teknolojik imkânlar ve uluslararası iletişim ve imkânlara erişim olanağının kolaylaşması ile çarpıcı sonuçlar görebilmek mümkündür.

Afrika kıtasında yer alan ülkelerin eğitim seviyesi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkisi incelendiğinde Dünyada gerçekleşen ortalama vergi ahlakı değerleri ile paralel bir seyir izlemediği görülmüştür. Düşük eğitilmiş bireylerin vergi ahlakı seviyesine göre orta eğitilmiş bireylerin ortalama vergi ahlakı seviyesi daha yüksek çıkmasına rağmen, orta eğitilmiş bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri ile yüksek eğitilmiş bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri eşit çıkmıştır. Buna rağmen üç grup da ayrı ayrı Dünyada gerçekleşen ortalama vergi ahlakı seviyelerinin üzerinde yer almıştır. Tüm bu hususlar ışığında Afrika

için eğitim seviyesinin vergi ahlakı üzerindeki etkisine ilişkin sağlıklı bir yorum yapılamamaktadır.

Dini alışkanlıkların vergi ahlakını belirlemedeki rolüne bakıldığında, Afrika ülkelerinde Dünya ortalamasının seyrine paralel hareket etmediği görülmüştür. Dünya ortalamasında dini hizmetlere katılım arttıkça ortalama vergi ahlakının aşamalı olarak yükseldiği görülmüştür. Oysaki bu durum Afrika ülkeleri için söz konusu değildir. Afrika ülkelerinde uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı seviyesi, yalnızca özel günlerde katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesine göre düşük çıkmıştır. Ayrıca haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesi ise yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesine göre de düşük çıkmıştır. Bu durum Afrika kıtasında dini hizmetlere katılım oranı ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin kurulabilmesini güçleştirmektedir. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireyler ile haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireyler arasında 0,47 gibi ciddi bir fark bulunmaktadır. Ancak Dünya ortalamasına paralel bir seyir izlemeyen rakamlar ile dini hizmetlere katılım oranı arasında kararlı yorumlar yapmak doğru olmayacaktır.

Medeni duruma göre vergi ahlakı verileri incelendiğinde ise evlilerin vergi ahlakı bekârların vergi ahlakından daha yüksek çıkmıştır. Böylelikle vergi ahlakını belirleyen medeni durum verisi de cinsiyet verisi gibi dünya geneli ortalama vergi ahlakı düzeyi ile paralel bulunmuş ve dünya ortalama vergi ahlakı değerinin üzerinde hesaplanmıştır. Dünya ortalamasında evli bireylerin ortalama vergi ahlaklarının bekârlara göre daha yüksek olması durumu Afrika ülkeleri için de geçerlidir.

Gelir düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkisine bakıldığında, dünya ortalamasının aksine gelir düzeyi yükseldikçe Afrika ülkesinde yer alan ülkelerin vergi ahlakı düzeylerinin yükseldiği görülmüştür. Bu durum yalnızca Afrika ülkelerine özgüdür. Diğer tüm coğrafyaların genel ortalama vergi ahlakı değerleri, gelir düzeyi arttıkça düşüş eğilimindedir. Vergi ahlakı ve gelir düzeyi arasındaki ilişkinin yönü dünya ortalamasına göre ters işlerken, düşük, orta ve yüksek gelir gruplarının ayrı ayrı ortalama vergi ahlakı düzeyleri ise dünya ortalamasının üzerinde çıkmıştır. Bu durum Afrika ülkelerinin gayri

safi milli hasıla değerlerinin ve hayat standartlarının dünya ortalamasına göre düşük kalması ile açıklanabilmektedir.

Afrika lkelerinde hükümete güven ile vergi ahlakı arasındaki ilişki göz önüne alındığında, dünya verilerine benzer bir şekilde hükümete güvenin artması ile vergi ahlakı düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Hükümete oldukça güvenen ve güvenmeyen grupta yer alan bireylerin vergi ahlakı düzeyleri, dünya ortalama vergi ahlakı düzeyinin ayrı ayrı üzerinde hesaplanmıştır. Demokratikleşme hareketi olarak batıya göre daha geriden gelen bir coğrafya olmasına rağmen, güven unsuru ile vergi ahlakı düzeyinin ikili hareketi dünya ortalamasına ayak uydurmuştur.

Ulusal gurur, Dünya Değerler Anketi'nden seçmiş olduğumuz vergi ahlakı belirleyicileri arasında en önde gelen faktördür. Dünya ortalamasında ulusal gururun vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelendiğinde ulusal olarak gurur duyanların ortalama vergi ahlakı ile ulusal gurur duymayanların ortalama vergi ahlakı arasında 1 gibi ciddi bir fark bulunmaktadır. Bu durum Afrika coğrafyasındaki ülkeler açısından da farklı değildir. Afrika lkelerinde ulusal gurur duyanların ortalama vergi ahlakı değeri 1,93 iken ulusal gurur duymayanların vergi ahlakı değeri ise 2,52'dir.

Tablo 9 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Afrika'da Vergi Kaçaklığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdeleri	Afrika'Da Ortalama Vergi Ahlakı	Dünya'da Vergi Kaçaklığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdeleri	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı
	70%	(2,03)	%62	(2,18)
Cinsiyet				
Erkek	%70	(2,11)	%60	(2,27)
Kadın	%69	2,00	%64	(2,10)
Yaş				
15-29	%67	(2,12)	%57	(2,39)
30-49	%71	(1,97)	%61	(2,23)
50+	%72	(1,96)	%66	(2,02)
Eğitim Düzeyi				
Düşük	%68	(2,13)	%61	(2,24)
Orta	%70	(1,95)	%62	(2,18)
Yüksek	%73	(1,95)	%63	(2,09)
Dini Alışkanlıklar				
Haftada birden fazla	%70	(2,03)	%67	(2,03)
Yalnızca özel günlerde	%72	(1,98)	%62	(2,14)
Asla/Uygulamada Asla	%68	(2,50)	%61	(2,30)
Medeni Durum				
Evlü	%70	(1,99)	%64	(2,10)
Bekar	%67	(2,11)	%58	(2,36)
Gelir Düzeyi				
Düşük	%68	(2,09)	%63	(2,14)
Orta	%70	2,00	%62	(2,16)
Yüksek	%75	(1,93)	%61	(2,31)
Hükümete Güven				
Çok güveniyorum	%73	2,00	%66	(2,18)
Güvenmiyorum	%68	(2,14)	%61	(2,39)
Ulusal Gurur				
Çok gurur duyuyorum	%73	(1,93)	%67	(2,03)
Gurur duymuyorum	%64	(2,52)	%54	(3,03)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Afrika ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapıldıktan sonra bu bölümde ise aynı analiz Afrika ülkeleri için ayrı ayrı yapılacaktır. Afrika ülkelerinin ortalama vergi ahlakı düzeylerine ilişkin aşağıda yer alan Tablo-10'dan da anlaşılacağı üzere, Afrika ülkelerden Kenya hariç olmak üzere geriye kalanların hepsi Dünya ortalama vergi ahlakı düzeyinin üstünde yer almaktadır.

Bireylerin cinsiyet dağılımına göre şekillenen ortalama vergi ahlakı değerlerine bakıldığında, en yüksek vergi ahlakı düzeyi erkeklerde Etiyopya'da, kadınlarda ise Mısır'da ortaya çıkmıştır. Kenya ise erkeklerde ve kadınlarda Afrika kıtasında en düşük vergi ahlakı düzeyine sahip ülke konumunda olup cinsiyet dağılımına göre oluşan Dünya ortalama vergi ahlakının da çok altında yer almaktadır. Dünya ortalama vergi ahlakı düzeyine ilişkin kadınların erkeklerden daha fazla vergi ahlakı düzeyine sahip olduğuna ilişkin rakamlar ile Afrika ülkesinde yer alan ülkelerin ortalama rakamları ise paralellik göstermektedir.

Vergi ahlakını şekillendiren yaş verisi incelendiğinde, Etiyopya ve Mısır'da bireylerin yaşı ilerledikçe vergi kaçakçılığına daha fazla karşı durduğu görülmüştür. Bu durumun aksine Kenya'da ise vatandaşların yaşı ilerledikçe vergi kaçakçılığına eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir. Nijerya, Tunus ve Zimbabve'de ise orta yaş grubunun ortalama vergi ahlakı düzeyi genç ve yaşlı nüfusun ortalama vergi ahlakı düzeyine göre daha yüksek bulunmuştur. Dünyada vatandaşların yaşı ilerledikçe vergi kaçırma eğilimlerinin düştüğüne ilişkin istatistiksel rakamlar ile Etiyopya ve Mısır örtüşürken, diğer Afrika ülkeleri için ise bu durum söz konusu değildir.

Eğitim düzeyinin Afrika ülkelerinin vergi ahlakını nasıl şekillendirdiğine bakıldığında, Etiyopya, Kenya, Tunus ve Mısır'da Dünya ortalama vergi ahlakına benzer sonuçlar elde edilmiştir ve eğitim düzeyi arttıkça, vatandaşların vergi ahlakının yükseldiği görülmüştür. Nijerya'da ise eğitim düzeyi ve vergi ahlakı arasında paralel bir ilişki tespit edilememiştir.

Dini alışkanlık ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Mısır, Tunus ve Kenya'da Dünya ortalama vergi ahlakı seyrine benzer sonuçlar tespit edilmiştir. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan, yalnızca özel günlerde katılan ve haftada birden fazla dini hizmetlere katılan kişilerin vergi ahlakı düzeylerinin sırası ile yükselme eğilimde olduğu gözlemlenmiştir. Nijerya ve Zimbabve'de vergi ahlakı ve dini hizmetlere katılım durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Etiyopya'da ise durum tüm durumların aksine asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı düzeylerinin daha yüksek olması ile sonuçlanmıştır.

Medeni durumun vergi ahlakı üzerindeki etkisi, Etiyopya hariç Dünya ortalaması ile örtüşmektedir. Evli bireylerin ortalama vergi ahlakı düzeyleri, bekâr bireylere göre daha yüksek hesaplanmıştır. Etiyopya'da ise evli kişilerin vergi ahlakı düzeyinin bekâr kişilere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki diğer tüm faktörlere göre daha az ilişkili bulunmuştur. Dünya'da bireylerin gelir düzeyi arttıkça vergi ahlakının düşmesi durumu Afrika ülkeleri adına söz konusu değildir. Zimbabve, Tunus ve Mısır'da bu durum tam aksine sonuçlanmıştır. Bireylerin gelir düzeyi arttıkça vergi ahlakı düzeyleri de

yükselmiştir. Etiyopya'da en yüksek vergi ahlakı orta gelir grubunda, Kenya ve Nijerya'da ise düşük gelir grubunda hesaplanmıştır.

Mevcut hükümete güven ve vergi ahlakı ilişkisi de gelir düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkisine benzer bir şekilde Afrika ülkeleri açısından anlamlı sonuçlar vermemektedir. Dünya ortalaması incelendiğinde, hükümete güven arttıkça vergi ahlakı düzeyinin yükseldiği görülmesine rağmen, Afrika ülkelerinde bu durum yalnızca Kenya, Nijerya ve Tunus için geçerlidir. Etiyopya ve Zimbabwe'de ise hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı düzeyi güvenenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Ulusal gururun vergi ahlakı üzerine etkisi Dünya ortalamasında kendine büyük bir yer bulurken, Afrika ülkelerinin tümünde paralel bir seyir izlememiştir. Ulusal gurur arttıkça vergi ahlakının Dünya'da büyük oranda artmasına benzer şekilde Mısır'da yüzde yüzden daha fazla bir artışla vergi ahlakı düzeyi yükselmiştir. Anlamlı bir artış Kenya, Nijerya ve Zimbabwe ülkeleri için de söz konusudur. Ancak Etiyopya ve Tunus'ta ulusal gurur duymayan bireylerin vergi ahlakı düzeylerinin ulusal gurur duyanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 10 Afrika Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Etiyopya	Kenya	Nijerya	Zimbabve	Tunus	Mısır	Dünya Ortalaması
	1,55	3,55	1,79	1,86	1,92	1,54	2,18
Cinsiyet							
Erkek	1,52	3,63	1,80	1,88	1,93	1,93	2,27
Kadın	1,58	3,45	1,78	1,83	1,91	1,5	2,1
Yaş							
15-29	1,68	3,54	1,85	1,96	2,05	1,68	2,39
30-49	1,45	3,56	1,77	1,78	1,78	1,49	2,23
50+	1,24	3,68	2,56	1,83	2,00	1,48	2,02
Eğitim Düzeyi							
Düşük	1,69	3,79	1,79	1,85	2,08	1,6	2,24
Orta	1,27	3,54	1,78	1,79	1,78	1,55	2,18
Yüksek	1,32	3,25	1,81	2,20	1,77	1,39	2,09
Dini Alışkanlıklar							
Haftada birden fazla	1,83	3,67	1,78	1,71	1,77	1,45	2,03
Yalnızca özel günlerde	1,07	4,21	1,63	1,69	1,84	1,47	2,14
Asla/Uygulamada Asla	1,00	5,47	2,72	2,15	2,01	1,67	2,3
Medeni Durum							
Evli	1,61	3,36	1,76	1,87	1,89	1,5	2,1
Bekar	1,52	3,70	1,88	1,98	1,92	1,67	2,36
Gelir Düzeyi							
Düşük	1,74	3,36	1,68	1,88	2,32	1,61	2,14
Orta	1,42	3,62	1,89	1,85	1,76	1,49	2,16
Yüksek	1,68	3,47	1,57	1,70	1,72	1,47	2,31
Hükümete Güven							
Çok güveniyorum	1,94	3,04	1,73	1,92	1,39	-	2,18
Güvenmiyorum	1,32	3,85	1,97	1,80	1,79	-	2,39
Ulusal Gurur							
Çok gurur duyuyorum	1,57	3,23	1,75	1,86	1,87	1,32	2,03
Gurur duymuyorum	1,43	4,17	2,02	2,20	1,59	3,75	3,03

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Ülkelere göre, yaklaşık olarak 206 milyonluk nüfusu ile Nijerya Afrika nüfusunun en büyük kısmını oluşturmaktadır. Nijerya'yı 100,9 milyonluk nüfusu ile Mısır, Mısır'ı ise 97,2 milyonluk nüfusu ile Etiyopya izlemektedir. Dünya Değerler Anketi'nde inceleme altına alınan söz konusu ülkeler ve diğerlerinde halen daha temel kamusal hizmetlerde vergiler yerine rüşvetin yaygın olarak işlevsel olduğu bilinmektedir.

Ayrıca zengin bireylerden ve vergi cenneti konumunda yer alan şirketlerden vergi toplamının güçlüğü, Afrika'da vergi idaresinin karşılaştığı en önemli vergileme sorunları arasında yer almaktadır. Bu unsurlar göz önüne alınarak özet olarak, Afrika ülkeleri arasında Kenya'nın, vergi ahlakını belirleyen faktörlerin incelenmesi neticesinde, farklı bir şekilde en düşük vergi ahlakına sahip ülke konumunda yer aldığı, Etiyopya'nın tüm belirleyiciler açısından Dünya ortalama vergi ahlakı değerlerinin üzerinde olduğu,

Mısır'ın, Zimbabve'nin, Tunus'un ve Nijerya'nın Etiyopya'ya benzer bir seyir izlediği görülmüştür.

3.8.ASYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI

Asya, Dünyanın en büyük yüzölçümüne ve en kalabalık nüfusuna sahip coğrafyadır. Ayrıca Avrupa ile birlikte Avrasya'yı, Afrika ve Avrupa ile ise Eski Dünyayı oluşturmaktadır. Tarihte insanlığın ayak bastığı ilk coğrafya unvanı da Asya'ya aittir. Asya'nın önemli bir coğrafya olmasının bir diğer nedeni ise birçok dinin de çıkış bölgesi olmasıdır. Ortadoğu kökenine ait İslamiyet, Hristiyanlık ile Hint Yarımadası kökenli Budizm ve Hinduizm dinlerinin ilk tohumu Asya'da atılmıştır. İnsanlık tarihine ait en eski insan yapımı dini yapıları da bu coğrafyada bulabilmek mümkündür. Bereketli Hilal olarak tanımlanan ve ilk tarım faaliyetlerinin yapıldığına inanılan bölge de Asya toprakları içinde yer almaktadır.

Günümüzde halen daha bu coğrafyada baskın din İslamiyet olmakla birlikte, ikinci en yaygın din Hinduizm'dir. Budizm ve Hristiyanlık ise azınlık dinler konumundadır. Dünyadaki Müslüman nüfusun %62'si Asya'da bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 50 ülkenin nüfusunun çoğu Müslümandır. Asya'da şeriatla yönetilen ülkeler bulunmakla birlikte İslam'ı resmi din olarak benimseyen ülkeler de yer almaktadır. Bölgenin önemli ülkelerinden biri ise İsrail olup Dünyada vatandaşlarının çoğunluğunun Yahudi olduğu tek ülke konumundadır. Anayasası olmayan İsrail'in, Temel Kanunlarında ülke Yahudi Devleti olarak tanımlanmıştır. Bunların yanında, anayasalarında herhangi bir dine atıf yapılmayıp atıfsız olarak nitelendirilen ve laik şartlarda yönetilen ülkeler de mevcuttur (Publishing, 2019).

Son yüzyılda siyasi çalkantıların, seçilmiş yönetimlere askeri müdahalelerin, petrol savaşlarının, güvenlik sorunlarının yaşandığı Asya'da, dinler için önemli olan bölgelerin de ülkeler arasında çatışmalarına günümüzde dahi sıklıkla şahit olunmaktadır.

Asya, insanlık tarihinin geçmişten günümüze kadar şekillenmesinde başta din faktöründen etkilenmek suretiyle önemli roller üstlenmiştir. Ancak bu coğrafyanın önemli bir bölge olmasında yalnızca din faktörü etkili değildir. Asya ekonomisi 49 devlette yaşayan yaklaşık 4.4 milyardan fazla insandan oluşmaktadır. Satın Alma Gücü Paritesi gayri safi yurt içi hasıla değerine göre en hızlı büyüyen ekonomiye sahiptir. Uluslararası Para Fonu tarafından yayımlanan 2021 raporuna göre Amerika Birleşik Devletlerinden sonra en büyük ekonomiye sahip olan ülke Çin'i içinde barındıran bir bölgedir. Aynı zamanda Japonya ve Hindistan gibi dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan ülkelere de ev sahipliği yapmaktadır. Petrol zengini Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Umman gibi ülkeler de bu coğrafyada bulunmaktadır.

Asya günümüzde Dünyanın fabrikası olarak da nitelendirilmektedir. Küresel imalat sektöründe önemli bir paydaya sahip olan coğrafya, ucuz işgücü maliyetleri nedeniyle ülkelerin tercihi konumundadır. Artan rekabet ortamı, Asya ülkelerinin imalat sektöründeki yarışını körüklemiş ve işgücü arzında yaşanan genişleme ve çeşitlenme ile bölge günümüzde halen daha ekonominin Dünyadaki önemli coğrafyası olma özelliğini korumaktadır.

Asya, dini faktörler, siyasi gelişmeler ve ekonomik faaliyetler ve ekonomik faaliyetlerin doğurduğu sosyolojik uçurumlar nedeniyle Dünyanın farklı farklı kültürlerini içinde barındıran ve bütünleştiren bir coğrafyadır. Her dinin kendine özgü bir değer yargısı vardır. Siyasi ve sosyolojik gelişmelerin ekonomi ve sosyal psikoloji üzerindeki etkileri son derece derindir. Dinlerin kadın ve erkekler üzerine yargıları, bu yargıların sosyal hayata yansımaları, siyasi olayların güven duygusuna ve sosyal sermaye stokuna etkisi, ucuz işgücü ve artan rekabet ortamının doğurduğu gelir eşitsizliği ve gelir dağılımı, bireylerin devletlere, kurumlara ve topluma karşı güven duygusunun güçsüzlüğü ve birçok nedenden dolayı ahlak kavramı ve dolayısı ile vergi ahlakı da Asya'da çoğu coğrafyaya göre daha fazla çeşitlilik arz etmektedir.

Vergi ahlakını belirleyen dini olgular, gelir düzeyi, hükümete güven, eğitim seviyesi ve ulusal gurur faktörlerinin Asya ülkeleri açısından incelenmesi son derece kritik öneme sahiptir. Bu bilgiler ışığında; Dünya Değerler Anketinin 7. Dalga Verileri incelendiğinde,

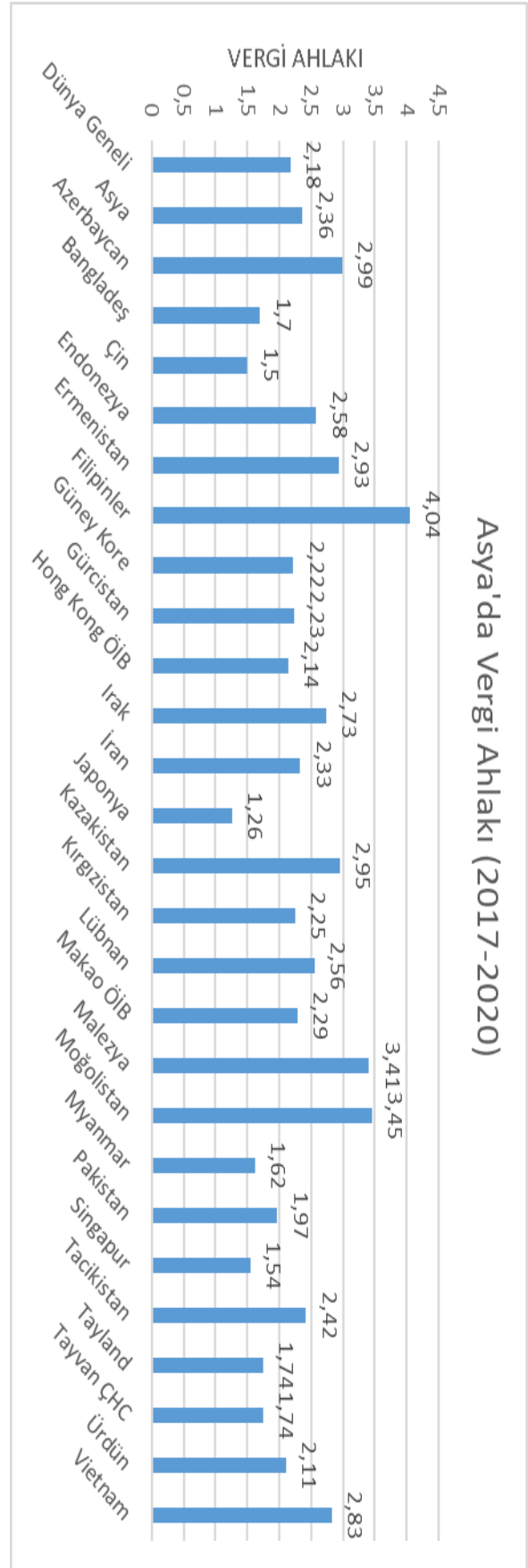
2017-2020 yılları arasında Asya ülkelerinde gerçekleşen genel ortalama vergi ahlakı değeri 2,36 olup dünya genelinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı düzeyi olan 2,18'in altında kalmıştır. Ankete katılan kişilerden “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdesi ise %57 olarak tespit edilmiş ve Dünya ortalaması olan %62'nin de altında yer almıştır.

Dünya Değerler Anketi 2017-2020 yılları arasında 26 Asya ülkesinde uygulanmıştır. 7. dalga verilerine göre, Dünya ortalama vergi ahlakı değeri olan 2,18'in altında 16 Asya ülkesi bulunmaktadır. Bu durum yalnızca 10 Asya ülkesinin Dünya ortalamasının üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğunu ve vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıklarını göstermektedir. Asya ülkelerinde uygulanan anket sonuçlarına göre en yüksek vergi ahlakı 1,26 ortalama ile Japonya'ya aittir. Japonya'yı 1,5 ortalaması ile Çin, Çin'i ise 1,54 ortalaması ile Singapur izlemiştir. Asya ülkeleri arasında en düşük vergi ahlakına sahip olan ülke ise 4,4 ortalama ile Filipinler olup Filipinler'i 3,45 ortalama ile Moğolistan, Moğolistan'ı 3,41 ortalama ile Malezya takip etmiştir.

Asya, genel ortalama vergi ahlakı değeri 2,36 ile vergi ahlakı seviyesi en düşük coğrafya konumundadır. Ayrıca “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdesi olan %57 olan Asya, genel ortalama vergi ahlakına benzer şekilde Dünya'da yer alan coğrafyalarda verilen ortalama cevap yüzdelerinin de altında kalmıştır.

Asya ülkeleri için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değeri ve “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevapların yüzdesi olarak, Dünya ortalamasının altında kalan tek coğrafya Asya coğrafyasıdır. Bu durum Asya'nın Dünya coğrafyasında en düşük vergi ahlakına sahip bölge olduğunu göstermektedir.

Asya'nın en düşük vergi ahlakına sahip coğrafya olmasının nedenleri ise çeşitlidir. Ancak dikkat çeken husus; çalışmamızda kullanmış olduğumuz vergi ahlakını belirleyen faktörler olan; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, dini alışkanlıklar, medeni durum, gelir düzeyi, hükümete güven, ulusal gurur değişkenlerinin alt kategorileri de dahil olmak üzere Dünya'da hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri göz önüne alındığında, Asya için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerinin, tüm gruplarda ayrı ayrı altında yer almasıdır. Asya için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerinden hiçbirinin, herhangi bir faktör grubunda Dünya ortalaması için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerinin üstüne çıkamamış olması yalnızca Asya coğrafyasına ait bir durumdur.

Şekil 6 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı

3.9.ASYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Asya ülkeleri için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerleri ışığında ilk olarak cinsiyet verisi incelenecektir. Cinsiyet verisi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin Asya ülkelerinin vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Asya ülkelerinde kadınların vergi ahlakı erkeklerden yüksek bulunmuştur. Asya’da kadınların ve erkeklerin ortalama vergi ahlakı seviyesi ise ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Asya’da yaşayan erkeklerin ve kadınların vergi ahlakı seviyesinin ayrı ayrı tüm coğrafyalar ile kıyaslandığında, kendi grupları içinde de en düşük vergi ahlakı seviyesine sahip cinsiyet dağılımı olduğu görülmektedir. İslamiyet’in ağır hüküm sahibi olduğu Asya coğrafyasında, dinin kadın ve erkek işgücü üzerindeki hükümleri, sömürü, sürgün ve iç savaşlar suretiyle erkek nüfusunda meydana gelen sosyolojik ve psikolojik yansımaların cinsiyet dağılımına göre ortaya çıkan rakamların açıklaması olabileceği düşünülmektedir.

Yaş faktörünün vergi ahlakını nasıl şekillendirdiğine bakıldığında, Dünya ortalaması seyrine uygun olarak Asya ülkelerinde de bireylerin yaşı arttıkça ortalama vergi ahlakı seviyelerinde yükselme yaşanmıştır. 15-29, 30-49 aralığında ve 50 yaşın üzerinde olan bireyler olmak üzere sınıflandırılan yaş grupları için Asya ülkeleri, ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Asya ülkelerinde 15-29 yaş grubu için hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyesi, Amerika’dan sonra en düşük değer olarak tespit edilmiştir. 30-49 yaş grubu ile 50 yaşın üzerinde olan bireylerin vergi ahlakı seviyesinin ise tüm coğrafyalar içinde en düşük değer olduğu görülmüştür.

Eğitim düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkileri incelendiğinde, Dünya ortalaması seyrine uygun olarak Asya ülkelerinde de eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlakının yükseldiği görülmüştür. Buna rağmen düşük, orta ve yüksek eğitilmiş gruplar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı seviyeleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Orta ve yüksek eğitilmiş grubun vergi ahlakı seviyesi tüm coğrafyalar arasında en düşük değeri alırken, düşük eğitilmiş grubun vergi ahlakı seviyesi ise Amerika’dan sonra en düşük ikinci değer olarak hesaplanmıştır.

Dini alışkanlıklar ve vergi ahlakı ilişki analiz edildiğinde, Dünya ortalaması seyrine paralel olarak, bireylerin dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakının yükseldiği görülmüştür. Buna rağmen, dini hizmetlere katılım sıklığına ilişkin oluşturulan grupların tümünde hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı seviyeleri adına Asya ülkeleri, Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesi tüm coğrafyalar arasında en düşük değeri alırken, yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı seviyesinin ise Amerika coğrafyasının ardından en düşük ikinci değer olduğu görülmüştür. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı düzeyine bakıldığında ise Asya ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakı, Afrika coğrafyasının vergi ahlakının ardından en düşük ikinci seviye olarak tespit edilmiştir. Dinlerin, insan ilişkilerini daha sağlıklı kılmak üzerine keskin hükümleri bulunmaktadır. Dinlerin yoğunlukla baskın hükme sahip olduğu Asya’da, dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakı yükselmiş olsa da hesaplanan değerlerin Dünya ortalaması altında kalması düşündürücü bir durumdur. Bu sonuç, dinin mali yükümlülükler üzerine yeteri kadar etkili bir faktör olmadığı kanaatini doğurmaktadır. Aksi halde, Asya coğrafyası için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerinin, Dünya ortalaması ve diğer coğrafyalar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerinin altında kalmaması gerekmektedir.

Medeni durumun Asya ülkelerindeki vergi ahlakı üzerine etkileri incelendiğinde, Dünya ortalaması seyrine paralel olarak evli bireylerin vergi ahlakı bekârlara göre yüksek bulunmuştur. Evli ve bekârlar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ise ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Asya’daki evlilerin vergi ahlakı, tüm coğrafyalar arasında en düşük değeri alırken bekârların vergi ahlakı ise Amerika’dan sonra en düşük ikinci değer olarak kayıtlara geçmiştir.

Gelir düzeyinin, vergi ahlakını şekillendirme biçimine bakıldığında Dünya ortalamasının seyrine uygun olarak Asya ülkelerinde gelir arttıkça vergi ahlakının düştüğü görülmüştür. Düşük, orta ve yüksek gelir grupları için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Düşük gelirli grup için hesaplanan vergi ahlakı değeri Amerika’nın ardından en düşük ikinci seviye olurken, orta ve yüksek gelir grubuna sahip bireylerin vergi ahlakı seviyesi ise tüm coğrafyalar arasında en düşük

değerler olarak hesaplanmıştır. Bu durum, Asya coğrafyasının, ucuz işgücü piyasası olmasının sonucu olarak bireylerin elde etmiş olduğu gelirlerin düşük olması ve düşük gelirlili grubun bireysel faydalarını toplumsal faydalarından daha önemli görmesi ile ilişkilendirilebilecektir.

Hükümete güven duygusunun vergi ahlakına etkisi, Asya’da Dünya ortalamasının seyrine uygun hareket etmemiştir. Asya ülkelerinde hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı, güvenenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, hükümete güvenen ve güvenmeyen bireylerin vergi ahlakı seviyeleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Asya’da, hükümete güvenenlerin ve güvenmeyenlerin vergi ahlakı seviyesi, tüm coğrafyalar arasında da en düşük değerleri almıştır. Hükümete güven faktörünün çarpıcı sonuçlar verdiği Asya’daki bu durumun; siyasi karışıklıklar, iç ve dış savaşlar, sömürü alışkanlıklarının hüküm sürmesi, askeri darbeler gibi nedenler ile kurumlara olan güvenin ve dolayısı ile sosyal sermaye stokunun azalması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Ulusal gururun vergi ahlakı üzerindeki etkisi Asya ülkelerinde de bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ulusal gurur duymayanların ortalama vergi ahlakı değeri 3,49 olarak hesaplanırken, gurur duyanların ortalama vergi ahlakı değeri ise 2,23 olarak hesaplanmıştır. Ulusal gurur değişkenindeki seyir, Dünya ortalamasının seyrine paralel hareket etmiştir. İki grup adına da hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri, tüm coğrafyalar içinde en düşük vergi ahlakı düzeyi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Asya'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Asya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Dünya'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı
	%57	(2,36)	%62	(2,18)
Cinsiyet				
Erkek	%55	(2,40)	%60	(2,27)
Kadın	%56	(2,36)	%64	(2,10)
Yaş				
15-29	%54	(2,46)	%57	(2,39)
30-49	%55	(2,37)	%61	(2,23)
50+	%58	(2,26)	%66	(2,02)
Eğitim Düzeyi				
Düşük	%54	(2,43)	%61	(2,24)
Orta	%56	(2,37)	%62	(2,18)
Yüksek	%59	(2,22)	%63	(2,09)
Dini Alışkanlıklar				
Haftada birden fazla	%58	(2,26)	%67	(2,03)
Yalnızca özel günlerde	%56	(2,32)	%62	(2,14)
Asla/Uygulamada Asla	%56	(2,43)	%61	(2,30)
Medeni Durum				
Evlü	%56	(2,33)	%64	(2,10)
Bekar	%54	(2,45)	%58	(2,36)
Gelir Düzeyi				
Düşük	%57	(2,29)	%63	(2,14)
Orta	%55	(2,36)	%62	(2,16)
Yüksek	%55	(2,57)	%61	(2,31)
Hükümete Güven				
Çok güveniyorum	%54	(2,56)	%66	(2,18)
Güvenmiyorum	%55	(2,53)	%61	(2,39)
Ulusal Gurur				
Çok gurur duyuyorum	%60	(2,23)	%67	(2,03)
Gurur duymuyorum	%48	(3,49)	%54	(3,03)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Asya ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapıldıktan sonra bu bölümde aynı işlem Asya ülkeleri için ayrı ayrı yapılacaktır. Aşağıda yer alan Tablo-12 ve Tablo-13'de Asya ülkelerinde yaşayan vergi mükelleflerinin vergiye karşı göstermiş oldukları tutumu etkileyen faktörler ve ülkelerin ortalama vergi ahlakı değerleri gösterilmiştir.

Cinsiyet ile vergi ahlakı arasında ilişkinin Asya ülkelerindeki durumu incelendiğinde, 26 Asya ülkesinden 8'inde, Dünya ortalamasının aksine kadınların vergi ahlakı erkeklerden daha düşük bulunmuştur. Gürcistan ve Myanmar'da ise kadın ve erkeklerin vergi ahlakı eşit çıkmıştır. Erkeklerde ve kadınlarda en düşük vergi ahlakı Filipinler'de çıkarken en yüksek vergi ahlakı ise Japonya'da hesaplanmıştır. Erkek ve kadınlarda en yüksek vergi

ahlakına sahip ikinci ülke ise Çin olurken en düşük vergi ahlakına sahip ikinci ülke ise Malezya olmuştur.

Yaş faktörünün Asya ülkelerinin vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, 11 Asya ülkesinin Dünya ortalamasının seyrinde olduğu gibi bireylerin yaşı arttıkça artan vergi ahlakına uygun hareket etmediği görülmüş ve yaşın vergi ahlakı üzerindeki etkisine dair istatistiksel bir ilişki kurulamamıştır. Çünkü 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerinde olan grupların her birinde ayrı ülkeler için en düşük ve en yüksek vergi ahlakına ilişkin farklı sonuçlar elde edilmiştir. 12 Asya ülkesinde ise Dünya ortalaması seyrine uygun olarak bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakı seviyesi düzenli bir şekilde yükselmiştir. 3 Asya ülkesinde ise bireylerin yaşı arttıkça düzenli bir şekilde azalan vergi ahlakı hesaplanmıştır. Bunlar Kazakistan, Myanmar ve Tacikistan'dır. Söz konusu ülkelerde mükellefler yaşlandıkça vergi kaçakçılıklarına göstermiş oldukları tepkiler azalmıştır. Cinsiyet faktöründe olduğu gibi, 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerindeki bireylerin vergi ahlakı seviyelerine bakıldığında en yüksek vergi ahlakına sahip olan ülkenin Japonya olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise Filipinler'dir. Yaş verisi ile ilişkili olarak hesaplanan vergi ahlakı değerlerine göre en düşük vergi ahlakına sahip ülkeler arasında Moğolistan, Malezya ve Azerbaycan gelirken en yüksek vergi ahlakına sahip ülkeler arasında ise Çin, Myanmar ve Bangladeş yer almaktadır.

Eğitim düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Dünya ortalamasında görülen, bireylerin eğitim seviyesi arttıkça düzenli bir şekilde artan vergi ahlakı seyrine yalnızca 9 ülkenin uyduğu görülmüştür. 5 ülkede ise eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlakı azalmıştır. Bunlar Hong Kong, Moğolistan, Singapur, Ürdün ve Vietnam'dır. Geriye kalan 12 Asya ülkesinde ise eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasında istatistiksel bir ilişki kurulamamıştır. Düşük ve orta eğitilmiş bireyler için hesaplanan en düşük vergi ahlakı değeri Filipinler'e aitken yüksek eğitilmiş grup için en düşük seviye Moğolistan'da ortaya çıkmıştır. Düşük, orta ve yüksek eğitilmiş bireylerin ayrı ayrı kendi grupları içinde en yüksek vergi ahlakına sahip olduğu ülke ise Japonya'dır. Japonya'yı, düşük ve orta eğitilmiş grup için Çin izlerken yüksek eğitilmiş grupta Myanmar izlemiştir.

Dini alışkanlıkların Asya ülkelerinde vergi ahlakını nasıl şekillendirdiği analiz edildiğinde, yalnızca 6 ülkede Dünya ortalamasının seyrine uygun bir şekilde dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakının düzenli bir şekilde yükseldiği görülmüştür. Bunlar, Endonezya, İran, Japonya, Malezya, Singapur ve Vietnam'dır. 7 ülkede ise tam aksine dini hizmetlere katılım oranı arttıkça vergi ahlakı düşmüştür. Bunlar ise Çin, Gürcistan, Lübnan, Makao, Moğolistan, Pakistan ve Ürdün'dür. Geriye kalan Asya ülkelerinde dini alışkanlar ve vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan, yalnızca özel günlerde katılan ve uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan gruplar içinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre ayrı ayrı her birinde en yüksek vergi ahlakına sahip olan ülke Japonya olmuştur. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin ortalama vergi ahlakı değeri Japonya'da 1,08 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, Japonya'nın vergi ahlakını belirleyen tüm faktörler göz önüne alındığında en yüksek ikinci vergi ahlakı değerini ifade etmektedir. Ayrıca Japonya için hesaplanan bu değer, tüm Asya ülkeleri adına vergi ahlakını belirleyen faktörler ile hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre en yüksek değerdir. Haftada birden çok dini hizmetlere katılan bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerine göre en düşük vergi ahlakı ise Filipinler'e aittir. Yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireyler için hesaplanan en düşük vergi ahlakı değeri ise Moğolistan'da ortaya çıkmıştır. Uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin en düşük vergi ahlakı Filipinler'de gerçekleşmiştir. Dini alışkanlıklara göre hesaplanan vergi ahlakı değerleri incelendiğinde, en yüksek ve en düşük vergi ahlakına sahip ülkeler arasında herhangi bir dini devlet dini olarak seçen veya din otoritesi altında yönetilen ülkelere ait anlamlı bir dağılım gerçekleşmemiştir. Bu durum, dinin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin belirleyici bir faktör olmadığı kanaatini doğrulamaktadır.

Medeni durum ve vergi ahlakı arasındaki ilişki Asya coğrafyası dışında yer alan ülkelere göre daha farklı sonuçlar vermiştir. Dünya ortalaması seyrine uygun olarak, Asya ülkelerinde evlilerin bekârdan daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğuna ilişkin durum 7 ülke için geçerli değildir. Bunlar Azerbaycan, Irak, Moğolistan, Myanmar, Pakistan, Tacikistan ve Tayland'dır. Evli ve bekârlarda en yüksek vergi ahlakı Japonya'da ortaya çıkmışken en düşük vergi ahlakına sahip ülke, iki grup için de Filipinler olmuştur. Sonuç

olarak, anket uygulanan 26 Asya ülkesinin 19'unda bekârların vergi ahlakı değeri evlilerden yüksek bulunmuştur. Bu durum diğer coğrafyaların aksine, Asya ülkelerinin çoğunda bekârların evlilere göre vergi kaçakçılığına daha mesafeli yaklaşmakta oldukları ve vergi suçlarına daha fazla tepki verdikleri yönünde yorumlanabilecektir.

Gelir düzeyinin Asya ülkelerinin vergi ahlakını şekillendirme düzeyi incelendiğinde, Dünya ortalaması seyrine paralel olarak geliri artan bireylerin düzenli bir şekilde vergi ahlaklarının azaldığına ilişkin bulgulara yalnızca 7 ülkede rastlanmıştır. Bunlar; Çin, Filipinler, Hong Kong, İran, Lübnan, Pakistan ve Ürdün'dür. 5 ülkede ise gelir düzeyi arttıkça vergi ahlakı seviyesi de yükselmiştir. Bunlar ise; Bangladeş, Gürcistan, Malezya, Singapur ve Tacikistan'dır. Geriye kalan 14 Asya ülkesinde gelir düzeyi ve vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Düşük, orta ve yüksek gelirli gruplar için ayrı ayrı hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre her grup için en yüksek vergi ahlakına sahip olan ülke Japonya olmuştur. Bunun yanında üç grup için de en düşük vergi ahlakına sahip olan ülke ise Filipinler'dir. Myanmar'da Düşük ve orta gelir grubunun vergi ahlakı seviyeleri eşit ve yüksek gelir grubunun vergi ahlakı seviyesinden daha fazla hesaplanırken, Singapur'da orta ve yüksek gelir grubunun vergi ahlakı seviyesi eşit ve düşük gelir grubunun vergi ahlakı seviyesinden fazla bulunmuştur. Kişi başı nominal gayri safi yurt içi hasıla değerlerine göre hesaplanan ve ilk otuz sıralamasında yer alan ülkelerden Güney Kore'de en yüksek vergi ahlakı değeri gelir düzeyi yüksek grup için hesaplanırken, Makao'da ise orta gelir grubu için hesaplanmıştır.

Hükümete güven ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, Dünya ortalaması seyrinin aksine 10 Asya ülkesinde hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı düzeyi güvenenlere göre yüksek bulunmuştur. Hükümete güvenen grup için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre en düşük vergi ahlakı seviyesi Moğolistan'a aittir. Moğolistan'ı sırası ile Lübnan ve Filipinler izlemiştir. Hükümete güvenmeyen grup için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre ise en düşük vergi ahlakı değeri Vietnam'a aittir. Vietnam'ı sırası ise Kazakistan ve Filipinler izlemiştir. Yakın tarihte siyasi sorunlar ile mücadele eden ülkelerin çoğunda Dünya Değerler Anketi uygulanmamıştır. Ancak yakın tarihte siyasi sorunların içinde yer alan Irak ele alındığında, Irak'ta hükümete güvenen mükelleflerin vergi ahlakı değeri,

güvenmeyenlere göre daha yüksek bulunmuştur. 2021 yılında askeri darbe yaşanan Myanmar'da ise, hükümete güvenen ve güvenmeyen mükelleflerin vergi ahlakı değeri eşit çıkmıştır. Benzer şekilde yakın tarihte 2014 yılında askeri darbe yaşanan Tayland'da ise hükümete güvenen mükelleflerin vergi ahlakı, güvenmeyenlere göre daha yüksek bulunmuştur. 1980 yılında askeri darbe yaşayan bir başka ülke olan Güney Kore'de ise hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı, güvenenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Ulusal gurur ve vergi ahlakını Asya ülkelerinde şekillendirme düzeyine bakıldığında ise Dünya ortalaması seyrinin aksine yalnızca iki ülkede ulusal gurur duyanların vergi ahlakı seviyesi duymayanlara göre düşük hesaplanmıştır. Bunlar Güney Kore ve Vietnam'dır. Ulusal gurura sahip bireyler adına hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre en yüksek vergi ahlakı Japonya'ya ait iken aynı grup içinde en düşük vergi ahlakı Filipinler'in olmuştur. Gurur duymayanlar kategorisinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre ise en yüksek vergi ahlakı değeri 1,65 ortalama ile Çin olmuştur. Çin'i ise Myanmar izlemiştir. Aynı grup içinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre en düşük vergi ahlakına sahip ülke ise 9 ortalama ile Tacikistan olmuştur. Tacikistan'ın bu ortalaması, tüm kıtalar ve ülkeler dâhil olmak üzere hesaplanan en düşük vergi ahlakı değeridir. Yakın tarihte bağımsızlığını ilan eden Tacikistan'ın, bağımsızlık sonrası yaşamış olduğu iç savaş, koalisyon hükümetlerinin başarısızlığı, sınır komşuları ile yaşanan siyasi ve sosyolojik problemlerin, bu sonuca etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 12 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Azerbaycan	Bangladeş	Çin	Endonezya	Ermenistan	Filipinler	Güney Kore	Gürcistan	Hong Kong ÖB	Irak
	(2,18)	2,99	1,7	1,5	2,58	2,93	4,04	2,22	2,23	2,14	2,73
Cinsiyet											
Erkek	(2,27)	2,99	1,66	1,54	2,7	3,07	3,95	2,19	2,23	2,28	2,84
Kadın	(2,10)	2,98	1,74	1,47	2,47	2,82	4,13	2,25	2,23	2,02	2,63
Yaş											
15-29	(2,39)	3,03	1,82	1,62	2,62	3,39	4,16	2,19	2,18	2,46	2,85
30-49	(2,23)	3,11	1,64	1,5	2,41	2,72	4,04	2,24	2,27	2,42	2,61
50+	(2,02)	2,8	1,64	1,44	2,86	2,82	3,97	2,22	2,22	1,85	2,76
Eğitim Düzeyi											
Düşük	(2,24)	3,16	1,71	1,51	2,95	3,39	4,12	2,35	2,58	1,69	2,75
Orta	(2,18)	2,96	1,68	1,34	2,04	3,3	4,39	2,25	2,29	2,22	2,94
Yüksek	(2,09)	2,94	1,61	1,63	1,76	1,7	3,34	2,17	1,97	2,59	2,55
Dini Alışkanlıklar											
Haftada birden fazla	(2,03)	2,36	1,74	1,93	2,32	2,32	4,35	2,11	2,38	1,75	2,72
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	2,26	1,68	1,75	2,57	2,93	2,81	2,1	2,35	2,73	2,86
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	4,03	1,76	1,46	2,65	2,54	5,55	2,21	2,17	1,94	2,44
Medeni Durum											
Evlü	(2,10)	3,09	1,69	1,46	2,54	2,61	4,03	2,2	2,21	2,14	2,82
Bekar	(2,36)	2,84	1,77	1,6	2,55	3,53	4,08	2,24	2,25	2,36	2,66
Gelir Düzeyi											
Düşük	(2,14)	2,77	1,78	1,43	2,97	2,89	3,86	1,91	2,55	1,82	2,66
Orta	(2,16)	3,33	1,75	1,54	2,27	2,63	4,03	2,29	2,17	2,23	2,82
Yüksek	(2,31)	3,16	1,45	1,86	2,74	4,12	5,15	1,9	2,08	3,41	2,37
Hükümete Güven											
Çok güveniyorum	(2,18)	3,2	1,58	1,46	3,11	1,8	4,22	2,23	2,31	1,92	2,61
Güvenmiyorum	(2,39)	2,75	1,79	2,32	2,06	3,33	3,95	1,93	2,15	2,38	2,65
Ulusal Gurur											
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	3,01	1,64	1,41	2,56	2,45	4,01	2,11	2,19	1,83	2,64
Gurur duymuyorum	(3,03)	3,58	2	1,65	6,37	5,52	4,52	1,9	3,33	3,12	3,42

Tablo 13 Asya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Japonya	Kazakistan	Lübnan	Makao ÖB	Malezya	Moğolistan	Myanmar	Vietnam	Singapur	Tacikistan
	(2,18)	1,26	2,95	2,56	2,29	3,41	3,45	1,62	2,83	1,54	2,42
Cinsiyet											
Erkek	(2,27)	1,31	3	2,58	2,32	3,3	3,45	1,62	2,71	1,62	2,34
Kadın	(2,10)	1,22	2,9	2,54	2,27	3,52	3,44	1,62	2,93	1,46	2,5
Yaş											
15-29	(2,39)	1,21	2,88	2,87	2,14	3,55	3,61	1,54	2,99	2,01	2,22
30-49	(2,23)	1,3	2,94	2,66	2,11	3,5	3,47	1,6	2,78	1,6	2,47
50+	(2,02)	1,24	3,02	2,11	2,07	3,11	3,21	1,73	2,72	1,31	2,55
Eğitim Düzeyi											
Düşük	(2,24)	1,47	2,67	2,61	2,38	3,49	3,08	1,73	2,81	1,39	2,65
Orta	(2,18)	1,23	3,13	2,56	2,25	3,29	3,48	1,49	2,82	1,46	2,31
Yüksek	(2,09)	1,25	2,82	2,52	2,19	3,34	3,5	1,33	2,9	1,63	2,43
Dini Alışkanlıklar											
Haftada birden fazla	(2,03)	1,08	1,97	3,01	2,44	3,43	3,68	1,63	2,65	1,26	2,23
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	1,22	2,7	2,79	2,31	3,53	3,61	1,59	2,71	1,63	2,66
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	1,31	2,52	2,5	2,14	3,61	3,2	1,94	2,95	1,72	2,38
Medeni Durum											
Evlü	(2,10)	1,23	2,86	2,52	2,2	3,41	3,43	1,65	2,81	1,4	2,47
Bekar	(2,36)	1,32	3,19	2,68	2,26	3,45	3,42	1,5	2,98	1,85	2,2
Gelir Düzeyi											
Düşük	(2,14)	1,31	2,31	2,24	2,43	3,64	3,44	1,6	2,41	1,55	2,49
Orta	(2,16)	1,19	3,05	2,53	2,25	3,33	3,51	1,6	2,9	1,53	2,44
Yüksek	(2,31)	1,23	2,99	3,08	2,66	3,14	3,05	1,88	2,89	1,53	2,25
Hükümete Güven											
Çok güveniyorum	(2,18)	1,05	2,59	4,21	2,41	3,53	4,25	1,64	2,87	1,37	2,26
Güvenmiyorum	(2,39)	1,6	4,52	2,35	1,61	3,22	3,48	1,64	4,67	2,56	3,17
Ulusal Gurur											
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	1,17	2,77	2,47	2,2	3,07	3,31	1,57	2,86	1,38	2,3
Gurur duymuyorum	(3,03)	2	4	2,6	4,96	3,82	4,46	1,8	2,25	2,43	9

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

1960'lar itibari ile Asya'da hızlı bir büyüme süreci başlamıştır. Ancak 1997 yılı krizi çöküşü beraberinde getirmiştir. 1997'den itibaren ülkeler birçok yapısal reforma başvurmuş ve genişletici maliye politikaları ile kriz atlatılmaya çalışılmıştır. Doğu Asya ülkelerinde bu reformlar nispeten daha başarılı uygulanmıştır. Özetlemek gerekirse, Asya ülkelerinde modern bir vergi sisteminin kurulduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yapılan incelemeler neticesinde ise, Asya ülkelerinde ulusal gurur faktörü vergi ahlakının arttırılmasında temel belirleyici olarak görülmüştür. Asya'da, hükümete güvenin arttırılması, yasal sistemin daha güvenilir hale getirilmesi vergi uyumunu arttıracak ve mükelleflerin vergileme sürecinde daha az hile yapmayı tercih edecekleri düşünülmektedir. Japonya'nın ortalama vergi ahlakı en yüksek Asya ülkesi çıkmasının nedeni ise güvene dayalı vergi otoritesi ile kurulan yoğun etkileşim ve iletişimidir. Japonya'da vergi idaresi vatandaşlarını vergisel işlemler ve yükümlülükler ile alakalı düzenli ve sistematik olarak bilgilendirmiştir. Televizyon, gazete ve broşürler ile vergisel yükümlülükler açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kasım aylarında öğrencilerin katılımı ile yuvarlak masa olarak adlandırılan tartışmalar düzenlenmiş ve "Know-Your-Tax" organizasyonları tasarlanmıştır. Vergisel işlemler neticesinde ortaya çıkan vergi hatalarının hangi sebepten kaynaklandığı ile alakalı vatandaşlara düzenli geri dönüşler yapılmış, örnekler ile açıklamalar yapılmaya gayret edilmiştir. Bu ve benzeri çalışmalar neticesinde mükellefler ile vergi idaresi arasındaki iletişim kanalıyla vergi uyumu ve vergi ahlakı yükseltilmiştir. Japonya'da vergi idaresi memurları için ayrı bir maaş düzenlemesi yapılması ise, rüşvet ve irtikâp yollarının kapatılması ve vergi ahlakının yükseltilmesi açısından da son derece önemli olmuştur (Torgler, 2004).

3.10.OKYANUSYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI

Büyük Okyanus'a dağılan adalardan ve Avustralya'dan oluşan Okyanusya coğrafyasının önemi, refah seviyesi ve ülkelere göre yaşam kalitesi bakımından Dünya'da ilk sıralarda yer alan ülkelerden oluşmasıdır. Coğrafyanın en önemli ülkelerinden ikisi Avustralya ve Yeni Zelanda'dır. İki ülkede de kişi başı gayri safi yurt içi hasıla değeri yüksek, yoksulluk oranı ise düşüktür. Ayrıca Uluslararası Para Fonu tarafından yayımlanan 2021 raporunda Avustralya Dünya'nın en büyük 13. ekonomisine sahip ülke olurken Yeni Zelanda ise 50. sırada yer almıştır.

The Economist tarafından 2021 yılında yayımlanan Dünya'nın en yaşanabilir şehirleri listesi arasında Yeni Zelanda ülkesine ait Auckland 1. sırada, Avustralya'ya ait Adelaide 3, Melbourne 9 ve Brisbane 10. sırada bulunmaktadır. Dünya'nın en büyük ekonomileri arasında yer alan ülkelerin ilk sıralarda yer alamaması ile ekonomi büyüklüğü ve yaşam kalitesinin ilişkisinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir (Economist Intelligence, 2022).

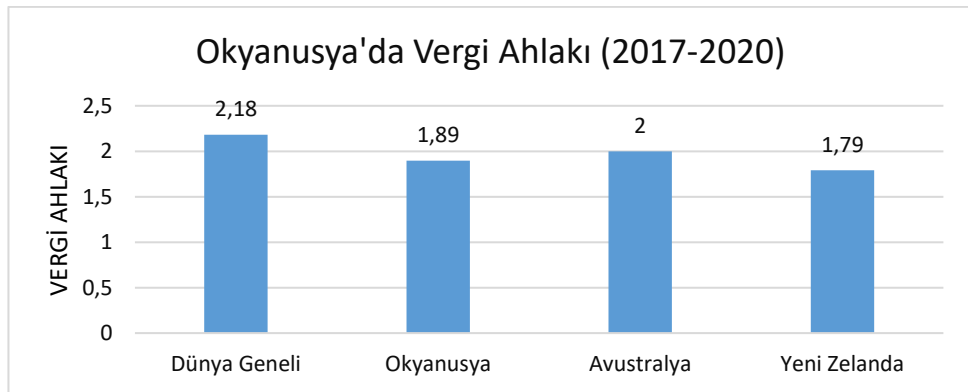
Transparency International tarafından 1995 yılından beri yayımlanan ve 2019 yılında en güncel verisi yayımlanan Yolsuzluk Algısı Endeksine göre ise Yeni Zelanda'nın uzun yıllardır birinci sırayı koruduğu görülmüştür. Avustralya ise aynı endekste 12. sırada yer alarak birçok ülkeyi geride bırakmıştır. Dünya'nın en büyük ekonomisine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri 30. sırada yer alırken, Çin 80. sırada yer almıştır. Bu durum, vergi ahlakının değerlendirilmesi açısından anlamlı bir kriterdir (Transparency International, 2022).

The Economist Intelligence Unit tarafından her ay ülke raporları, ülkelerin beş yıllık ekonomi tahminleri, ülkelerin risk raporu analiz edilmekte ve yayımlanmaktadır. 2019 yılında yayımlanan yaşam kalitesi endeksine göre ise Avustralya 5. sırada, Yeni Zelanda 9. sırada yer almıştır. Yaşam kalitesi endeksi içinde, sağlık, aile hayatı, toplumsal yaşam ve yolsuzluk gibi birçok faktör bulunmaktadır (Economist Intelligence, 2022).

Ülkelerin refah düzeyi, vatandaşların satın alma gücü, yaşanabilir ve tercih edilir bir coğrafya olma özelliği, yolsuzluk ve suç oranlarının düşük olması bir toplumun ve toplumda yaşayan bireylerin mutlu olması noktasında belirleyici faktörlerdir. Avustralya ve Yeni Zelanda, bu çerçeveden dikkat çeken iki ülke konumundadır. Yukarıda bahsedilen kriterlere sahip olan söz konusu ülke vatandaşlarının, vergi ahlakına ilişkin tutum ve davranışları ise incelenmesi gereken bir diğer önemli husustur. Buraya kadar yapılan incelemede, diğer coğrafyalarda bulunan ülkelerin şaşırtıcı sonuçları analiz edilmiştir. Bu kısımdan sonra Avustralya ve Yeni Zelanda ülkelerinin vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen faktörleri incelenecek ve karşılaştırmalar yapılacaktır.

Dünya Değerler Anketi, Okyanusya coğrafyasında Avustralya ve Yeni Zelanda ülkelerinde uygulanmıştır. Yedinci Dalga Verilerine göre Okyanusya ülkelerinin genel ortalama vergi ahlâkı değerleri ile “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdeleri aşağıda yer alan Tablo-14’de gösterilmiştir. 2017-2020 yılları arasında Avustralya ülkelerinde gerçekleşen genel ortalama vergi ahlâkı değeri 1,89 olup Dünya genelinde hesaplanan ortalama vergi ahlâkı düzeyi olan 2,18’in üstünde yer almıştır. Ankete katılan kişilerden “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdesi ise %64 olarak tespit edilmiş ve bu oran da Dünya ortalaması olan %62’nin üzerinde yer almıştır.

7. Dalga verileri analiz edildiğinde; Avustralya’nın 2, Yeni Zelanda’nın ise 1,79 ortalama ile Dünya ortalaması olan 2,18 değerinin üzerinde kaldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre Yeni Zelanda’nın vergi ahlâkı değerinin Avustralya’dan da daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu değerler, Yeni Zelanda’da yaşayan vergi mükelleflerinin, Avustralya’da yaşayan vergi mükelleflerine göre vergi kaçakçılığı ve vergi suçlarına daha mesafeli olduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılan kişilerden “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin analizine bakılacak olursa, Avustralya’da %63, Yeni Zelanda’da ise %65 yüzdesi görülmektedir. Bu sonuçlar ise, iki ülke vatandaşlarının da vergi suçlarına karşı hassasiyetinin, Dünya ortalamasından fazla olduğu göstermektedir.

Şekil 7 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı

3.11.OKYANUSYA ÜLKELERİNİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde, Okyanusya coğrafyasında Dünya Değerler Anketinin uygulandığı ülkelerin genel ortalama vergi ahlakı değerine göre vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi ve diğer coğrafyalar ile karşılaştırması yapılacaktır.

Cinsiyet ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında Avustralya ülkelerinde hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerinin hem erkeklerde hem de kadınlarda Dünya ortalamasının üzerinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verenlerin yüzdeleri incelendiğinde de Avustralya ülkelerinin Dünya ortalamasının üzerine çıktığı gözlemlenmiştir. Avustralya ülkelerinde, vergi ahlakı belirleyicilerinden cinsiyet verisinin incelenmesi sonucunda, diğer tüm coğrafyalara kıyasla hem kadınlarda hem de erkeklerde olmak üzere ayrı ayrı en yüksek vergi ahlakının Avustralya ülkelerinde olduğu analiz edilmiştir.

Yaş faktörünün vergi ahlakı üzerindeki etkileri incelendiğinde, 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerinde olan bireyler için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Avustralya ülkeleri tüm coğrafyalara kıyasla ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Ayrıca Avustralya ülkelerinde Dünya ortalaması seyrine paralel bir şekilde bireylerin yaşı arttıkça vergi ahlakı değerinin düzenli bir şekilde artış gösterdiği de görülmektedir. 15-29 yaş grubu ve 50 yaşın üzerindeki bireyler için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Avustralya ülkeleri en yüksek vergi ahlakına sahip coğrafya konumunda yer alırken orta yaş grubunda Afrika’dan sonra Avrupa ile beraber ikinci en yüksek vergi ahlakına sahip coğrafya olarak tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişki irdelendiğinde, düşük, orta ve yüksek eğitilmiş gruplar için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Avustralya, ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Buna rağmen Dünya ortalamasında bireylerin eğitim düzeyi arttıkça düzenli bir şekilde artış gösteren vergi ahlakı seyrine paralel bir hareket yaşanmamıştır. En yüksek vergi ahlakı orta eğitilmiş grupta tespit

edilirken en düşük vergi ahlakının ise yüksek eğitimli grupta olduğu görülmüştür. Düşük ve orta eğitimli gruplar için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Avustralya, diğer coğrafyalar arasında en yüksek vergi ahlakına sahip iken, yüksek eğitimli grupta Afrika'nın ardından Avrupa ile ikinci en yüksek vergi ahlakına sahip konumda bulunmaktadır.

Dini alışkanların Avustralya'da vergi ahlakını nasıl şekillendirdiği incelendiğinde, Dünya ortalaması seyrine uygun olarak bireylerin dini hizmetlere katılım oranı arttıkça düzenli bir şekilde artan vergi ahlakına ilişkin bulgulara rastlanmamıştır. Avustralya'da haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireyler ile uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı eşit ve yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakına göre yüksek bulunmuştur. Ayrıca üç grubunda vergi ahlakı seviyesi ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılanlara göre hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Avustralya'nın, Avrupa'dan sonra en yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür. Yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılanlar ve uygulamada asla dini hizmetlere katılmayanlar için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerlerine göre ise coğrafyalar arasında en yüksek konumda yer almıştır.

Medeni durum ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, evlilerin vergi ahlakı değeri bekârlara göre daha yüksek bulunmuştur. Evlilerin vergi ahlakı Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken, bekârların vergi ahlakı ise Dünya ortalaması ile eşit hesaplanmıştır. Avustralya'da evliler için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değeri diğer coğrafyalar arasında en yüksek vergi ahlakı değeri iken bekârlar için hesaplanan değerlere göre Avustralya kıtası Amerika ve Asya'nın üzerinde yer almış, Afrika ve Avrupa'nın ise altında kalmıştır.

Gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde Dünya ortalamasının seyrine paralel bir şekilde Avustralya'da bireylerin geliri arttıkça vergi ahlakı değerleri düzenli bir şekilde azalmıştır. Düşük, orta ve yüksek gelir grupları için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre ise Avustralya, Dünya ortalamasının ayrı ayrı üzerinde yer almıştır. Ayrıca düşük ve orta gelir grubu için hesaplanan ortalama vergi ahlakı

değerlerine göre coğrafyalar arasında en yüksek vergi ahlakına sahip iken, yüksek gelir grubu için hesaplanan değerlere göre Afrika'dan sonra en yüksek vergi ahlakına sahip konumdadır.

Hükümete güven duygusunun Dünya ortalamasına göre vergi ahlakını nasıl şekillendirdiği incelendiğinde, Dünya ortalamasının aksine hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı güvenenlere göre yüksek bulunmuştur. Hükümete güvenmeyenler için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değeri Dünya ortalamasının üstünde yer alırken güvenenlerin değeri ise Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı, tüm coğrafyalar içinde en yüksek değer olarak tespit edilmiştir. Hükümete güvenenlerin vergi ahlakı değeri ise Asya ve Amerika'nın üstünde yer almış, Afrika ve Avrupa'nın altında kalmıştır.

Son olarak ulusal gururun vergi ahlakını etkileme düzeyine bakıldığında, Dünya ortalamasına paralel bir şekilde ulusal gurur duyanların vergi ahlakı gurur duymayanlara göre yüksek bulunmuştur. Ayrıca gurur duyanlar ve duymayanlar için hesaplanan genel ortalama vergi ahlakı değerleri, ayrı ayrı Dünya ortalamasının üstünde yer almıştır. Ulusal gurur duyanlar grubunda Avustralya tüm coğrafyalar arasında en yüksek vergi ahlakına sahip konumunda iken, gurur duymayanlarda Afrika'dan sonra ikinci en yüksek vergi ahlakına sahip coğrafya olarak tespit edilmiştir.

Tablo 14 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Genel Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Okyanusya'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Okyanusya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Dünya'da Vergi Kaçakçılığı Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı
	%64	(1,89)	%62	(2,18)
Cinsiyet				
Erkek	%61	(2,05)	%60	(2,27)
Kadın	%67	(1,75)	%64	(2,10)
Yaş				
15-29	%59	(2,17)	%57	(2,39)
30-49	%55	(2,16)	%61	(2,23)
50+	%71	(1,66)	%66	(2,02)
Eğitim Düzeyi				
Düşük	%74	(1,82)	%61	(2,24)
Orta	%68	(1,79)	%62	(2,18)
Yüksek	%59	(2,01)	%63	(2,09)
Dini Alışkanlıklar				
Haftada birden fazla	%68	(1,93)	%67	(2,03)
Yalnızca özel günlerde	%65	(1,95)	%62	(2,14)
Asla/Uygulamada Asla	%63	(1,93)	%61	(2,30)
Medeni Durum				
Evli	%65	(1,85)	%64	(2,10)
Bekar	%60	(2,36)	%58	(2,36)
Gelir Düzeyi				
Düşük	%71	(1,82)	%63	(2,14)
Orta	%64	(1,93)	%62	(2,16)
Yüksek	%58	(2,04)	%61	(2,31)
Hükümete Güven				
Çok güveniyorum	%63	(2,34)	%66	(2,18)
Güvenmiyorum	%68	(2,13)	%61	(2,39)
Ulusal Gurur				
Çok gurur duyuyorum	%68	(1,82)	%67	(2,03)
Gurur duymuyorum	%44	(2,83)	%54	(3,03)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Okyanusya ülkelerinin genel ortalama vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapıldıktan sonra bu bölümde Avustralya ülkeleri için ayrı ayrı inceleme yapılacaktır. Aşağıda yer alan Tablo-15'de Okyanusya ülkelerinde yaşayan vergi mükelleflerinin vergiye karşı göstermiş oldukları tutumu etkileyen faktörler ve ülkelerin ortalama vergi ahlakı değerleri gösterilmiştir.

Cinsiyet verisine göre vergi ahlakı değerleri incelendiğinde, hem Avustralya hem de Yeni Zelanda için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre iki ülke de erkekler ve kadınlar Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Ayrıca iki ülkede de Dünya ortalamasına benzer şekilde kadınların vergi ahlakı erkeklerden yüksek bulunmuştur. Tespit edilen bir diğer husus, Yeni Zelanda'da yaşayan kadınların ve erkeklerin vergi ahlakı değerinin, Avustralya'da yaşayan bireylere göre daha yüksek bulunmasıdır.

Yaş ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde Yeni Zelanda'da bireylerin yaşı arttıkça Dünya ortalamasının seyrine uygun olarak düzenli bir şekilde vergi ahlakının yükseldiği görülmüştür. Bu durum Avustralya için söz konusu değildir. Avustralya'da en yüksek vergi ahlakı 50 yaşın üzerindeki bireylerde ortaya çıkarken en düşük vergi ahlakı ise orta yaş grubunda görülmüştür. 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerinde olan bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Yeni Zelanda'nın vergi ahlakı üç grup için de ayrı ayrı Avustralya'dan daha yüksek bulunmuştur. Yeni Zelanda, üç yaş grubunda da Dünya ortalamasının üzerinde vergi ahlakına sahip iken Avustralya 15-29 ve 50 yaşın üzerinde yaşayan bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Dünya ortalamasının üzerinde yer almış, 30-49 yaş grubu için hesaplanan değerlere göre ise Dünya ortalamasının altında kalmıştır.

Eğitim düzeyinin Okyanusya ülkelerinin vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Avustralya'da Dünya ortalaması seyrinin aksine düşük eğitilmiş gruptan yüksek eğitilmiş gruba doğru düzenli bir şekilde vergi ahlakı azalmıştır. Yeni Zelanda'da ise en yüksek vergi ahlakı orta eğitilmiş grupta hesaplanmışken en düşük vergi ahlakı ise yüksek eğitilmiş grupta gerçekleşmiştir. Avustralya, düşük ve orta eğitilmiş grupta Dünya ortalamasının üzerinde bir vergi ahlakına sahip iken yüksek eğitilmiş grupta ise Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Yeni Zelanda'nın ise üç ayrı grupta da Dünya ortalamasının üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca Avustralya için üç ayrı grupta hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri, Yeni Zelanda için hesaplanan değerlerin de altında kalmıştır.

Dini alışkanlıklar ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde iki ülkede de Dünya ortalaması seyrinde olduğu gibi dini hizmetlere katılım oranı arttıkça düzenli bir şekilde artan vergi ahlakı seyrine uygun hareketler gözlemlenmemiştir. Avustralya'da en yüksek vergi ahlakı haftada birden fazla dini hizmetlere katılanlarda hesaplanırken Yeni Zelanda'da yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerde hesaplanmıştır. Avustralya'da en düşük vergi ahlakı değeri ise uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerde bulunmuşken, Yeni Zelanda'da haftada birden fazla dini hizmetlere katılanlarda görülmüştür. Bunlara rağmen, Avustralya ve Yeni Zelanda için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri üç ayrı grup için de ayrı ayrı Dünya

ortalamasının üzerinde yer almıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı değeri Avustralya’da Yeni Zelanda’dan daha yüksek bulunmuşken, yalnızca özel günlerde katılanlar ile uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerin vergi ahlakı değeri tam aksine Yeni Zelanda’da daha yüksek hesaplanmıştır.

Medeni durum ve vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde Dünya ortalamasına paralel olarak iki ülkede de evlilerin vergi ahlakı bekârlardan yüksek bulunmuştur. Ayrıca iki ülkenin evli ve bekârları için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Yeni Zelanda’da yaşayan evli ve bekâr mükelleflerin, Avustralya mükelleflerine göre kendi grupları içinde ayrı ayrı vergi kaçakçılığına daha karşı oldukları görülmüştür.

Gelir düzeyi ile vergi ahlakı ilişkisi analiz edildiğinde, Dünya ortalaması seyrine uygun olarak Avustralya’da bireylerin gelirleri arttıkça düzenli olarak vergi ahlakları azalmıştır. Bu durum Yeni Zelanda için söz konusu olmayıp en yüksek vergi ahlakı düşük gelirli grupta hesaplanmışken en düşük vergi ahlakının ise orta gelir düzeyine sahip bireylerde olduğu görülmüştür. Düşük, orta ve yüksek gelir grupları için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Yeni Zelanda’nın, Avustralya’ya göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca iki ülke de, düşük, orta ve yüksek gelir grupları için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

Hükümete güven duygusu ve vergi ahlakı ilişkisi incelendiğinde, Yeni Zelanda’da Dünya ortalaması paralel olarak hükümete güvenenlerin vergi ahlakı güvenmeyenlere göre yüksek bulunmuştur. Avustralya’da ise tam aksine güvenmeyenlerin vergi ahlakı değeri güvenenlere göre daha yüksek hesaplanmıştır. Yeni Zelanda’da hükümete güvenen ve güvenmeyenler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken, Avustralya’da hükümete güvenenlerin vergi ahlakı değeri Dünya ortalamasının altında kalmış, güvenmeyenlerin vergi ahlakı değeri ise Dünya ortalamasının üzerinde hesaplanmıştır. Ayrıca hem hükümete güvenenler hem de güvenmeyenler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Yeni Zelanda bireylerinin vergi ahlakı değeri, Avustralya bireyelerine daha yüksek bulunmuştur.

Son olarak ulusal gurur ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, iki ülkede de Dünya ortalamasına paralel olarak ulusal gurur duyanların vergi ahlakı duymayanlara göre yüksek bulunmuştur. Yeni Zelanda'da ulusal olarak gurur duyanların vergi ahlakı Avustralya'da ulusal gurur duyan bireylerin vergi ahlakı değerine göre yüksek bulunmuşken, ulusal gurur duymayanların vergi ahlakı ise Avustralya'da ulusal gurur duymayanların vergi ahlakı değerinin altında kalmıştır. Ayrıca Avustralya ve Yeni Zelanda'da ulusal gurur duyan ve duymayanların vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

Tablo 15 Okyanusya Ülkelerinin Vergi Ahlakı Belirleyicileri Açısından Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Genel Ortalama Değerler	Dünya'da Ortalama Vergi Ahlakı	Avustralya	Yeni Zelanda
	(2,18)	2	1,79
Cinsiyet			
Erkek	(2,27)	2,17	1,94
Kadın	(2,10)	1,83	1,68
Yaş			
15-29	(2,39)	2,19	2,16
30-49	(2,23)	2,32	2,01
50+	(2,02)	1,65	1,68
Eğitim Düzeyi			
Düşük	(2,24)	1,94	1,7
Orta	(2,18)	1,93	1,65
Yüksek	(2,09)	2,15	1,87
Dini Alışkanlıklar			
Haftada birden fazla	(2,03)	1,77	2,09
Yalnızca özel günlerde	(2,14)	2,12	1,78
Asla/Uygulamada Asla	(2,30)	2,02	1,84
Medeni Durum			
Evli	(2,10)	1,94	1,76
Bekar	(2,36)	2,22	1,85
Gelir Düzeyi			
Düşük	(2,14)	1,93	1,72
Orta	(2,16)	2,02	1,85
Yüksek	(2,31)	2,29	1,8
Hükümete Güven			
Çok güveniyorum	(2,18)	2,95	1,73
Güvenmiyorum	(2,39)	2,14	2,12
Ulusal Gurur			
Çok gurur duyuyorum	(2,03)	1,96	1,69
Gurur duymuyorum	(3,03)	2,67	3

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

3.12.TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAKI VE BELİRLEYİCİLERİ

Geçiş Ekonomilerinin, Doğu ve Merkez Avrupa ülkelerinin, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, Avrupa Birliğine aday ülkelerin, Amerika, Afrika, Asya, Okyanusya ülkelerinin vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapıldıktan sonra bu bölümde Türkiye’de vergi ahlakını belirleyen faktörler incelenecektir. Aşağıda yer alan Tablo-16’da Türkiye’de vergi ahlakını belirleyen faktörlerin istatistiksel sonuçları gösterilmiştir. Dünya Değerler Anketi Türkiye’de de uygulanmış ve ortalama vergi ahlakı değeri 1,69 olarak tespit edilmiştir. Türkiye’nin için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri, Dünya ortalama vergi ahlakı değeri olan 2,18 seviyesinden 0,49 yüksek bulunmuştur. Ayrıca “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna Türkiye’de ankete katılanlardan %78’i “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı vermişken, bu rakam Dünya ortalamasında %62 olarak hesaplanmıştır.

Türkiye’nin, 1,69 ortalama vergi ahlakı seviyesi ile tüm kıtalardan daha yüksek bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmektedir. Afrika’da yalnızca Mısır ve Etiyopya’nın ortalama vergi ahlakı seviyesi Türkiye’den yüksek hesaplanmışken, 4 Afrika ülkesinin vergi ahlakı Türkiye’den düşük bulunmuştur. Avrupa’da Andora, Bulgaristan, Kıbrıs, Danimarka, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Polonya, Arnavutluk’un ortalama vergi ahlakı seviyeleri Türkiye’den yüksek çıkmışken, 26 Avrupa ülkesi Türkiye’nin vergi ahlakının altında kalmıştır. Amerika’da yalnızca Porto Riko’nun vergi ahlakı seviyesinin Türkiye’den yüksek olduğu görülmüş, 12 Amerika ülkesinin vergi ahlakı ise Türkiye’nin altında yer almıştır. Asya’da Çin, Japonya, Myanmar ve Singapur Türkiye’nin vergi ahlakının üzerinde bir vergi ahlakına sahip olduğu görülürken, 22 Asya ülkesinin vergi ahlakı seviyesi de Türkiye’den düşük hesaplanmıştır. Son olarak Okyanusya’da yer alan Avustralya ve Yeni Zelanda ülkelerinin ortalama vergi ahlakı seviyelerinin de Türkiye’den düşük olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de cinsiyetin vergi ahlakını nasıl etkilediğine bakıldığında, Dünya ortalamasının aksine erkeklerin ortalama vergi ahlakı değeri kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Türkiye’de “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna erkekler %78 oranla “Vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez” cevabı verirken kadınlarda bu oranın %77

olduğu görülmüştür. Dünya ortalamasına bakıldığında ise Türkiye’de erkek ve kadınlar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı Dünya’da hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin üzerinde yer almıştır. Ayrıca cinsiyet verisi çerçevesinde hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Türkiye’nin iki cinsiyet için de tüm kıtalar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin de üzerinde bulunduğu görülmüştür.

Yaş grupları ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde, Türkiye’de Dünya ortalaması seyrinde olduğu gibi bireylerin yaşı ilerledikçe düzenli bir şekilde vergi ahlakında artış yaşanmamıştır. En yüksek vergi ahlakının 50 yaşın üzerinde olan grupta olduğu görülmüşken en düşük vergi ahlakı 30-49 yaş grubunda gerçekleşmiştir. 15-29, 30-49 ve 50 yaşın üzerindeki bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ise ayrı ayrı Dünya ortalamasının üzerinde çıkmıştır. Ayrıca 3 yaş grubu için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Türkiye’nin, ayrı ayrı her grup için tüm kıtalardan daha yüksek bir vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür.

Eğitim düzeyi ve vergi ahlakı ilişkisi analiz edildiğinde, Dünya ortalaması seyrine paralel bir hareket gözlemlenmemiştir. Türkiye’de düşük ve yüksek eğitilmiş grubun vergi ahlakı eşit çıkarken orta eğitilmiş grubun vergi ahlakı daha düşük bulunmuştur. Buna rağmen, düşük, orta ve yüksek eğitilmiş grup için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerine göre Türkiye ayrı ayrı her grup için Dünya ortalamasının ve tüm kıtaların vergi ahlakı değerinin üzerinde yer almıştır.

Dini alışkanlıkların vergi ahlakını etkileme seviyesine bakıldığında da Dünya ortalaması seyrine uygun hareketler gözlemlenmemiştir. Türkiye’de yalnızca özel günlerde dini hizmetlere katılan bireylerin vergi ahlakı en yüksek vergi ahlakına sahip grup olarak bulunmuştur. Bu grubu haftada birden fazla dini hizmetlere katılan bireyler izlemiştir. En düşük vergi ahlakı ise uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireylerde hesaplanmıştır. Haftada birden fazla dini hizmetlere katılan, yalnızca özel günlerde katılan ve uygulamada asla dini hizmetlere katılmayan bireyler için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri incelendiğinde ise Türkiye’nin ayrı ayrı her grup için Dünya

ortalamasının ve tüm kıtaların ortalama vergi ahlakı değerlerinin üzerinde yer aldığı görülmüştür.

Medeni durumun Türkiye’de vergi ahlakını şekillendirme yönüne bakıldığında, Dünya ortalamasına paralel hareketler ile karşılaşılmamıştır. Dünya ortalamasına bakıldığında evlilerin vergi ahlakı bekârlara göre daha yüksek hesaplanmışken Türkiye’de bekârların vergi ahlakı evlilerden daha yüksek bulunmuştur. Bu durum tüm kıtalarda Dünya ortalaması ile paralel hareket etmişken, Türkiye’de tam aksine hareket etmiştir. Tüm bunlara rağmen, evli ve bekârlar için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri, Dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Ayrıca iki grup için hesaplanan bu değerler, tüm kıtaların ortalama vergi ahlakı seviyelerinin de üzerinde hesaplanmıştır.

Gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, incelenen faktörlerden farklı olarak ilk kez Dünya ortalaması seyrine paralel hareketler gözlemlenmiştir. Düşük gelirli gruptan başlamak üzere orta ve yüksek gelirli gruba doğru düzenli bir şekilde vergi ahlakı azalmıştır. Düşük gelirli grup için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri 1,45 iken yüksek gelirli grupta bu değer 2,01 olduğu görülmüştür. Türkiye’de düşük ve orta gelir grupta olanların vergi ahlakı her kıta için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin üzerinde yer alırken yüksek gelirli grupta hesaplanan ortalama vergi ahlakı değeri yalnızca Afrika kıtasının altında kalmıştır. Ayrıca üç grup için de hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin, Dünya ortalamasının üzerinde yer aldığı görülmüştür.

Hükümete güven ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında da Dünya ortalamalarının aksine hareketler görülmüştür. Dünya ortalamasında hükümete güvenenlerin vergi ahlakı güvenmeyenlere göre yüksek çıkmışken, Türkiye’de hükümete güvenmeyenlerin vergi ahlakı daha yüksek bulunmuştur. Buna rağmen iki grup için de hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerleri ayrı ayrı olmak üzere Dünya ortalaması ve her kıta için hesaplanan ortalama vergi ahlakı değerlerinin üzerinde yer almıştır.

Ulusal gururun vergi ahlakını etkileme düzeyi tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de çarpıcı sonuçlar vermiştir. Ulusal gurur duyanların ortalama vergi ahlakı 1,43 olarak hesaplanırken, gurur duymayanların vergi ahlakı 3,43 olarak hesaplanmıştır. Gurur

duyanlar ve duymayanlar arasındaki fark 2 ortalamasına sahiptir. Bu rakam Dünya ortalamasında ulusal gurur duyanların ortalama vergi ahlakı seviyesi olan 2,03'e neredeyse eşittir. Türkiye'de ulusal gurur duyanların vergi ahlakı Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken, gurur duymayanların vergi ahlakı ise Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Ayrıca ulusal gurur duyanların vergi ahlakı her kıta için hesaplanan ortalama vergi ahlakının üzerinde yer alırken, ulusal gurur duymayanların ortalama vergi ahlakı ise Afrika, Avrupa, Amerika ve Okyanusya kıtalarının altında, yalnızca Asya kıtasının üstünde kalmıştır.

Tablo 16 Türkiye'de Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler

Genel Ortalama Değerler	Dünya Geneli	Türkiye
		%62 (2,18)
Cinsiyet		
Erkek	%60 (2,27)	%78 (1,68)
Kadın	%64 (2,10)	%77 (1,69)
Yaş		
15-29	%57 (2,39)	%77 (1,68)
30-49	%61 (2,23)	%78 (1,71)
50+	%66 (2,02)	%78 (1,66)
Eğitim Düzeyi		
Düşük	%61 (2,24)	%78 (1,67)
Orta	%62 (2,18)	%79 (1,74)
Yüksek	%63 (2,09)	%77 (1,67)
Dini Alışkanlıklar		
Haftada birden fazla	%67 (2,03)	%78 (1,57)
Yalnızca özel günlerde	%62 (2,14)	%83 (1,44)
Asla/Uygulamada Asla	%61 (2,30)	%77 (1,68)
Medeni Durum		
Evli	%64 (2,10)	%77 (1,71)
Bekar	%58 (2,36)	%79 (1,60)
Gelir Düzeyi		
Düşük	%63 (2,14)	%81 (1,45)
Orta	%62 (2,16)	%77 (1,68)
Yüksek	%61 (2,31)	%76 (2,01)
Hükümete Güven		
Çok güveniyorum	%66 (2,18)	%76 (1,76)
Güvenmiyorum	%61 (2,39)	%78 (1,71)
Ulusal Gurur		
Çok gurur duyuyorum	%67 (2,03)	%82 (1,43)
Gurur duymuyorum	%54 (3,03)	%47 (3,43)

Kaynak: Tabloda yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi'nin sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>) tarafımızca düzenlenmiştir.

Vergi uyumunun arttırılmasının vergi gelirlerini arttıracağı ön kabulü ile Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de vergi ahlakı belirleyicileri üzerine birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar sayısal olmayan yapıları gereğince birbirine oldukça benzemektedir. Vergi ahlakına yönelik uluslararası analizlerde anket yönteminin yanında diğer yöntemler de uygulanırken Türkiye’de ise daha çok anket yönteminin uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda Dünyada olduğu gibi Türkiye için de vergi ahlakına ilişkin yapılan analizler adına en önde gelen veri seti ise Dünya Değerler Anketi’dir.

Türk vergi sisteminde, vergi kayıp ve kaçaklarının önüne Dünyada çoğunlukla olduğu gibi sıkı denetimler ve yaptırımlar ile geçilmeye çalışılmaya devam edilmektedir. Bu tür uygulamalar ise Türkiye’de de sınırlı bir başarı sağlamaktadır. Bu bağlamda, vergi uyumu ve ahlakının yükseltilebilmesi adına sosyal sermaye stoku değişkenleri başta olmak üzere gönüllü vergi ödemesi noktasında başarı sağlamak adına politika ve stratejilerin insan odaklı bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. Türkiye, coğrafi olarak Avrupa ve Asya arasında köprü vazifesi gören bir konumda olması nedeniyle, kültürel bir harmoni içermektedir. Bu durum vergi ahlakını belirleyen faktörlerin de çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye’de vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi yapılırken ilk olarak Avrupa ve Asya ülkeleri ile karşılaştırmasının anlamlı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Dünya Değerler Anketi 7. dalga verilerine göre; Türkiye’nin 26 Avrupa ve 22 Asya ülkesinin vergi ahlakının üzerinde bir vergi ahlakı değerine sahip olması nedeniyle, kaygan zemin modelinde örneklendiği üzere kamu otoritesi, sıkı denetim mekanizması ve otoriteye güven duygusunun eş zamanlı oluşturulması ile vergi ahlakının daha yüksek seviyelere çıkabileceği düşünülmektedir. Ayrıca vergi ahlakını belirleyen faktörlerden yaş verisi ele alındığında, yüksek oranda genç nüfusa sahip olan Türkiye’nin gelecek kuşakta bambaşka bir vergi ahlakı profilinin oluşabileceği aşıkardır.

3.13.ÜLKELERİN VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerin paydası oldukça geniştir. Çalışmamızda Dünya Değerler Anketi 7. dalga verileri esas alınmak suretiyle ilgili anket uygulamasında kullanılan faktörler arasından seçim yapılarak incelemeler yapılmıştır. Dünya Değerler Anketinde uygulanan faktör değişkenleri haricinde de vergi ahlakı elbette birçok faktörden etkilenmektedir. Bunların arasında, ikinci bölümde belirtmiş olduğumuz vergi ahlakını belirleyen faktörleri etkileyen kavramlar oldukça önemlidir.

Bu kavramlardan vergi ahlakının diğer yüzü olarak adlandırabileceğimiz vergileme ahlakı kapsamında, vergi otoritesinin toplanan vergileri nasıl, nereye ve hangi oranda harcadığı mükellefler tarafından merak edilmekte ve takip edilmektedir. Vergileme ahlakı ile ilişkili olarak vergi kapasitesi, vergi direnci ve vergi kültürü gibi sıralayabileceğimiz birçok değişkenin de vergi ahlakı üzerindeki etkileri oldukça derindir. Ayrıca söz konusu kavramlar ile bağlantılı olarak toplumdaki yolsuzluk algısı da vergi ahlakını belirleyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda vergi ahlakını belirleyen faktörleri etkileyen kavramların başka bir çalışmada detaylı bir şekilde incelenmesinin Türk Vergi Sistemine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca demokrasi başlı başına bir ülkenin tüm fonksiyonlarını etkileyen bir kavramdır. Bu sebepten ötürü vergi ahlakı ve ülkelerin demokratiklik seviyesi arasındaki ilişkinin de detaylı bir şekilde incelenmesi önerilmektedir. Demokrasiye ilave olarak ifade özgürlüğü vergi ahlakını belirleyen faktörlerin objektif bir şekilde yorumlanabilmesi adına çok önemli bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Vergi ahlakı seviyelerini ölçmek adına çoğunlukla anket uygulamaları kullanılmaktadır. Ancak ifade özgürlüğünün sınırlı olduğu bir ortamda, mükelleflerin şeffaf bir şekilde sorulara cevap vermelerini beklemek oldukça ütöpik olacaktır. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün sınırlı olduğu coğrafyalarda ortaya çıkan vergi ahlakı belirleyicilerinin çarpıcı ve farklı sonuçları, vergi ahlakını ölçmeye yönelik uygulanan pratikteki çalışmaların teoride sorgulanması gerektiği vargısını bizlere sunmaktadır.

Mesleki durum ve çevre değişkeni vergi ahlakını belirleyen ve detaylı incelenmesi önerilen başka bir alandır. Bu bağlamda, yasama, yürütme ve yargı organlarının yetki gaspı ve tecavüzüne girmeksizin harmonisi, yetkin atamalar ve kariyer planlamalarına eşlik eden yetkinlik bazlı performans değerlendirme sistemleri, mükellefler ile olan iletişimin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi ve vergi ahlakının yükseltilebilmesi adına oldukça kıymetli yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kurumsal kalitenin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin de detaylı bir şekilde analiz edilmesi, yenilikçi ve gerekli bir yaklaşım olacaktır. Literatürde kurumsal kalite; ülkelerin kamu sektörü hacmi, kamu hizmetlerine ve adalete güven, demokratik katılım ve kayıt dışılık gibi başlıklar altında incelenmiştir. Konukçu Önal tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada ise literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak ülkeler arası vergi uyumu farklılıklarında, ülkelerin kurumsal niteliklerindeki özelliklerin önemli bir rolü olup olmadığı incelenmiştir. 38 OECD ülkesine ait veriler ile 1999-2010 dönemi analiz edilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde mükelleflerin vergiye uyum sağlama sürecinde kurumsal kalitenin önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Konukçu Önal, 2021).

Vergi afları da vergi ahlakı seviyesinin şekillenmesinde oldukça belirleyicidir. Gelişmiş ülkelerde otuz yılda bir, gerekçeleri topluma şeffaf ve detaylı bir şekilde anlatılarak uygulanan vergi aflarının, gelişmemiş ülkelerde torba yasalar veya sık tekrarlanan uygulamalar ile gündeme getirilmesi, mali sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlarda güven duygusunu zedelemekte ve mükelleflerin vergi adaletine olan inançlarını kaybetmelerine neden olmaktadır. Vergi ödememenin övünç kaynağı olarak görülmesi ve alışkanlık haline getirilmesi vergi sistemi adına oldukça tehlikeli bir durumdur. Vergi afları ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin ülkeler arası karşılaştırmasına ilişkin yapılacak detaylı bir çalışmanın da Türk Vergi Sistemine ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler de vergi ahlakını etkileyen önemli bir unsurdur. Bu bağlamda ödeme gücüne göre vergileme ilkesi gereğince düşük gelirlielerde vergi yükünün düşük, yüksek gelirlielerde ise yüksek tutulmasının vergi ahlakını pozitif yönde etkileyen bir prensip olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür. Ancak vergi ve gelir dağılımı ilişkisini daha sağlıklı yorumlayabilmek için vergiyi kimin ödediğinin de

bilinmesi gerekmektedir. Artan oranlılık, istisna ve muafiyetlerin azlığı, vergi matrahlarının objektifliği, yansımalarının kontrol altında tutulması, vergi politikalarında gelirin yeniden dağıtımı hususunda önemli birer etkidir. Özellikle artan oranlılık, adil bir gelir dağılımı adına oldukça etkili bir yöntemdir. Buna rağmen Türkiye’de olduğu gibi tarifelerin matrah ve oran yapılarının hesaplanması aşamasında gelir dağılımlarının göz ardı edilmesi, yoğun olarak kullanılan istisna ve muafiyet uygulamalarının vergi tabanını daraltması ve ekonomik işlemlerin kayıt dışılığa yönelimini teşvik etmesi gibi durumlar neticesinde, verginin genellik ilkesine aykırı olarak yalnızca sabit gelirlilerin vergi yükü ağırlaşmaktadır. Bu durum ise emeğin sermayeye göre daha az vergilendirilmesini öngören ayırma ilkesine ters düşmektedir. Ayrıca enflasyonist bir ortamda artan oranlı bir tarifenin gelir dağılımını düzenleyici etkisi tersine dönmektedir. Uzun yıllar boyunca enflasyon ile mücadele eden Türkiye’de yukarıdaki örneklerin izlerini görebilmek mümkündür. Gelir dağılımında adaletin tesisi hususunda önemli bir müessese de asgari ücrettir. Asgari ücret, çalışanlar ve temelde işçiler adına insan onuruna yaraşır bir hayat sürebilmenin ve toplum içindeki keskin farklılıkların eritilmesinde etkili olan sosyal politika aracıdır. Bu bağlamda asgari ücretin vergilendirilip vergilendirilmemesine ilişkin tartışmaların temelinde asgari ücretlilerin üzerindeki ağır vergi yükünün bulunduğunu söyleyebilmemiz mümkündür. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, devleti önemli bir gelir kaybına uğratan işlemdir. Bilindiği üzere birçok işveren fiilen daha yüksek ücret ile çalışan personeli asgari ücretli olarak göstermektedir. Dolayısı ile işverenlerin uyguladığı bu yöntem nedeniyle vergi kaybına uğrayan devletler, asgari ücreti de vergi dışı bırakması durumunda önemli ölçüde vergi geliri kaybına uğrayacaktır. Ancak devletlerin vergi toplama noktasındaki başarısızlıklarını asgari ücretlilere yüklemek de tartışılması gereken farklı bir konudur. Ayrıca asgari ücretli kesimin toplumdaki en düşük gelirli grubu temsil etmesi nedeniyle, bu grupta marjinal tüketim eğilimi de oldukça yüksektir. Asgari ücretlilerin gelirlerinin harcanabilir kısmının tüketim aşamasında da dolaylı bir takım vergilere tabi tutulması ile asgari ücretlilerin vergi yükleri daha da artırılmaktadır. Aynı zamanda literatürde kabul gördüğü üzere dolaylı vergilerin gelir dağılımını bozucu etkileri dolaysız vergilere göre daha fazladır. Buna rağmen Türkiye’de olduğu gibi vergi otoritesinin fiskal amaçlı uyguladığı yaygın vergi ayrıcalıkları ve vergi yapısının yıllarca vergi erozyonuna uğraması nedeniyle, dolaysız vergilerin vergide adaleti sağlayabilme fonksiyonu sınırlı bir başarıya ulaşmıştır. Ayrıca literatürde vergi yorgunluğu olarak ifade

edilen; gelir ve kar üzerine koyulan vergilerin tüketim ve sosyal güvenlik ödemelerine koyulan vergilere göre vergi ahlakını daha fazla olumsuz etkilemesi de vergi türü ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiye dair önemli durumdur. Enflasyonist bir ortamda işveren cephesinde ise artan maliyet artışları, fiyatlara yansımakta ve vergiler tüketiciler üzerine yansıtılmaktadır. Ayrıca bu durumun tekrarlı bir şekilde enflasyonist ortamı doğurması nedeniyle kayıt dışılık ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi birçok sonuç ortaya çıkmaktadır. Özetle, asgari ücretin harcanabilir kısmının vergilendirilmesinin vergi ahlakına etkisi de ayrı bir çalışmada detaylı incelenmesi önerilen başka bir konudur.

Çalışmamız kapsamında vergi ahlakını belirleyen ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler, literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak sosyal sermaye stoku değişkenleri perspektifinden toplum ve vergi otoritesi arasında var olduğu kabul edilen psikolojik kontratın başlığı altında analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca vergi ahlakının duygusal bir semptom olduğu göz önüne alınırsa, aile fertleri arasında bile farklılık gösteren bu kavramı belirleyen faktörlerin ülkeler arasındaki karşılaştırmasının, literatüre vergi ahlakına ilişkin oldukça geniş ve güncel bir bakış açısı sunduğu değerlendirilmektedir.

Yapılan incelemeler neticesinde, tüm Dünyada ulusal gururun vergi ahlakı seviyelerini büyük oranda etkileyen öncül olduğu görülmüştür. Bu faktör değişkenini sosyal sermaye değeri olan güven duygusunun neticesi olarak yorumlamak ise yanlış olmayacaktır. Çünkü gurur duymak; insanın mevcut koşullardan memnun olmasını ve bu koşullar ile iftihar etmesini gerektirmektedir. Evrensel değerlerden olan güven, adalet ve eşitlik gibi değerlerin devlet ve vergi otoritesi tarafından toplumda tesis edilmesi, vatandaşların kendilerini kötü hissetmemesini ve gönüllü vergi ödemesi noktasında daha istekli olmasını sağlayacaktır. Bu noktada, gönüllü vergi ödemesinin en büyük tetikleyicilerinden birinin ulusal gurur olduğunu söylemek isabetli olacaktır. Ayrıca Okyanusya kıtasında yer alan Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yolsuzluk seviyelerinin düşük kabul edildiği ve refah düzeylerinin yüksek olduğu ülkelerdeki yüksek vergi ahlakı seviyeleri, mutlu ve huzurlu toplumlardaki bireylerin vergi ahlakının yüksek olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Yolsuzluk algısının düşük kabul edilmesi de sosyal sermaye değişkenleri ile ilişkilidir. Neticede, sosyal sermaye stoku yüksek olan bir toplumda vergi ahlakının yüksek olduğunu kabul etmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Ulusal gurur ile bağlantılı olduğu kabul edilse de hükümete güven faktörünün Dünyada siyasi ve sosyolojik sorunlar yaşayan ülkelerde birbirinden farklı sonuçlar vermesi, hükümete güvenin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin belirsiz olduğu vargısını bizlere sunmuştur. Bu durumu mükelleflerin seçimlerdeki siyasal tercihlerinin, iktidar veya koalisyon hükümetinin politikaları ile bağdaşmaması neticesinde oluşan sapma şeklinde yorumlayabilmemiz mümkündür. Bu bağlamda hükümete güven duygusunun, devlet kurumlarına güvenmek olarak genelleyerek yorumlanmasının ise oldukça yanlış olduğu düşünülmektedir. Devlet kurumları olan; adalet sistemi, kolluk kuvvetleri, parlamento ve hükümet gibi karma bir yapının ortak bir paydada birleştirilmesi ve güven ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin bu yaklaşım ile incelenmesinin daha sağlıklı olacağı kanaati mevcuttur.

İncelenen demografik faktörlerden yaş, cinsiyet ve medeni durum gibi değişkenlerin Dünyada genel olarak benzer sonuçlar vermesi ise bu faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin istikrarlı bir şekilde belirleyici olduğu vargısını bizlere sunmuştur. Eğitim düzeyine ilişkin yapılan incelemeler neticesinde ise düşük eğitim imkânlarına sahip olan Afrika ve Asya ülkelerinde ortaya çıkan yüksek vergi ahlakı seviyeleri ile Dünya seyrine uygun hareket etmeyen ülkelerin fazla olması nedeniyle, eğitim düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin belirsiz olduğu vargısına ulaşılmıştır.

Dünyada dini hizmetlere katılım oranı ve vergi ahlakı arasındaki ilişkilerin incelenmesi neticesinde ise; dinlerin iyiyi, güzeli ve ahlakı temsil etmesi nedeniyle beklenen yüksek vergi ahlakı seviyelerine rağmen baskın dini hükümlere ve yönetim anlayışlarına sahip ülkelerin düşük vergi ahlakı seviyeleri, dini olguların vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Son olarak ise gelir düzeyinin ülkelerin vergi ahlakı seviyelerini hangi seyirde ve hangi oranda etkilediği incelenmiş; Dünya seyrine ve ortalamasına uygun hareket etmeyen ülkelerin fazla olması nedeniyle, gelir düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin de belirsiz olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

SONUÇ

Kamu harcamalarının gerçekleştirilmesinde en önemli finansal kalemlerden biri olan vergilerin tam, zamanında ve eksiksiz bir şekilde ödenmesi, vergi otoritelerince arzu edilen durumdur. Ancak mükellefler vergilerin kendilerine sunulan kamu hizmetinin bir karşılığı olduğunu bilmesine rağmen, bireysel faydalarını toplumsal faydanın üzerinde tutup vergi ödemelerine mesafeli yaklaşmaktadır. Bu sebeple günümüzde çağdaş toplumlarda dahi vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçebilmek adına çoğunlukla geleneksel zorlayıcı yöntemler kullanılmaya devam edilse de, sağlanan kısmi başarı nedeniyle, yakın tarihte vergilerin tahsili hususunda gönüllü vergi ödemesini sağlayabilmek adına politikalar üretilmeye başlanmıştır. Bu politikaların temelini ise sosyal sermaye stoku unsuru ile yakın ilişkiler içinde olan vergi ahlakı oluşturmaktadır. Vergi ahlakı beşeri bir değer olup, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma değişebilmekte olup birçok faktörden etkilenmektedir. Temel olarak ekonomik ve demografik faktörler başlıkları altında incelenen vergi ahlakının aynı zamanda sosyal sermaye stoku değişkenleri olan güven, adalet, eşitlik ve gurur gibi değerler ışığında farklı bir perspektiften incelenmesi ise bu çalışmaya özgün bir bakış açısı sağlamaktadır.

Tez çalışmamız kapsamında, Dünya Değerler Anketi'nin 7. Dalga verileri kullanılarak vergi ahlakı belirleyicilerinin ülkeler arasındaki karşılaştırılması yapılmıştır. Vergi ahlakını belirleyen faktörler çeşitli olmasına rağmen ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerden vergi ahlakı seviyelerine en çok etkisi olanlar arasından seçim yapılmış ve bu değişkenlerin ülkelerin vergi ahlakı üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde; ülkelerin vergi ahlakını belirleyen faktörler, ekonomik ve sosyolojik çatılar altında yorumlanmış ve istatistiksel sonuçlar ile geniş bir pencereden değerlendirmeler yapılmıştır.

İnceleme vargılarına göre, ulusal gururun vergi ahlakını belirleyen en önde gelen faktör olduğu görülmüştür. Vatandaşların ulusal gururu arttıkça, vergi ahlakının farklı bir şekilde yükseldiği gözlemlenmiştir. Ayrıca mükellefler tarafından hükümete güvenin yüksek olduğu ülkelerde genel olarak vergi ahlakı seviyesinin de yüksek olduğu vargısına ulaşılsa da yakın tarihte askeri darbeler, iç savaşlar, ekonomik bunalımlar ve toplumsal

sorunların sık yaşandığı ülkelerdeki hükümete güven ve vergi ahlakı ilişkine yönelik birbirinden çeşitli sonuçlar veren istatistikler, hükümete güvenden ziyade devlet kurumlarına güvenin vergi ahlakının belirlenmesinde daha etkili olduğu kanaatini uyandırmıştır. Ülkelerin vergi ahlakı seviyeleri ve cinsiyet faktörü arasındaki ilişkinin inceleme sonuçlarına göre kadınların vergi ahlakı erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Yaş verisi incelendiğinde, mükelleflerin yaşı ilerledikçe vergi kaçırma ihtimallerinin genel olarak azaldığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkinin Afrika ülkeleri özelinde ve diğer ülkeler genelinde incelenmesi neticesinde, eğitim düzeyinin artmasının vergi uyumu ve vergi ahlakını arttırdığı görülmüştür. Dini alışkanlıkların vergi ahlakı üzerindeki etkileri Asya ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkeler genelinde incelenmiş, dini kuralların ve baskıların yüksek olduğu ülkelerdeki düşük vergi ahlakı seviyelerine rağmen Dünya ortalamasında dini hizmetlere katılım oranı artıkça, ülkelerin vergi ahlakının yükseldiği tespit edilmiştir. Medeni duruma göre vergi ahlakı seviyesi ülkeler arasında karşılaştırılmış ve evlilerin vergi ahlakı seviyelerinin bekârlara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak gelir düzeyinin ülkelerin vergi ahlakını etkileme seviyelerinin incelenmesi neticesinde, Avrupa ve Amerika gibi ekonomik gelişmişlik düzeyleri yüksek, vatandaşlarının satın alma gücü kuvvetli olan ülkelerdeki düşük vergi ahlakı seviyelerine ek olarak Dünya genelinde de gelir düzeyi artan bireylerin vergi ahlakı seviyelerinin azaldığı analiz edilmiştir.

Yapılan incelemeler bağlamında; toplumsal güven ortamının tesis edilmesi amacı ile ekonomik ve sosyal politikalar temelinde inşa edilecek vergi stratejilerinin, gönüllü vergi ödemeleri basamağında son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü vergi otoritesi tarafından mükelleflerin potansiyel birer suçlu olarak görülmesi ve kendilerine güvenilmemesi mükellefler tarafından samimiyetsizlik olarak algılanabilecektir. Neticede vergi otoritesi ve mükellefler arasındaki vergiye ilişkin sosyal anlaşmanın gereği olarak; devlet tarafından vergi suçlarına yönelik sıkı denetimlerin ve ağır cezaların yürürlüğe koyulması, yüksek düzeyde bürokratik tavırlar sergilenmesi toplumsal vergi ahlakının daha fazla düşmesine sebep olabilecektir.

Bu yaklaşımın aksine; sosyal sermaye stoku çatısında mükellefler ve devlet arasındaki iletişimin ve sonucunda güven duygusunun kuvvetlendirilmesi, asimetrik bilgiye fırsat tanınmaması, kurumların dizayn edilmesi, mevzuatın sade ve şeffaf bir şekilde vatandaşlara anlatılması, faaliyet raporlarının düzenli olarak ilan edilmesi, çocukluk yıllarından itibaren bireylere vergi ve vergiye ilişkin sorumlulukların tanıtılması, üniversite öğrencilerine vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibi olmalarına yönelik en az bir dersin zorunlu ders olarak verilmesi, toplum algısını sağlıklı bir şekilde yönetebilmek adına vergi aflarının da planlanan reformlar öncesinde mükellefleri korumak, artan maliyetleri azaltmak, kayıt dışı ekonominin küçültülmesi gibi hedefler ile bir seferliğine topluma şeffaf ve detaylı bir şekilde açıklanarak uygulanması, sivil toplum kuruluşlarının araç olarak kullanılarak vergi ahlakına yönelik bilgilendirme seminerleri ve toplantıları düzenlenmesi, dinlerin insan davranışlarını yönlendiren kuvvetli bir olgu olması nedeniyle ibadet günlerinden önce veya sonra, bayramlarda ve özel günlerde vergi ahlakına yönelik küçük hatırlatıcı bilgiler verilmesi, kamu spotları kullanılarak sosyal, görsel ve yazılı medyada vergi ahlakının önemine ilişkin hatırlatmalar yapılması, Japonya'da olduğu gibi yolsuzluğun önüne geçebilmek adına vergi memurlarına yüksek maaş verilmesi, vergi dairesi çalışanlarının mükellefler ile arasındaki ilişkinin sağlıklı yürütülebilmesi adına yetkinlik haritalarının çizilmesi, vergi ahlakının yükseltilmesi adına başarı adımları olarak değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda, Güney Kore'de uygulanan vergi sınıfları, Bhutan tarafından küçük işletmelere verilen defter tutma seminerleri, Nijerya tarafından vergiye ilişkin çekilen pembe televizyon dizileri, Şili tarafından verilen çevrimiçi eğitimler, Guatemala'da düzenlenen vergi temalı festivaller, Kosta Rika'da çocuklara yönelik tasarlanmış vergi oyunları, eğitici ve öğretici faaliyetler ve projeler, Japonya'da uygulanan Know-Your-Tax çalışmaları vergi ahlakının yükseltilebilmesi adına örnek alınabilecek yöntemlerdir.

KAYNAKÇA

- Abdul, M. (2001). *Personal Income Tax Non-compliance In Malaysia*. [Doctoral Dissertation, Victoria University of Technology, Victoria University.] <https://vuir.vu.edu.au/id/eprint/15760>
- Adams, C. (2001). *For Good and Evil: The Impact of Taxes on the Course of Civilization*. Madison Books.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. Prentice-Hall Publication.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İnkılap Kitapevi.
- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitapevi.
- Aksoy, Ş. (1998). *Vergi Yargısı ve Türk Vergi Yargısı Sistemi*. Filiz Kitapevi.
- Aktan, C. C. (1999). *Ahlâk ve Ahlâk Felsefesi*. Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği.
- Aktan, C. C. (2006). *Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı*. Seçkin Yayınevi.
- Aktan, C., Dileyici, D., ve Saraç, Ö. (2006). *Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları*. Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi. (1. Baskı, s. 159-171) içinde. Seçkin Yayıncılık.
- Alasfour, F., Samy, M., & Bampton, R. (2016). The Determinants of Tax Morale and Tax Compliance: Evidence from Jordan. *Advances in Taxation*, 23, 125 - 171. <https://doi.org/0.17233/sosyoekonomi.2020.01.05>

- Allingham, M., & Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.
[https://doi.org/10.1016/0047-2727\(72\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0047-2727(72)90010-2)
- Alm, J. (1991). A Perspective on the Experimental Analysis of Taxpayer Reporting. *The Accounting Review*, 66(3), 577-593.
- Alm, J., & Beck, W. (1993). Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis. *National Tax Journal*, 46(1), 53-60.
<https://doi.org/10.1177/109114219001800404>
- Alm, J., & Torgler, B. (2006). Culture Differences And Tax Morale In The United States And In Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 224-246.
<https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002>
- Alm, J., & Gomes, J. (2008). Social Capital and Tax Morale in Spain. *Economic Analysis & Policy*, 38(1), 73-87.
[https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(08\)50007-5](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(08)50007-5)
- Alm, J., & Torgler, B. (2011). Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*, 101(4), 635-651.
<https://doi.org/10.1007/s10551-011-0761-9>
- Anderson, G.M., & Tollison, R. (1992). Morality and Monopoly: The Constitutional Political Economy of Religious Rules. *Cato Journal*, 12(2), 373-391.
- Altuğ, O. (1999). Kayıt Dışı Ekonomi. Türkmen Kitabevi.
- Andriani, L. (2015). Tax Morale and Prosocial Behaviour: Evidence From A Palestinian Survey. *Cambridge Journal of Economics*, 40(3), 821-841.
<https://doi.org/10.1093/cje/bev019>

- Azqueta, D., & Delacamara, G. (2006). Ethics, Economics and Environmental Management. *Ecological Economics*, 56(4), 524-533.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2005.03.003>
- Barone, G., & Mocetti, S. (2011). Tax Morale and Public Spending Inefficiency. *International Tax Public Finance*, 18(6), 724–749.
<https://doi.org/10.1007/s10797-011-9174-z>
- Barth, E., Cappelen, A. W., & Ognedal, T. (2006). *Fair Tax Evasion*. Working Papers 7. Department of Economics University of Oslo.
- Bayraktar, H.H., Saruç, N., ve Sağbaş, İ. (2004, Mayıs, 10-14). *Vergi Kaçırmaı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları*. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, Türkiye.
- Baysal, C., ve Tekarslan, E. (1998). *Davranış Bilimleri*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Bertrand, A. (2018). *Ahlak Felsefesi*. (S. Zeki, Çev.). Akçağ Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi 2002).
- Bıyan, Ö. (2004). Vergilemenin Nihai Niteliğinden Sapmasının Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Nedenleri. *Bursa SMMMO Dergisi*, 57.
- Blumenthal, M., & Slemrod, J. (1992). The Compliance Cost of the U.S. Individual Income Tax System: A Second Look After Tax Reform. *National Tax Journal*, 45(2), 185-201.
<https://doi.org/10.1086/NTJ41788959>
- Çanbay, T. (2009). *Dünyada Vergileme Anlayışındaki Gelişim(Antikçağdan Günümüze)*. Dora Yayınları.

- Cansız, H. (2006). Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyon Karahisar İli Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2), 115.
- Clotfelter, C. (1983). Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns. *The Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363-373.
<https://doi.org/10.2307/1924181>
- Crutchfield, R., & Krech, D. (1980). *Sosyal Psikoloji*. (E.Güngör). Ötüken Yayınları. (Orijinal Eserin Basım Tarihi 1948).
- Cuccia, A., & Carnes, G. (2001). A Closer Look at the Relation Between Tax Complexity and Tax Equity Perceptions. *Journal of Economic Psychology*, 22(2) 113-140.
[http://doi.org/10.1016/S0167-4870\(01\)00025-3](http://doi.org/10.1016/S0167-4870(01)00025-3)
- Cumming, R., Martinez, J., Mckee, M., & Torgler, B. (2004). *Effects of Cultures on Tax Compliance: A Cross Checkof Exprimental and Survey Evidence*. CREMA Working Papers, 13.
<http://doi.org/10.2139/ssrn.661921>
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitapevi.
- Cyan, M. R., Koumpias, A. M., & Martinez-Vazquez, J. (2016). The Determinants of Tax Morale in Pakistan. *Journal of Asian Economics*, 47(1), 23-34.
<http://doi.org/10.1016/j.asieco.2016.09.002>
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(213), 213-228.
- Çelikkaya, A. (2020). Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Ahlakı: OECD Raporu Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 31(116), 65-68.

- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri*. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.
- Daude, C., Gutierrez, H. & Melguizo, A. (2013). What Drives Tax Morale? A Focus on Emerging Economies. *Review of Public Economics*, 207(4), 9-40.
<https://doi.org/10.7866/HPE-rPE.13.4.1>
- Deak, D. (2004). Legal Considerations Of Tax Evasion and Tax Avoidance. *Society and Economy*, 26(1), 41-85.
<https://doi.org/10.1556/socec.26.2004.1.2>
- Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21, 97-116.
- Derdiyok, T. (1993). Türkiye'nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini. *İktisat Dergisi*, 63(4), 54-63.
- Devos, K. (2014). *Factors Influencing Individual Taxpayer Compliance Behaviour*. Springer Publication.
- Devrim, F. (1998). *Kamu Maliyesine Giriş*. Anadolu Matbaacılık.
- Doerrenberg, P., & Peichl, A. (2013). Progressive Taxation and Tax Morale. *Public Choice*, 155(3-4), 293–316.
<https://doi.org/10.1007/s11127-011-9848-1>
- Dubin, J. A., & Wilde, L.L. (1988). An Empirical Analysis of Federal Income Tax Auditing and Compliance. *National Tax Journal*, 41(1), 61-74.
<https://doi.org/10.1086/NTJ41788709>

- Dubin, J.A., Graetz, M., & Wilde, L.L. (1990). The Effect of Audit Rates on the Federal Individual Income Tax 1977-1986. *National Tax Journal*, 43(4), 395-409.
<https://doi.org/10.1086/NTJ41788861>
- Dursun, H. (2009). *Uyuşmazlıklardan Doğan Davalarda Feragat ve Kabul*. İnkılap Kitapevi.
- Edizdoğan, N. (2021). *Kamu Maliyesi*. Ekin Yayınevi.
- Eisenhauer, J. G., Geide-Stevenson, D. & Ferro, D. L. (2011). Experimental Estimates of Taxpayer Ethics. *Review of Social Economy*, 69(1), 29-53.
<https://doi.org/10.1080/00346760802714867>
- Eker, A. (1996). *Kamusal Maliye*. Doğu Yayıncılık.
- Economist Intelligence. (2022). Retrieved April 23, 2022 from <https://www.eiu.com/n/auckland-tops-the-global-liveability-ranking>.
- Elffers, H. (2000). But Taxpayers Do Cooperate!. In *Cooperation in Modern Society: Promoting the Welfare of Communities, States and Organizations*, (184-194). Routledge.
- Erdem, B. (1996). *Kamu Maliyesi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Feld, L. P., & Torgler, B. (2007). *Tax Morale After the Reunification of Germany: Results From a Quasi-Natural Experiment*. 1921. CESifo Working Papers.
- Feinstein, J. S. (1991). An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection. *The RAND Journal of Economics*, 22(1), 14-35.
<https://doi.org/10.2307/2601005>

- Flippin, A., Fiorio, C., & Viviano, E. (2013). The effect of tax enforcement on tax morale. *European Journal of Political Economy*, 32(C), 320-331.
<https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2013.09.005>
- Forest, A., & Sheffrin, S. M. (2002). Complexity and Compliance: An Empirical Investigation. *National Tax Journal*, 55(1), 75-88.
<https://doi.org/10.17310/ntj.2002.1.05>
- Franzoni, L. A. (2008). *Tax Evasion and Tax Compliance*. Bologna University.
<http://doi.org/10.2139/ssrn.137430>
- Frey, B.S., (1994). Supreme Auditing Institutions: A Politico-Economic Analysis. *European Journal of Law and Economics*, 1(3), 169-176.
<https://doi.org/10.1007/BF01552468>
- Frey, B.S., & Feld, L. (2002). *Deterrence and Morale in Taxation: An Amprical Analysis*. CESifo Working Papers.
- Frey, B.S., & Stutzer, A. (2002). What can Economics Learn from Happiness Research. *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402-435.
<https://doi.org/10.1257/002205102320161320>
- Frey, B.S., & Torgler, B. (2006). Tax Morale and Conditional Cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 136–159.
<https://doi.org/10.1016/j.jce.2006.10.006>
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., & Lobaton, P. (2000). Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries. *Journal of Public Economics*, 76(3), 459-493.
[https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00093-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00093-6)

- Gandullia, L. (2004). *Tax systems and reforms in EU new member countries: An overview Department of Public and Environmental Economics*. University of Pavia Working Papers.
- Gerçek, A. (2003). *Türk Vergi Hukukunda Tahsilat İşlemi ve Etkinliği*. Ekin Yayınevi.
- Gerstenblüth, M., Melgar, N., Pagano, J., & Rossi, M. (2008). *Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and The Asymmetries of Rules Affect Tax Morale*. Department of Economics-DECON Working Papers.
- Gerxhani, K., & Schram, A. (2006). Tax Evasion and Income Source: A Comparative Experimental Study. *Journal of Economic Psychology*, 27(1), 402–422.
<https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.08.002>
- Giese, S., & Hoffmann, A. (1999). *Tax Evasion and Risky Investments in an Intertemporal Context: An Experimental Study*. Humboldt University Working Papers.
- Gök, A. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 143-163.
- Groenland, E., & Veldhoven, G. (1983). Tax Evasion Behavior: A Psychological Framework. *Journal of Economic Psychology*, 3(2), 129-144.
[https://doi.org/10.1016/0167-4870\(83\)90069-7](https://doi.org/10.1016/0167-4870(83)90069-7)
- Gündüz, M. (2010). *Ahlak Sosyolojisi*. (E. Öz, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Hammar, H., Jagers, S., & Nordblom, K. (2009). Perceived Tax Evasion and the Importance of Trust. *The Journal of Socio-Economics*, 38(2), 238–245.
<https://doi.org/10.1016/j.socec.2008.07.003>

- Hart, H. (2020). *Hukuk, Özgürlük ve Ahlâk*. Ankara: Dost Yayınları. (Orijinal Eserin Basım Tarihi 1963).
- Hayek, F. (1999). *Kölelik Yolu*. Liberte Yayınları.
- Hirschi, T., & Stark, R. (1969). Hellfire and Delinquency. *Social Problems*, 17(2), 202-213.
<https://doi.org/10.1525/sp.1969.17.2.03a00050>
- Işık, A. (2009). Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 851-856.
- James, S., & Alley, C. (2004). Tax Compliance, Self- Assessment and Tax Administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2, 27-42.
- Joulfaian, D., & Rider, M. (1996). Tax Evasion in The Presence of Negative Income Tax Rates. *National Tax Journal*, 49(4), 553-570.
<https://doi.org/10.1086/NTJ417>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1977). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. Duran Ofset.
- Kamdar, N. (1995). Information Reporting and Tax Compliance: An Investigation Using Individual TCMP Data. *Atlantic Economic Journal*, 23(4), 278-292.
- Kantona, G. (1975). *Psychological Economics*. Elsevier Publication.
- Kasipillai, J., & Abdul-Jabbar, H. (2006). Gender and Ethnicity Differences in Tax Compliance. *Asian Academy of Management Journal*, 11(2), 73-88.

- Katchanovski, I. (2000). Divergence in Growth in Post-Communist Countries. *Journal of Public Policy*, 20(01), 55-81.
<https://doi.org/10.1017/S0143814X00000751>
- Kayan, A. (2000). Verginin Tarihsel Gelişimi Ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar. *Maliye Dergisi*, 41, 80-87.
- Keeley, B. (2007). *Human Capital: How What You Know Shapes Your Life*. OECD Publishing.
- Kılıoğlu, İ. (1998). *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kim, Y. (2005). Audit Misperception, Tax Compliance and Optimal Uncertainty. *Journal of Public Economic Theory*, 7(3), 521-541.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9779.2005.00215.x>
- Kırbaş, S. (1991). Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi. *Sayıştay Dergisi*, 2(3), 3-8.
- Kirchler, E. (1999). Reactance to Taxation: Employers' Attitudes towards Taxes. *Journal of Socio-Economics*, 28(2), 131-138.
[https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(99\)00003-7](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(99)00003-7)
- Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced Versus Voluntary Tax Compliance: The "Slippery Slope" Framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2) 210-225.
<https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.05.004>
- Konukçu Önal, D. (2021). Güvenin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi, Ülkeler Arası Bir Araştırma. *Mali Çözüm*, 31(163), 93-122.

Konukçu Önal, D. (2021) *Kurumsal Kalite ve Vergi Uyumu*. Ampirik Yöntemlerle İktisadi, Mali ve Finansal Uygulamalar. (s. 269-286) içinde. Gazi Kitapevi.

Konukçu Önal, D. (2022) *Sosyal Sermaye Teorisi Perspektifinden Kayıt Dışı Ekonomi*. İktisadi ve Finansal Gelişmelerin Teorik Yaklaşımlarla Değerlendirilmesi. (s. 185-205) içinde. Gazi Kitapevi.

Kornhauser, M.E. (2007). *Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding*. Annual Report to Congress of Taxpayer Advocate Service.

Lago-Penas, I., & Lago-Penas, S. (2010). The Determinants of Tax Morale in Comparative Perspective: Evidence From European Countries. *European Journal of Political Economy*, 26(4), 441-453.

<https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2010.06.003>

Levi, M., & Sacks, A. (2009). Legitimizing Beliefs: Sources and Indicators. *Regulation & Governance*, 3(4), 311-333.

<https://doi.org/10.1111/j.1748-5991.2009.01066.x>

Levin, M., & Satarov, G. (2000). Corruption and Institutions in Russia. *European Journal of Political Economy*, 16(1), 113-132.

[https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(99\)00050-6](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(99)00050-6)

Lewis, A. (1982). The Social Psychology of Taxation. *British Journal of Social Psychology*, 21(2), 151-158.

<https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1982.tb00523.x>

Lisi, G. (2015). Tax Morale, Tax Compliance and The Optimal Tax Policy. *Economic Analysis and Policy*, 45, 27-32.

<https://doi.org/10.1016/j.eap.2014.12.004>

- Luttmer, E. F., & Singhal, M. (2014). Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149-168.
<https://doi.org/10.1257/jep.28.4.149>
- Martinez-Vazquez, J., & Torgler, B. (2009). The Evolution of Tax Morale in Modern Spain. *Journal of Economic Issues*, 43(1), 1-28.
<https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624430101>
- Mcgee, R. (2007). *Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea Japan and China*. Andreas School of Business Working Papers.
- McNeill, W.H, (2021). *Dünya Tarihi*. (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi. (Orijinal Eserin Basım Tarihi 1967, 18.Baskı).
- Murphy, K. (2005). Regulating More Effectively: The Relationship Between Procedural Justice, Legitimacy, and Tax Non-Compliance. *Journal of Law and Society*, 32(4), 562-589.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2005.00338.x>
- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance A Study in Public Economy*. Mc. Graw-Hill Book.
- Mutluer, K., Öner, E., ve Kesik, A. (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Myles, G. (2000). Wasteful Government, Tax Evasion and the Provision of Public Goods. *European Journal of Political Economy*, 16(1), 51-74.
[https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(99\)00047-6](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(99)00047-6)
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Yayıncılık.

- Nerre, B. (2001). The Concept of Tax Culture. *National Tax Association*, 94(2001), 288-295.
- Niesiobedzka, M. (2014). Relations Between Procedural Fairness, Tax Morale, Institutional Trust and Tax Evasion. *Journal of Social Research & Policy*, 5(1), 41-52.
<https://doi.org/10.2478/ppb-2014-0045>
- Nihal, Ş. (2021). Vergi Hukuku. D&R Yayınları.
- Nihat, E., Özhan, Ç., ve Erhan, G. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ekin Yayınevi.
- Ockenfels, A., & Weimann, J. (1999). Types and Patterns: An Experimental East–West German Comparison of Cooperation and Solidarity. *Journal of Public Economics*, 71(1999), 275-287.
[https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(98\)00072-3](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(98)00072-3)
- Öncel, T. (1981). Gelirin yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak: Negatif Gelir Vergisi. *Maliye Araştırması Merkezi Konferansı*, 28. Seri, İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Pehlivan, O. (2007). *Kamu Maliyesi*. Derya Kitapevi.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş*. (V. Atayman, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Eserin Basım Tarihi 2000).
- Pirttila, J. (1999). *Tax Evasion and Economies in Transition: Lessons From Tax Theory*, Bank of Finland Institute for Economies in Transition(BOFIT) Discussion Papers No. 2/1999.
- Publishing, D. (2019). *The Religions Book*. Dorling Kindersley Publisher.

- Pyle, D. (1991). The Economics of Taxpayer Compliance. *Journal of Economic Surveys*, 5(2), 163-198.
- Reckers, P., & Debra, L. (1994). The Influence Of Ethical Attitudes On Taxpayer Compliance. *National Tax Journal*, 47(4), 825-836.
<https://doi.org/10.1086/NTJ41789111>
- Reynaud, P. (1955). *Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Haleti*. (C. Erçoklu, Çev.). Maliye Tetkik Kurulu Yayınları.
- Sa, C., Martins, A., & Gomes, C. (2014). Tax morale, Occupation and Income Level: An Analysis of Portuguese Taxpayers. *Journal of Economics, Business and Management*, 2(2), 112-116.
<https://doi.org/10.7763/JOEBM.2014.V2.108>
- Salanie, B. (2003). *The Economics of Taxation*. The MIT Press.
- Sandmo, A., & Allingham, M. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.
[https://doi.org/10.1016/0047-2727\(72\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0047-2727(72)90010-2)
- Savaşan, F., & Odabaş, H. (2005). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.
- Saygin, Ö. (2013). *Vergi Uyumunu Ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/9828>
- Scarlat, C., & Rucinska, S. (2010). Some considerations on ending the process of economic transition in Romania and Slovakia. *European Research Studies*, 12(5),

169-188.

<https://doi.org/10.12700/APH.12.5.2015.5.5>

Schmölders, G. (1968). *Mali Psikoloji*. Maliye Araştırması Merkezi Konferansı, 15. Seri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları.

Scholz, J. (1998). Trust, Taxes, and Compliance. Braithwaite ve Levi (Eds.), *Trust and Governance*, (s. 135-166), Russel Sage Foundation.

Schwartz, R., & Orleans, S. (1967). On Legal Sanctions. *University of Chicago Law Review*, 34(2), 282-300.

Sen, A. (1990). *Ethics and Economics*. Basil Blackwell.

Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. Güzem Yayınları.

Slemrod, J. (1998). On Voluntary Compliance, Voluntary Taxes, and Social Capital. *National Tax Journal*, 51(3), 485-491.

<https://doi.org/10.1086/NTJ41789345>

Slemrod, J. (2002). *Trust in Public Finance*. Cambridge: National Bureau of Economic Research Working Papers.

Smith, A. (1976). *Theory of Moral Sentiments*. Oxford University Press.

Smith, A. (2011). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Eserin Basım Tarihi 1776).

Song, Y., & Yarbrough, T. (1978). Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey. *Public Administration Review*, 38(5), 442-452.

<https://doi.org/10.2307/975503>

- Şener, O. (2001). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*. Beta Yayınları.
- Şenyüz, D. (1995). *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*. Bursa.
- Tanzi, V. (1991). *Public Finance in Developing Countries*. Edward Elgar Publication.
- Taş, M. (2005). *Vergi Yargısı*. Ekin Yayınevi.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma. *Maliye Dergisi*, 158, 496-512.
- Tekin, A., ve Vural, İ.Y. (2006). *Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri*. Seçkin Yayıncılık.
- Tekir, S. (1990). *Vergi Teorisi*. Akhiselim Ofset.
- Tittle, C. (1980). *Sanctions and Social Deviance: the Question of Deterrence*. Praeger Publication.
- Transparency International. (2022). Retrieved April 23, 2022 from <https://www.transparency.org/en/policy-research/surveys-indices/cpi>.
- Torgler, B. (2003). *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*. [Doctoral dissertation, Universitat Basel].
https://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf
- Torgler, B. (2004). Tax Morale in Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 15(2), 237-266.
<https://doi.org/10.1016/j.asieco.2004.02.001>

- Torgler, B. (2005). Tax Morale and Direct Democracy. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 525-531.
<https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2004.08.002>
- Torgler, B. (2006). The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 61(1), 81-109.
<https://doi.org/10.1016/j.jebo.2004.10.007>
- Torgler, B. (2011). *Tax Morale, Eastern Europe and European Enlargement*. Policy Research Working Papers.
<https://doi.org/10.1596/1813-9450-5911>
- Torgler, B., Demir, I. C., Macintyre, A., & Schaffner, M. (2008). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Economic Analysis and Policy*, 38(2), 313-339.
[https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(08\)50023-3](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(08)50023-3)
- Torgler, B., & Murphy, K. (2004). Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over Time? *Journal of Australian Taxation*, 7(2), 298-335.
- Torgler, B., & Schaltegger, C.A. (2005). *Tax Morale and Fiscal Policy*. CREMA Working Papers, 2005-30.
- Torgler, B., & Valev, N. (2006). Corruption and Age. *Journal of Bioeconomics*, 8(2), 133-145.
<https://doi.org/10.1007/s10818-006-9003-0>
- Torgler, B., & Werner, J. (2005). *Fiscal Autonomy and Tax Morale: Evidence From Germany*. CREMA Working Paper 2005-07.

- Tosuner, M., ve Demir, İ.C. (2007). Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(3), 1-20.
- Tuncer, S. (1969). *Kamu Maliyesi*. Yalkın Ofset Matbaası.
- Tunçer, M. (2002). Hükümet Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107-128.
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001760
- Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Filiz Kitapevi.
- Uçar, O. (2013). Vergi Uyuşmazlıklarına İlişkin Davalarda Vergi Sorumlusunun Taraf Ehliyeti. *Vergi Sorunları Dergisi*, 295, 216.
- User, İ. (1992). Vergi Psikolojisi ve Vergilemenin Psikolojik Sınırı. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1-2, 63-78.
- Vanberg, V. J. (2002). Constitutional Economics Ethics-On The Relation Between Self-Interest and Morality. In, N.B. Reynolds, Method and Morals in Constitutional Economics (pp. 485-503). Berlin: Springer Publication.
- Vogel, J. (1974). Taxation and Public Opinion in Sweden: An Interpretation of Recent Survey Data. *National Tax Journal*, 27(4), 499-513.
- Wentworth, D., & Rickel, A. (1985). Determinants of Tax Evasion and Compliance. *Behavioral Science and Law*, 3(4), 455-466.
<https://doi.org/10.1002/bsl.2370030410>
- Wenzel, M. (2004). An Analysis of Norm Processes in Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*, 25(2), 213-228.
[https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(02\)00168-X](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(02)00168-X)

Yaşın, M. (2006). *Türk Vergi Yargısı ve Uyuşmazlıkların Dava Yoluyla Çözümü*. Yaklaşım Yayınları.

Zellner, A. (1970). Estimation of Regression Relationships Containing Unobservable Independent Variables. *International Economic Review*, 11(3), 441-454.

<https://doi.org/10.2307/2525323>

